

T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

**TÜRK-İRAN TİCARET HACMI: İRAN EKONOMİSİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRMELER**

SEHER YEĞEN

İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

TEMMUZ 2019

**TÜRK-İRAN TİCARET HACMI: İRAN EKONOMİSİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRMELER**

Seher YEĞEN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2019

Seher YEĞEN tarafından hazırlanan "TÜRK-İRAN TİCARET HACMI: İRAN EKONOMİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMELER" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman (Başkan) : Doç. Dr . Fetullah AKIN

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.....

Üye: Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.....

Üye: Doç. Dr. Emre AKSOY

İktisat Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.....

onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 10/07/2019

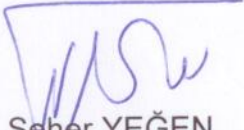
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZALF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Seher YEĞEN

10/07/2019

TÜRK-İRAN TİCARET HACMI: İRAN EKONOMİSİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRMELER
(Yüksek Lisans Tezi)

Seher YEĞEN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temmuz 2019

ÖZET

Olumsuz siyasi atmosferin olduğu zamanlarda da ekonomik alanda işbirliğinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi konusunda atılacak kararlı adımların, siyasi konularda yaşanan sorunların çözümü açısından da olumlu etki doğuracağı bilinen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin İran ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesi hem iki ülke arasında siyasi alanda yaşanan sorunların ortadan kaldırılmasına hem de her iki ülkenin de dünya politikasında etkili olacak aktörler olma hedeflerine yaklaşmalarına katkı sağlayacaktır. İran-Türkiye ilişkilerinde son dönemde en fazla gelişme gösteren boyut ekonomidir. Ticaret hacminin artmasıyla birlikte yatırım alanları hem genişlemekte hem de çeşitlenmektedir ki, bu açıdan iki ülkenin ekonomik açıdan birbirine ihtiyacı var.

Bilim Kodu : 117404
Anahtar Kelimeler : Uluslararası ticaret, İran ekonomisi, Türk-İran ilişkileri, Dış ticaret,
Sayfa Adedi : 141
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Fetullah AKIN

TURKEY-IRAN COMMERCE VOLUME: EVALUATIONS ON BEHALF OF
IRAN ECONOMY
(M. Sc.Thesis)

Seher YEĞEN

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

July 2019

ABSTRACT

It is a known fact that the decisive steps in the continuation and development of cooperation in the economic field will have a positive effect in terms of solving the problems experienced in political issues in times of negative political atmosphere. From this point of view the development of economic relations between Turkey and Iran as well as the elimination of the problems experienced in the political field between the two countries and the two countries will also contribute to approach the goal of becoming actors who will be influential in world politics. The economy is showing the maximum size of the recent developments in Iran-Turkey relations. With the increase in trade volume, the investment areas are both expanding and diversifying, in which two countries need each other economically.

Science Code : 117404
Key Words : International trade, Iran economy, Turkish-Iran Relations,
Foreign trade,
Page Number : 141
Supervisor : Assoc. Prof. Fetullah AKIN

TEŞEKKÜR

Çalıőmam boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım danıőmanım Doç. Dr. Fetullah AKIN'a, kitap arayıőlarımda bana yardımcı olan üniversite kütüphanesinde görevli personele, manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli aileme ve arkadaşlarıma teőekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL İNCELEME

1.1. Klasik Dış Ticaret Teorisi Öncesi Dönem	5
1.2. Klasik Dış Ticaret Teorisi	7
1.3. Klasik Dış Ticaret Teorisine Alternatif Teoriler	12
1.3.1. Nitelikli İşgücü Teorisi	12
1.3.2. Teknoloji Açığı Teorisi	13
1.3.3. Ürün Dönemleri Teorisi	13
1.3.4. Tercihde Benzerlik Teorisi	15
1.3.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi	16
1.3.5.1. İçsel ölçek ekonomileri teorisi	17
1.3.5.2. Dışsal ölçek ekonomileri teorisi	17
1.3.6. Monopolcü Rekabet Teorisi	17
1.4. Dış Ticaret Politikası ve Araçları	18
1.5. Korumacı Politikalar	19
1.5.1. Ulusal Güvenlik	19
1.5.2. Sanayinin Gelişmesi	19

	Sayfa
1.5.3. Ticarete Strateji	20
1.5.4. Anti-Damping	20
1.6. Dış Ticaret Politika Araçları	21
1.6.1. Gümrük Tarifeleri	21
1.6.2. Tarife Dışı Engeller	23

2. BÖLÜM

İRAN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

2.1. İran'ın Siyasal Yapısı	29
2.2. İran'da Anayasal Düzen	31
2.3. İran'ın Dini Lideri	32
2.4. İran'ın Uzmanlar Konseyi	32
2.5. İran'da Yürütme Yetkisi	33
2.6. İran'da Yasama Yetkisi	36
2.7. İran'da Yargı Yetkisi	37
2.8. İran Dış Politikasının Temel Yönleri	38
2.9. İran'ın Ekonomik Yapısı	48
2.10. İran'ın Dış Ekonomik İlişkileri	65
2.11. İran'a Uygulanan Ambargolar ve Ekonomiye Etkileri	66

3. BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN TİCARİ İLİŞKİLER

3.1. Genel Olarak Türkiye ve İran Ticari İlişkileri	71
3.2. Türkiye'den İran'a En Fazla İhraç Edilen Ürünler	90
3.3. İran'dan Türkiye'ye En Fazla İthal Edilen Ürünler	90
3.4. Türkiye'nin Tekstil Ve Hammaddeleri İthalatında İran'ın Yeri	91
3.5. Yıllar Bazında İran İle Tekstil Ve Hammaddeleri Dış Ticareti	91
3.6. Türkiye'den İran'a En Fazla İhraç Edilen Tekstil Ürünleri	91

Sayfa

3.7. Türkiye'den İran'a Ürün Grupları Bazında Tekstil ve Hammaddeleri İhracatı	92
3.8. İran'dan Türkiye'ye En Fazla İthal Edilen Tekstil Ürünleri	92
3.9. İran'dan Türkiye'ye Ürün Grupları Bazında Tekstil ve Hammaddeleri İthalatı	93
3.10. Türkiye'nin Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatında İran'ın Yeri	93
3.11. Türkiye ve İran Ticari İlişkileri Kapsamında Sınır Ticareti	94
3.12. İran ve Türk Ticaret İlişkilerinde Petrol ve Doğalgazın Rolü	96
3.13. İş Yapma Kolaylığı açısından Türkiye ve İran Ticari İlişkileri	100
3.14. Türkiye-İran Ticaret Anlaşmaları	103
3.14.1. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	103
3.14.2. Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması	103
3.14.3. Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA)	104
3.14.4. Diğer Anlaşma ve Protokoller	104

4. BÖLÜM**AMBARGODAN SONRA İRAN EKONOMİSİ**

4.1. İran da Ambargonun Etkisi	107
4.1.1. Ekonominin Yakası Ambargonun Elinde	107
4.1.2. Ambargonun Dondurucu Mevsiminde Buz Tutan İran Büyüme Ekonomisindeki Etki	109
4.1.3. Derdim Petrolden Ancak Dermanım da Petrol	109
4.2. Petrolün Sönen Ateşi	110
4.3. Sanayi de Ambargonun Tesirleri	111
4.4. Bankacılıktan Önceki Ticaret	112
4.5. Ticaretin Kapanan Kapıları	113
4.6. Yaptırımlar	114
4.6.1. İyi ve Kötü Senaryo	115
4.6.2. % 0.5 Yörüngede İyimserlik	115

	Sayfa
4.6.3. Kötü Senaryo	116
4.6.3.1. Karamsarlar; olumsuz yüzdelerdeki molozların altında	116
4.7. İran'ın Petrolünün Tam Ambargo Halinde, İran Yaşam Standartlarını ve Tazını Nasıl Değiştirir?	117
4.7.1. İran'ın Tam Petrol Ambargosunun Ekonomik Sonuçları - Dolar Ne Kadar?	118
4.8. İran, ABD'nin Yakın Zamandaki Siyasi ve Ekonomik Baskılarıyla Başa Çıkabiliyor mu?	118
4.8.1. İran'ın Ekonomik Yaptırımları Çökertmek İçin mi?	119
4.8.2. Yaptırımların Makroekonomi Üzerindeki Etkileri	120
4.8.3. ABD Yaptırımlarının İran Ekonomisine Etkisi Altı Çizelgede Anlatılıyor	121
4.8.3.1. Büyük buhran	121
4.8.3.2. Petrol ihracatının yarıya düşmesi	122
4.8.3.3. Riyal çöküşü	124
4.8.3.4. Yaşam maliyeti çok yüksek	125
4.8.3.5. Fiyatlarda çok fazla dalgalanma	126
4.8.3.6. Gelirler azalmış	126
SONUÇ	129
KAYNAKLAR	135
ÖZGEÇMİŞ	141

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. D-8 Devletlerinin 2006 yılından itibaren OECD ülkelerinin GSYİH'sını yakalayabilmesi için gerekli yıl sayısı	72
Çizelge 3.2. Türkiye'nin dış ticareti (2008-2017) (Bin \$)	74
Çizelge 3.3. Ülke gruplarına göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)	75
Çizelge 3.4. Ülke gruplarına göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%).....	75
Çizelge 3.5. Ülkelere göre yıllık ihracat (en çok ihracat yapılan 20 ülke).....	77
Çizelge 3.6. Ülkelere göre yıllık ithalat (en çok ithalat yapılan 20 ülke)	78
Çizelge 3.7. Türkiye'nin İran ile ticareti (Bin \$).....	79
Çizelge 3.8. Ülkelere göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)	80
Çizelge 3.9. Ülkelere göre yıllık ihracat, önceki yıla göre değişim (%).....	81
Çizelge 3.10. Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği ürünler	82
Çizelge 3.11. Ülkelere göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%).....	83
Çizelge 3.12. Ülkelere göre yıllık ithalat, önceki yıla göre değişim (%).....	84
Çizelge 3.13. Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği ürünler	85
Çizelge 3.14. Ülkelere göre ithalat miktarları (ton).....	97
Çizelge 3.15. 2006-2016 yılları arasında doğal gaz ithalat miktarları (Milyon Sm ³).....	98
Çizelge 3.16. Yıllara göre toplam doğal gaz tüketim miktarları (Milyon Sm ³).....	99
Çizelge 3.17. Türkiye'nin iş yapma kolaylığı (2018).....	101
Çizelge 3.18. İran'ın iş yapma kolaylığı (DB 2018)	102
Çizelge 3.19. İran-Türkiye iş yapma kolaylığı 2018 karşılaştırması	103
Çizelge 3.20. Diğer anlaşma ve protokoller	105

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Ürün dönemleri	14
Şekil 1.2. Ölçek ekonomileri	16
Şekil 3.1. 2016 yılı toplam doğal gaz arzının karşılandığı kaynakların payları (%)	99
Şekil 4.1. İran ekonomik büyüme oranı (1384-1396)	108
Şekil 4.2. Mevsimsel değişen büyüme ekonomisi 88 baharından 97 baharına kadar.....	109
Şekil 4.3. İran'da 1384-1396 yıllar arasında üretilen ve ihraç edilen günlük petrol.....	110
Şekil 4.4. Petrolün mevsimsel büyümesi 1388'den 1397 baharına kadar.....	111
Şekil 4.5. Sanayi sektörünün mevsimsel büyüme 1388 baharına kadar	112
Şekil 4.6. İran'ın ticaret karnesi	113
Şekil 4.7. İran'ın ekonomik büyümesinin iyimser senaryosu.....	115
Şekil 4.8. Kavramsal varsayımda İran ekonomisinin büyümesi	116
Şekil 4.9. İran'da ekonomik büyüme.....	122
Şekil 4.10. İran petrol üretimi.....	123
Şekil 4.11. İran petrol ihracatı: muaf tutulan 8 ülke.....	124
Şekil 4.12. Serbest piyasada İran Rialinin ABD Dolarına karşı değeri.....	125
Şekil 4.13. İran'da enflasyon	126
Şekil 4.14. İran'da ortalama hane geliri	127

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DEF	Dünya Ekonomik Forumu
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization)
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HEU	Yüksek Oranda Zenginleştirilmiş Uranyum
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
JCPOA	Ortak Kapsamlı Eylem Planı (Joint Comprehensive Action Plan)
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KEK	Karma Ekonomik Komisyon
LPG	Sıvılaştırılmış Petrol Gazları
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Non Proliferation Treaty)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
PJAK	Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RCD	Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Kuruluşu (Regional Cooperation for Development)
TTA	Tercihli Ticaret Anlaşması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UAEK	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

GİRİŞ

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler siyasi ilişkilerden ayrı düşünülemez. Siyasi ilişkiler ticari ilişkilerin yönlendirilmesinde başat rol oynamaktadır. Aynı zamanda coğrafi konum, tarih, jeopolitik, nüfus ve kültürel kimlik ticari ilişkilerin geliştirilmesinde önemli etkiye sahiptirler.

Türkiye ve İran bölgenin en önemli ülkeleri konumundadır. İki ülkenin sınırları 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan bugüne kadar büyük bir sorun yaşanmadan aynı şekilde devam etmiştir ve Atatürk döneminde de İran ile ilişkilere önem verildiği görülmektedir. Öyle ki, o tarihlerde Kürt meselesinin iki ülke arasında sorun yarattığı görünse de yine de ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

Ancak Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı Türkiye ve İran aynı cephede olmasına rağmen, Atatürk döneminde temeli atılan Bağdat Paktı, Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (RCD) ve Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) gibi işbirliğine yönelik bölgesel faaliyetlerin de ilişkilerin gelişmesinde beklenen desteği verememiştir. Sovyet rejimine karşı ABD destekli oluşturulan bu örgütlerin ömrü kısa olmuştur. 1979 İran İslam Devrimi ile iki ülke arasındaki ilişki yeni bir tehdit algısına dönüşmüş ve İran'ın dini rejimini ihraç etme politikası hem Türkiye'ye hem de bölge ülkelerine ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştır.

1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak savaşında Türkiye tarafsız bir politika izlemiş ancak, Türkiye ile İran arasında kayda değer bir siyasi ilişki gözlenememiştir. Bunun en önemli sebepleri Türkiye'ye göre İran'ın ülke içinde İslami hareketleri desteklemesi ve PKK'ya karşı üstü kapalı destek sağlaması olarak gösterilmektedir ki, aynı zamanda İran'a göre Türkiye'nin "Halkın Mücahitleri Hareketi" gibi muhalif gruplara ev sahipliği yapması onu suçlamalarla karşı-karşıya bırakmıştır. Ayrıca Irak'ın Kuzeyi'nde oluşan Kürt partilerden Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'ni İran tarafından desteklenmesi, buna karşılık Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'nin ise Türkiye tarafından desteklenmesi hatta Türkiye ve KDP'in bazen Irak'ın da desteği ile PKK'ya karşı birlikte mücadele etmesi iki ülke arasında ve aynı zamanda tüm bölge üzerinde bir çekişme ve rekabet oluşmasını sağlamıştır.

1980'ler ve 1990'lar boyunca görülen bölgesel ve küresel gelişmeler ile "İdeoloji" ve "güvenlik kaygıları" da iki ülke arasındaki ilişkilerin olumsuz seyrine katkıda bulunmuştur ki, bunun sonucunda 1990'ların sonlarında Türkiye ile İran arasında diplomatik ilişkiler aynı zamanda ticari ve ekonomik ilişkiler de durma noktasına gelmiştir.

Necmettin Erbakan'ın 1996'da Başbakan olması ile Türkiye'nin Müslüman kimliği öne çıkartılarak dış politikasını etkilemeye başlamış ve İran ile ilişkiler bu perspektifde geliştirilmiş ve ilk resmi ziyaretini İran'a yapan Erbakan, Başbakan Çiller döneminde tasarlanan İran ile doğalgaz ve elektrik konularında anlaşmalar imzalamış, İran'ı Gelişmekte Olan Ülkeler (D-8) hareketine dâhil etmiştir. Yine 1996 yılında Rafsancani'nin Türkiye ziyaretinde ticaret, gümrük tarifeleri, turizm, taşımacılık gibi konularda anlaşma imzalanmış ve iki ülke arasında en önemli adım Türkiye-İsrail arasındaki anlaşmayı dengelemek için imzalanan askeri anlaşmaya varılmıştır.

2000'li yıllardan itibaren bölgede meydana gelen bazı gelişmeler her iki ülke ilişkilerinde rasyonel karar almayı gerekli kılmıştır ki, özellikle PKK'nın bir uzantısı olan PJAK'ın İran'da terör faaliyetlerine girişmesi iki ülkenin PKK'ya karşı ortak mücadele başlatmasına yol açmıştır. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra Irak'ın geleceğine dair ortak kaygılar duyulmaya başlanmış ve ABD'nin Irak'ı işgali sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Amerikan askerlerinin Türkiye toprakları üzerinden Irak'a girmelerini reddetmesi İran'ın Türkiye'ye duyduğu güvenin artmasını sağlamıştır. Aynı dönemde İran üzerinde Amerikan baskısının artması da bir anlamda İran'ı Türkiye'ye yakınlaştırmıştır. 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesi ile Türkiye'nin dış politikada yeni bir paradigmayı kabul etmesi, İran'a karşı Batı'dan bağımsız olarak kendi stratejisini belirlemesi ve aynı zamanda izlediği politikalarda farklılaşması, Türkiye-İran ilişkilerine pozitif katkıda bulunmuştur. Böylece, Türkiye ve İran arasında siyasi işbirliği güçlenmiş, buna paralel olarak İran ile ekonomik ilişkileri geliştirme gayreti içine girilmiştir.

Irak'ın işgali, AKP'nin kurulmasıyla dış ilişkilerde mevcut statünün değişmesi, İran'ın ABD ile hasmane ilişkisi ve ABD'nin Türkiye'ye rağmen özellikle

son yıllarda PKK/PYD terör örgütü ile olan ilişkisi, Orta Doğu'daki halk ayaklanmaları, Suriye krizi, her ne kadar Türkiye-İran ilişkilerinde pozitif etki yapmasına rağmen; İran'ın nükleer çalışmaları ile Hindistan, Afganistan ve Pakistan'dan başlayan, Irak'ta genişleyerek, güneyde Yemen'e kadar Batı'da da Suriye ve Lübnan'la Akdeniz'e kadar uzanan bir "Şii Hilali" gerçekleştirme çabaları ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Uluslararası ilişkiler bağlamında iki ülke arasında "husumet" inmi "rekabet" inmi olması sorusu akla gelmektedir ki, Türkiye ile İran arasında husumetten çok rekabetin olduğunu söylemek daha doğru olur. Türkiye ile yaşadığı rekabet de İran'ın bölgesel gücünde önemli bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır.

Geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye ile İran'ın işbirliğinin arka planı olarak genelde iki ülkenin sahip oldukları ortaklıklar vurgulanmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki işbirliğinin her dönemde ve idealize edildiği ölçüde gerçekleşmemiş oluşu bizi; iki ülke arasındaki ilişkilerin tarih, kültürel ve etnik ortaklıklarıyla yeterli düzeyde açıklayamayacağı gerçeğine götürmektedir.

Dolayısıyla İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerinin biçimlenmesinde temel rolü her iki ülke aleyhine kullanılabilir güvenlik kaygılarıyla birlikte "kimlik tanımlanması" oluşturmaktadır. İki ülke tarih boyunca Şiilik ve Sünnilik çerçevesinde farklı kimlik tanımlamaları içinde birbirlerine rakip konumunda olmuşlardır ve 20. yüzyılın başlarında Şii-Sünni ayrımı iki ülke ilişkilerinde belirleyiciliğini yitirdiği halde, günümüze kadar her iki ülkenin bilinçaltında varlığını sürdürmüştür.

Görüldüğü gibi iki komşu ülkenin siyasi açıdan rekabeti geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. İran'ın doğalgaz ve petrole dayalı ekonomi ve siyaseti onu daha kapalı bir ekonomik sistem haline getirmiştir. Bununla birlikte bazı ülkeler tarafından ambargo uygulanıyor olması da bu kapalı halini korumak durumunda bırakmıştır. Bu açıdan İran Türkiye için her zaman ümit veren bir pazar olmuş; ne var ki, bu pazarı Türkiye uygun değerlendirememiş ve fırsata dönüştürememiştir. Diğer taraftan benzer durum İran için de geçerli olabilir.

Bu doğrultuda bu çalışmada Türkiye-İran ekonomik ilişkileri İran açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle ilk olarak İran ekonomisi kısa bir şekilde tanıtılmaya çalışılmakta ve daha sonra Türkiye-İran ticareti detaylı bir şekilde incelenmektedir.

1. BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL İNCELEME

1.1. Klasik Dış Ticaret Teorisi Öncesi Dönem

Dış ticareti açıklayan teoriler; klasik dış ticaret öncesi, klasik dış ticaret teorisi dönemi ve alternatif teoriler dönemi olmak üzere üç ayrı dönemde incelenebilir. Ayrıca teorileri endüstriler arası ticareti açıklayanlar ile endüstri içi ticareti açıklayanlar olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Ricardion yaklaşımıyla özdeşleşmiş klasik dış ticaret teorisi endüstriler arası ticareti açıklamaya çalışırken modern teoriler ise endüstri içi ticareti izah etmektedir. Çalışmanın bu kısmında teoriler dönemsel olarak alınmakta ve açıklanmaktadır.

Klasik dış ticaret teorisi öncesindeki dönem merkantilizm olarak nitelendirilmektedir. Ticari kapitalizm olarak da isimlendirilen bu dönemde bir ülkenin ticaretinin değeri ülkenin sahip olduğu madenlerle ölçülmektedir (Akın, 2017:279). Bir ülke ne kadar çok değerli madene sahip ise o kadar zengin sayılmaktadır. Zenginliğin göstergesi altın ve gümüş para sayılmıştır. Bu dönem için İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, İspanya ve Portekiz gibi Batı Avrupa ülkelerini örnek vermek mümkündür. 1500'lerde Avrupa'da ortaya çıkan bu akım 1800'lere kadar sürmüştür.

Devlet müdahalesinin yoğun olduğu merkantilizmde ülkenin zenginliğini korumak için değerli madenlerin ülkenin içinde kalması ve aynı zamanda yabancı malın ülkeye girmemesi önemlidir (Seyidoğlu, 2009:104). Kısacası, ülkenin zenginliğinin artırılması için gerekli araç olarak ülkenin lehine olacak bir dış ticaret dengesi öngörülmüştür (Savaş, 2000: 137-138). Bu nedenle bu dönemde ihracatın artması için ithalata kota konduğu görülmektedir (Akın, 2017:279).

Merkantilizmin önemli temsilcilerinden Thomas Mun, "İngiltere'nin Dış Ticaret Yoluyla Oluşan Hazinesi" adlı kitabında ticaretle ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ticareti, zenginliği artıran ve hazineyi büyüten basit bir araç olarak tanımlamış ve ticaretle uygulanacak bir kural önermesi sunarak bu

kuralın daima uygulanmasının gerektiği üzerine vurgu yapmıştır. Söz konusu kural, her yıl yabancılara satın alınandan daha fazlasının satılması gerekliliğine dayanmaktadır.

Ayrıca ihracat teşvikinde en önemli unsur olarak ürünün fiyatına dikkat çeken Mun, yabancı alıcılar için önem arz eden ve başka ülkeden temini mümkün olmayan ürünlerin yüksek fiyata satılıp, diğer ürünlerin ise fiyatının düşük tutularak satış miktarının artırılması politikasının uygulandığı takdirde ülkenin döviz gelirinin artacağını ve hazinenin büyüyeceğini belirtmiştir. Böylece ticari anlamda yakalanan üstünlük, ülkenin siyasi gücünde de bir üstünlük getirecektir (Savaş 2000:157-160). Ancak altın ve değerli maden stokundan ibaret olan dünya servetinin sabit olduğunu savunan Merkantilistlere göre, ticaretten kayıplı olarak çıkan bir ülke bu durumda diğer ülkenin kazançlı çıkmasına neden olmuş olacaktır. Dolayısıyla Merkantilistler, dış ticarete giren iki ülkenin ikisinin de birden refah seviyelerinin artmasının mümkün olmayacağını savunmuşlardır.

Diğer bir klasik dış ticaret teorisi öncesi dönemi yansıtan ve iktisadi liberalizmin öncüsü sayılan Fizyokratizm'in temelleri 17. yüzyılın sonlarına doğru atılmış ve 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'da Quesnay'ın öncülüğünde bir okul olarak doğmuştur. Fizyokratik iktisadi düşünce özellikle doğal düzen ve bireysel özgürlük ilkeleri unsurlarına dayanmaktadır. Bu düşünce okulunda, her insan kendi çıkarının bilincindedir ve ekonomik sistemin temeli bu çıkar ilkesinden güç almaktadır. Özgür birey, aynı zamanda ekonomik insandır (homoeconomicus) ve kendi çıkarını korurken bütün toplumun çıkarına da uygun hareket etmiş olmaktadır. Bu görüş "Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler" (*Laissez Faire-Laissez Passer*) argümanı ile sloganlaştırılmıştır (Altay 2010: 320).

Merkantilistler ile Fizyokratlar karşılaştırıldığında, Merkantilizm, ticari kapitalizmin ve yeni gelişen mutlak monarşilerin iktisadi düşüncelerini yansıtmaktayken, Fizyokrasi girişimci çiftçiyi, büyük ölçekte üretim yapacak tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmak isteyen reformların öğretisi olmuştur (Blaug 1985: 20-30). Bununla birlikte Fizyokratlar, Merkantilistlerin aksine servetin mübadeleden değil, üretimden doğduğunu, zenginliği ise para yerine doğa ile özdeş kullanmışlardır.

Doğal düzen yaklaşımıyla yola çıkan Fizyokratlar, ortaya çıktıkları dönemin düşünce sistemi üzerinde önemli derecede etkili olmuş ve iktisadi politikalara yön vermiştir. Dahası, kendilerinden sonra daha büyük bir güçle ortaya çıkacak liberal doktrine de büyük katkıda bulunmuşlardır (Ülger 2000: 90).

1.2. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Öncülüğünü Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jean Baptiste Say ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin oluşturdukları Klasik Dış Ticaret Teorisinin ortaya çıkmasında Sanayi Devrimiyle birlikte oluşan yoğun üretim, daha fazla serbest ticaret ve Merkantilistlerin yaklaşımlarının söz konusu ihtiyaçları giderme konusunda yetersiz kalışları büyük önem taşımıştır.

Klasik Liberalizmin öncüsü ve modern iktisadın babası olarak adlandırılan Adam Smith tarafından ülkelerin zenginliğinin uzmanlaşmaya ve üretime dayandığı ortaya konunca merkantilizm yerini klasikçilere bırakmıştır. Merkantilizmde dış ticaret sınırlı yapıda iken klasikçilerin görüşüne serbestleşme daha yaygın hale gelmelidir. Rekabet ve fiyat mekanizması, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü, fayda ve kar maksimizasyonu peşinde koşan kendi çıkarlarını düşünen bireyler, klasik dış ticaret teorisinin karakteristik yapısını oluşturmaktadır (Yayla, 1995: 135).

Fizyokratların “Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler” (*Laissez Faire-Laissez Passer*) argümanını benimseyen Klasik iktisatçılar, devlete piyasa ekonomisinin yapısını bozacak nitelikteki her türlü müdahaleyi yasaklamış, devlete yalnızca yurtiçinde ve yurt dışında barış ile güvenliği sağlamak, adalet hizmeti sunmak gibi destek görevleri üstlenmesine izin vermişlerdir.

Adam Smith, Merkantilist düşünürlerin aksine, serbest ticaretin ticarete katılan ülkelerin dolayısıyla dünyanın refahının artması yönünde olumlu bir katkı sunacağını savunmuştur. Smith, ülkeler arasındaki mutlak maliyet farklılıklarından yola çıkarak uluslararası ticareti açıklamaya çalışmıştır. Smith dış ticaretin ticaret yapan tüm ülkelere kazanç getireceğini öne sürmüştür. Smith’in “Mutlak Üstünlükler” teorisine göre bir ülke hangi alanda uzmanlaşmış ise o alanda üretim

yapmalı ve ihraç etmelidir. Bir ülkenin karşılaştırmalı olarak diğer bir ülke karşısında mutlak üstünlük sağlayabilmesi için, diğer ülkeye göre reel maliyeti daha düşük ürünleri üreterek bu malları ihraç edip, reel maliyeti daha yüksek olan ürünleri de dışarıdan satın alması gereklidir. Diğer taraftan, uzmanlaşmadığı alanlarda ise başka ülkelerden ithal etmelidir. Smith için reel maliyet, bir malı üretebilmek için gerekli olan emeği ifade etmektedir. Üretimin tek faktörü olarak emeği gören Smith'in analizi, emek-değer teorisine dayanmaktadır. Örneğin; bir gömlek üretimi 10 adam saat sürüyor ve bir çift ayakkabı yapımı 40 adam saat gerekiyorsa; 4 gömlek ile bir çift ayakkabı mübadele edilebilir (Dunn ve Mutti, 2004: 17-18).

Ricardo ise Smith tarafından önerilen sistemi bir adım daha ileri taşımış ve arz yönlü bir yaklaşım getirmiştir. Zira Adam Smith "Eğer bir ülke, her iki malı da pahalıya üretiyorsa ya da bir ülke iki mal üzerinde de mutlak anlamda bir üstünlüğe sahipse bu durumda dış ticaret yapılabilecek midir?" sorusunun yanıtlanması konusunda yetersiz kalmıştır. Ricardo geliştirdiği Mukayeseli Üstünlükler Teorisi ile bu sorunun cevabını açıklamaya çalışmıştır.

Ricardo'ya göre uluslararası ticareti mutlak üstünlüklere dayandırmaya gerek yoktur. Uluslararası ticarete üzerinde durulması gereken, ülkelerin bazı malları ucuza üretmeleri yani bu mallarda mutlak üstünlük sahibi olup olmamalarını belirlemek değil, üstünlüklerin derecesini belirlemektir. Bunun sonucunda ülke, hangi malların üretiminde diğer ülkeler karşısında daha yüksek bir üstünlüğe sahipse o mallarda uzmanlaşmalıdır (Manisalı, 1994: 220). Ricardo'ya göre iki ülke içerisinde fiyatlar farklı olduğu sürece iki ülkenin de dış ticarete kazanç elde etme ihtimali vardır (Altun, 2017: 280).

Bu durumu Ricardo İngiltere ve Portekiz ülkelerinden hareketle kumaş ve şarap üretimi açıklamaya çalışmıştır. İngiltere 100 birim emek ile 1 top kumaş, 120 birim emek ile 1 galon şarap üretirken, Portekiz'in 90 birim emek ile 1 top kumaş ve 80 birim emek ile bir galon şarap üretiminde bulunduğu varsayalım. Bu durumda Portekiz her iki malda da avantajlı olarak görünse de Ricardo'ya göre böyle bir durumda her iki ülkenin de daha çok avantaj sahibi olarak dış ticaretten ayrılabilmesi için, görece olarak kumaş üretiminde daha fazla avantaj yakalayan

İngiltere'nin, kumaşta uzmanlaşarak kumaş ihracı karşılığında şarap ithalinde bulunması gerekmektedir. Dahası, Ricardo, şarap üretiminde maliyet açısından diğer ülkeye göre üstünlük yakalayan Portekiz'in ise şarapta uzmanlaşarak şarap ihracı karşılığında kumaş ithalini gerçekleştirmesinin ülke açısından daha kazançlı sonuçlara yol açacağını belirtmiştir. Ancak Ricardo malların maliyetlerinde bu farklılaşmanın nedenini açıklayamamıştır. Nitekim Paul Samuelson (1995) çalışmasıyla Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlük Teorisinin sadece matematiksel olarak doğruyu yansıttığını fakat uygulamada geçerli olmadığını savunmuştur (Costinot ve Donaldson, 2012: 1).

John Stuart Mill de karşılıklı talep kanununu ileri sürerek, Ricardo'nun geliştirdiği teoriye talep yanlı yaklaşımı katmıştır. Ricardo ve Smith'in dış ticaret teorileri- geleneksel dış ticaret teorileri olarak da ele alınan Mutlak ve Mukayeseli Üstünlükler teorileri- arz yanlı teorilerdir. Klasik dış ticaret teorilerini talep yönünden ele alan John Stuart Mill, ülkelerin arasındaki ticaret hadlerinin (uluslararası değişim oranı) nasıl belirleneceği sorusunu "Karşılıklı Talep Teorisi" ile açıklığa kavuşturarak, dış ticaret teorilerine bu anlamda katkıda bulunmuştur. Mill, 1848 yılında yazmış olduğu "*Principles of Political Economy*" isimli kitabında ortaya attığı Karşılıklı Talep Teorisi'nin teorik altyapısını hazırlarken birtakım varsayımlarda bulunmuştur. Bunlar; iki mallı, aralarında serbest ticaretin gerçekleşmesinde engel bulunmayan ve aralarındaki ticarete mukayeseli üstünlükler ilkesinin uygulanabilir olduğu iki ülke, tam istihdamın ve tam rekabetçi bir ortamın sağlandığı ve ulaşım maliyetlerinin olmadığı bir ekonomi varsayımlarıdır.

Mill'e göre dış ticarete denge fiyatları, her iki ülkenin tüketicilerinin üretilen mallara gösterdikleri eğilime yani satın almak istedikleri mal miktarlarına bağlı olarak oluşmaktadır. Bir ülkenin karşılıklı talebi, diğer ülkenin malından talep edeceği miktara karşılık, kendi üret-tiği maldan vereceği miktarla ölçülmektedir. Dolayısıyla Mill'e göre karşılıklı talep kavramı her bir ülkenin üretimine karşılık diğer ülkenin malına gösterdiği talep esnekliği ve talebin şiddetine bağlı olmasını ifade etmektedir. Dengenin sağlandığı noktada ise her bir ülkenin mallarının ihrac ve ithal değerleri sabit bir değişim oranından işlem görecektir. Dolayısıyla bu sabit değişim oranına ulaşıncaya dek ülkeler arası mübadele devam edecektir. Eğer

ülke, inelastik talebe sahipse (esnek talebe sahipse), bir birim ithal malı karşılığında daha fazla (daha az) miktarda ihracat malı vermeye hazırlanacaktır. Bu durumda arzda meydana gelen kıtlıkla birlikte dış ticaret hadleri, diğer ülke lehine doğru hareket edecektir. Bu ticaretin sonunda ise diğer ülkenin kazancı, inelastik talebe sahip olan ülkeye oranla daha fazla olacaktır.

Klasik dış ticaret teorisi kapsamında ele alınabilecek bir diğer teorem de malların maliyetleri arasındaki farkın kaynağını belirten Heckscher-Ohlin teoremidir. Ricardo, mukayeseli üstünlüğün dolayısıyla ticaretin var olabilmesi için sadece teknoloji ve verimlilik olmak üzere iki faktörün ülkelerdeki farklılığına dikkat çekmiştir. Buna istinaden Heckscher ve Ohlin tarafından öne sürülen “Faktör Donatımı Teorisi” ise mukayeseli üstünlüğün oluşmasında ülkelerin sahip oldukları faktör donanımlarındaki farklılığın olduğuna dayanmaktadır.

Faktör donatımı veya faktör bolluğu kavramları arz yönlü kavramlardır. Eğer ev sahibi ülkede sermaye-emek oranı, yabancı ülkedeki sermaye-emek oranından daha fazla ise ev sahibi ülke göreceli olarak sermaye zengini ülke iken, yabancı ülke ise emek zengini ülke statüsündedir. Faktör yoğunluğu ise malların üretiminde sermayenin yahut emeğin fazla kullanılması ile ilgilidir. Eğer y malı üretiminde sermaye-emek oranı, x malı üretimine göreceli olarak daha fazla ise y malının x malına kıyasla sermaye-yoğun, x malının ise y malına kıyasla emek-yoğun mal olduğunu söylemek mümkündür.

Bertil Ohlin, 1933 yılında yazmış olduğu kitabında ticaretin ilk koşulu olarak faktör yoğunluğunu bir bölgede bazı malların diğer bölgelere göre daha ucuza üretilmesi gerektiği şeklinde belirtmiştir. Daha ucuz olan faktörleri içinde barındıran ucuz mallar, ülkenin ihraç mallarını oluştururken, diğer bölgelerde ucuza üretilen mallar ise ülkenin pahalı olan faktörlerini içinde barındıran pahalı malları niteliğinde olacağından ülkenin ithal mallarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Ohlin’e göre içinde büyük oranda pahalı faktör barındıran mallar ithal edilmesi gerekirken, büyük oranda ucuz faktör barındıran mallar ise ihraç edilmelidir.

Görüldüğü gibi, klasik dış ticaret teorileri endüstriler arası ticareti esas olarak açıklama yapmaktadır (Altun, 2017:82). Endüstriler arası ticareti açıklamaya

çalışan teorilerin temel varsayımları sabit getiri, tam rekabet ekonomisi, homojen malların üretimi ve ülkeler arasında faktör yoğunluklarındaki farklılıklarıdır (Altun, 2017:82). Endüstriler arası ticaret ülkeleri uzmanlaşmaya zorlamaktadır. Böylelikle tek bir üründe ihtisaslaşan ülkede yalnızca o ürünün ihracatı görülebilecektir.

Heckscher-Ohlin teoreminin de bir kısım varsayımları bulunmaktadır. Örneğin; malların üretiminde kullanılan emek faktörüne ilaveten sermaye faktörünün ülke içinde sektörler arası hareketli iken ülkeler arasında ise hareketsiz olduğu varsayımı yapılmıştır (Hazari ve Sgro, 2002: 2-3). Dahası modelde ülkelerin aynı üretim teknolojilerine sahip olduğu varsayılmıştır (Giri, 2008: 2). Ölçeğe göre sabit verim koşulları geçerli olan ülke ekonomilerinde tercihler benzer ve özdeşdir. Ayrıca, devletin ekonomiye vergi, teşvik, kota gibi araçlarıyla müdahalede bulunmadığı varsayımı yapılmıştır. Modelin temel varsayımı ise faktör yoğunluğunun tersine dönmemesi üzerinedir. Yani ucuzlayan faktörün pahalılaşan faktör yerine ikame edilmesi sonucunda emek-yoğun malın, sermaye-yoğun; sermaye-yoğun malın da emek-yoğun mal durumuna gelmemesi gerekmektedir (Giri, 2008: 3).

Rekabet ve fiyat mekanizması, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü, fayda ve kar maksimizasyonu peşinde koşan kendi çıkarlarını düşünen bireyler, Klasik Dış Ticaret Teorilerinin karakteristik yapısını oluşturmaktadır (Yayla, 1995: 135). Klasik Dış Ticaret Teorilerine göre ekonomi her zaman dengededir. Mevcut dengeyi sağlayan fiyat mekanizmasının esnek ve piyasaların tam rekabetçi yapısıdır. Klasik iktisatçılar, devlete piyasa ekonomisinin yapısını bozacak nitelikteki her türlü müdahaleyi yasaklamış, devlete yalnızca iç ve dışta barış ile güvenliği sağlamak, adalet hizmeti sunmak gibi destek görevleri üstlenmesine izin vermişlerdir.

Teorinin emek değer teorisinin varlığı altında geçerliliği de kuramın kabul edilebilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Çünkü emek, teoride varsayıldığı gibi ne üretimde kullanılan tek ve homojen bir faktördür ne de bütün malların üretiminde sabit ve aynı oranda kullanılmaktadır (Tunç, 2004: 25).

Mukayeseli Üstünlükler kuramı, ekonomide pozitif veya negatif dışsallıkların varlığını kabul etmemiştir. Oysaki sektörler arası bağıllık nedeniyle bir sektörün

diğer sektörlerdeki değişimler nedeniyle maliyet azaltıcı ya da talep artırıcı etkilerle karşılaşmasından doğan dinamik dışsal ekonomilerin piyasa fiyatına dâhil edilmemesi, özellikle sanayi sektörü aleyhine, yanlış değerlendirmelerin yapılmasına neden olur (Han ve Kaya 2007: 137-138).

1.3. Klasik Dış Ticaret Teorisine Alternatif Teoriler

Avrupa Birliği'nin ilk adımlarından biri olan Roma Antlaşmasıyla birlikte endüstri içi ticaret daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Endüstri içi ticareti açıklamaya çalışan alternatif teorilerin temel varsayımları arasında ölçek ekonomisi, malların heterojenliği, benzer faktör yoğunluğuna sahip ülkeler arası ticaretin artması, rekabetin eksik yaşanması ve ölçeğe göre artan getiri yer almaktadır (Altun, 2017:82).

1.3.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Nitelikli işgücü teorisi Keesing ve Kenen tarafından geliştirilmiştir. Dış ticareti işgücünün niteliği bakımından açıklamaya çalışan bu teoriye göre nitelikli işgücüne sahip ekonomilerin nitelikli ürün üreteceğini öngörmektedir. Diğer taraftan nitelikli işgücüne sahip olamayan ekonomilerde ise niteliği düşük ürünler üretilmektedir. Böylelikle emek ve ürün mobilitesi sonucunda dış ticaret meydana gelmektedir (Altun, 2017:81).

Donald Keesing 1966 yılında yazdığı "*Labor Skills and Comparative Advantages*" isimli makalesinde ABD'deki işgücünü; bilim adamları ve mühendislerden, yarı nitelikli işçi ve niteliksiz işçiler başlıca olmak üzere sekiz kategoride sınıflandırmıştır. Birinci kategoriden sekizinci kategoriye doğru gittikçe emeğin niteliğinin azaldığını belirtmiştir. Keesing (1966), ABD'de bir sektöre ait ihracat miktarının toplam çıktı içindeki payı ile emeğin niteliği arasında pozitif bir ilişki olduğunu, diğer bir deyişle daha fazla emek harcanan endüstrilerde toplam çıktının daha büyük oranının ihraç edildiği sonucuna varmıştır.

Keesing (1966), nitelikli işgücü bakımından yoğun; niteliksiz işgücü bakımından kıt olan ABD'nin nitelikli işgücü yoğun malları ihraç edip, niteliksiz

işgücü yoğun malları ithal etmesi şeklindeki ticaret paterninin Heckscher-Ohlin teorisi ile tutarlı sonuçlar verdiğini belirtmiştir.

1.3.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Posner (1961) tarafından ortaya konan teknoloji açığı teorisine göre endüstrileşmiş ülkeler arasındaki ticaret, yeni ürün ve yeni üretim süreçlerine dayanmaktadır. Yenilikçi yöntemler kullanan ülkeler yenilikçiliğin diğer ülkelerde yaygınlaşmasına kadar dış ticaretin avantajlarından faydalanmaktadır. Öyle ki, yenilik ister radikal olsun ister aşamalı olsun yeniliğin olduğu ülkeye belirli bir dönem rekabet üstünlüğü sağlamaktadır (Altun, 2017:81).

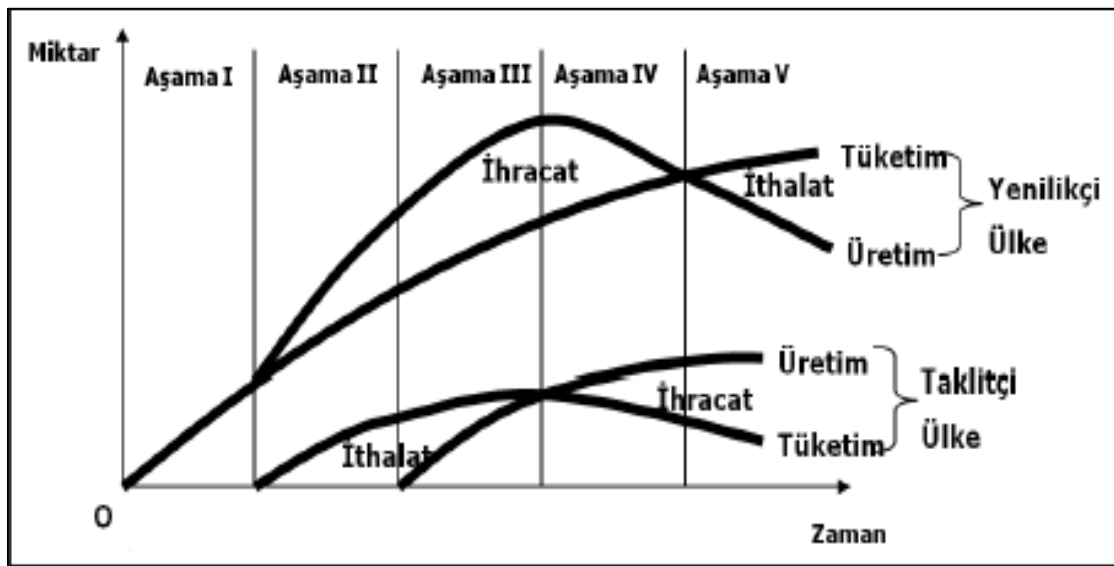
Yeniliği bulan firma ve/veya ülke fikri mülkiyet hakları, patentler aracılığıyla yeniliğin monopolcüsü (tek satıcısı) olur ve monopolcü olarak kaldığı sürece diğer ülkeler yeniliği ancak patentini satın alarak kullanabileceklerdir. Ancak yeniliği ithal eden firma ve/veya ülke düşük emek maliyeti gibi avan-tajlı faktörlerden yararlanarak üretici firma karşısında rekabet üstünlüğü yakalayabilirse, bu durumda yeniliği bulan firma ve/veya ülke, yerli üretimden vazgeçerek ithalatçı konuma gelecektir.

1.3.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Teknoloji açığı teorisinden geliştirilmiş bir teoridir (Altun, 2017:81). Ürün dönemleri teorisine göre bir ürünün hayatı ürün geliştirme, olgunlaştırma ve standartlaşma olmak üzere üç evreden meydana gelmektedir (Vernon, 1966). İlk aşamada, icat edilen yeni ürün iç piyasanın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak icat edildiği ülkede üretilmektedir. İkinci aşamada, ürün geliştirilmesi amaçlanarak, ürüne ait talep genişledikçe ürünün üretimi de artırılmakta ve üründe kesin bir standardizasyon uygulamasına gidilmektedir. Ancak uygulanan standardizasyon, ürünün farklılaştırılması önünde bir engel teşkil etmez, aksine rekabetçilerin fiyat rekabetinin yükümlülüğünden kaçınmaları doğrultusunda uzmanlaşmaları ile birlikte gözlenen ürün çeşitliliği, sıkça kullanılan bir araçtır. Emek maliyeti ve ölçek farklılıklarından avantaj sahibi olan ülke üreticilerinin piyasayı ele geçirmeleri ile icatçı ülke üreticileri, ürünün bir kısmını yurtdışı piyasalarda üretmeye karar

vermektedirler. Nihai aşama olan ürünün standartlaşmasında, yurtdışında üretim maliyetlerinin daha düşük olması ile icat edilen ürün, artık icat edilen ülke yerine yurtdışında üretilerek icatçı ülkenin ithalatçı konumuna gelmesine neden olmaktadır. Üretimi sınırlandıran korumalar ise ortadan kalkarak ürün ve teknolojisi serbest mal olarak piyasada yerini almaktadır.

Salvatore (2011: 186), ürün dönemlerini açıklarken beş aşamalı bir yaklaşım göstermektedir. Şekil 1.1'de yer aldığı gibi birinci aşamada yeni malın üretimi az miktarda ve sadece iç piyasaya yönelik gerçekleştirilirken; ikinci aşamada hemen hemen olgunlaşmış ürünün yavaş yavaş satışları dış piyasaya da kaymıştır. Üçüncü aşamada ürün, standartlaşan bir üretim teknolojisine sahip olmakta ve yenilikçi firma, ürünün patentini yurtiçindeki ve yurtdışındaki firmalarla paylaşmayı daha karlı bulmaktadır. Dördüncü aşamada malın lisansını alan düşük maliyetli yeni üreticiler, ürünün taklidini yaparak ürünün ihracat piyasasını ele geçirerek yenilikçi firmanın ihracat hızının azalmasına neden olmaktadır. Son aşamada ise yenilikçi firma kendi iç piyasasında tamamen devre dışı bırakılarak piyasayı komple taklitçi firmaya bırakmaktadır. Böylece ürün, yenilikçi ülkedeki ömrünü tamamlamaktadır. Ancak yenilikçi firma bu süreç sonrasında yine yenilik peşinde koşmaya devam ederek AR-GE faaliyetleri sonucunda yeni bir ürünle pazara tekrar çıkmaktadır.

Kaynak: Dominic Salvatore (2011). International Economics: Trade and Finance, 10th Ed., John Wiley and Sons.

Şekil 1.1. Ürün dönemleri

1.3.4. Tercihle Benzerlik Teorisi

Hecksher-Ohlin teoreminin dış ticareti açıklamada yetersiz kaldığını düşünen Linder (1961) tarafından geliştirilen bu teoride ticaret, teknolojileri ve imkanları benzer olan ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır. Homojen sanayi ürünlerin ticareti tercihlerin benzerlikleri ile ilişkilidir (Altun, 2017:81). Aslında yurtiçi talepleri aynı olan ülkelerin ticaret hacmi daha yüksektir (Ünsal, 2005:221).

Arz yanlı Neo-Klasik teorilerin, endüstri-içi ticareti ve benzer faktör donanımlarına sahip ülkelerin aralarındaki ticareti -özellikle de sanayi malları üzerine gerçekleşen ticareti- açıklamada yetersiz olduğunu belirten Linder, uluslararası ticarete talep olgusunu eklemiştir. Linder'in teorisi, ticareti gerçekleştirecek ülkelerin zevk ve tercihlerinin yanı sıra ticarete konu olan ürünlerin de farklılaştırılmasına izin vermesi, ölçeğe göre artan verimlerin geçerli olduğu varsayımları ile kendinden önceki teoremlerden farklılık göstermektedir.

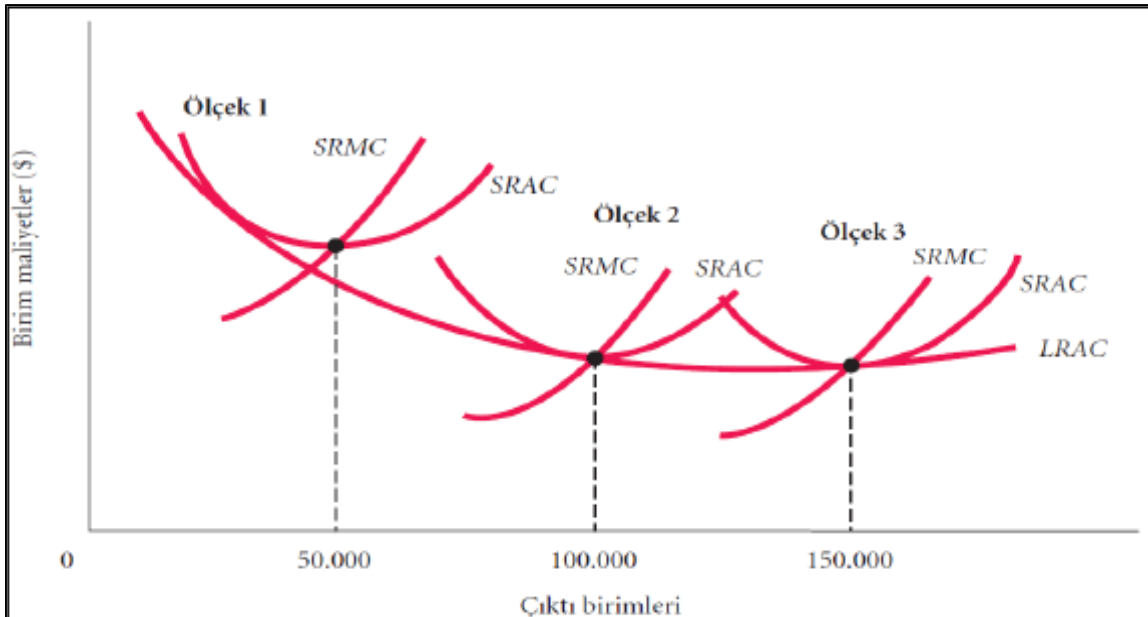
Linder'e göre bir ülkenin başarısı, ülkenin yerli piyasasında talep gören bir malın üretimini artırmak koşuluyla mukayeseli üstünlük sağlamasından geçmektedir. Çünkü başarılı bir firma, ancak yurtiçi piyasasının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim yaparak büyüyebilecektir. Bir zaman sonra –ki bu zaman, girişimcinin yabancı piyasalarda kar fırsatlarının farkına vardığı andır– girişimci, potansiyel olarak ihraç piyasalarına da giriş yapacaktır. Bir malın potansiyel bir ihraç ürünü olmasında malın hem yurtiçi üretiminin hem de yurtiçi tüketiminin olması gerekliliği, Linder (1961)"in temel önermesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla yurtiçinde talebi –ki bu yurtiçi talep, yurtdışındaki talebin bir benzeri olması anlamında temsili talep olarak adlandırılmaktadır– olmayan bir mal, sadece ihraç edilmek için üretilmeyecektir.

Linder (1961), ticaret yapısının en önemli belirleyenlerinin ise kişi başı gelir ve gelir dağılımı olduğunu belirtmiştir. Linder, kişi başı gelirleri birbirine yakın ülkelerde ticaretin daha yoğun olacağını ve bir ülkedeki gelir dağılımı ne kadar adaletsizse o ülkede farklı gelir düzeyine sahip bireylerin farklı kalitelere ürünlerin talebini artıracaklarını iddia etmiştir.

1.3.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Linder (1961), tercihlerde benzerlik teorisini açıklarken teorinin geçerliliğinde ölçek ekonomileri ve aksak rekabet piyasa koşullarının öneminden bahsetmiştir. Linder'in ardından Balassa (1967) ve Kravis (1971) de II. Dünya Savaşı sonrası endüstrileşmiş ülkeler arasındaki artan ticaret ilişkisini açıklamada ölçek ekonomileri argümanını kullanmışlardır.

Üretim hacmi arttıkça üretim maliyetleri düşmektedir (Altun, 2017:81). Hecksher-Ohlin teoreminin açıklamada yetersiz kaldığı konulardan birisi de ülkelerin benzer ürünlerin ticaretine yapsa dahi bazı ülkelerin daha fazla kar elde etmesidir (Seyidoğlu, 2009:105). Ölçek ekonomisinden faydalanan ülkenin azalan maliyeti kara dönüştürmesi gayet doğaldır. Çünkü çıktı miktarı arttıkça ortalama ürün maliyeti azalmaktadır. Ölçek ekonomileri olarak adlandırılan bu durum, ölçeğe göre artan getirilerin var olması durumunda oluşmaktadır. Yani iki katına çıkarılan girdilerin iki katından daha fazla çıktıya yol açtığı durumda ölçek ekonomilerinin varlığından bahsedilebilir (Krugman vd., 2012: 138; Dunn ve Mutti, 2004: 94). Şekil 1.2 ölçek ekonomilerinin oluşumunu göstermektedir.

Kaynak: Karl Case, Ray C. Fair and Sharon M. Oster (2009: 186-187), Principles of Economics, 9th Edition, Pearson Education: Upper Saddle River, NJ

Şekil 1.2. Ölçek ekonomileri

Azalan maliyetlerle benzer sonuç doğuran ölçek ekonomileri, içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olarak ikiye ayrılmaktadır. Birim başına düşen maliyetlerin firmanın büyüklüğünden ziyade endüstrinin büyüklüğüne bağlı olması durumu, dışsal ölçek ekonomilerini tanımlarken, birim başına düşen maliyetlerin firmanın büyüklüğüne bağlı olarak değişmesi ise içsel ölçek ekonomileri olarak tanımlanmaktadır.

1.3.5.1. İçsel ölçek ekonomileri teorisi

Firmanın bireysel olarak üretim hacminin artırması sonucunda ölçek ekonomisi oluşabilir (Altun, 2017:82). Bu şekilde birim başına düşen maliyetlerin firmanın büyüklüğüne bağlı olarak değişmesi içsel ölçek ekonomileri olarak ifade edilmektedir. Bir firmanın üretim teknolojisinde, yönetimde ya da işgücü niteliğinde iyileştirme yapması sonucu içsel ölçek ekonomisi oluşabilir (Seyidoğlu, 2009:105). Ancak minimum maliyetle üretim yapabilmek uygun pazarı yaratabilmekle mümkündür. Bunun sonucu olarak ülkeler arası ticaret başlamaktadır (Ünsal, 2005:233).

1.3.5.2. Dışsal ölçek ekonomileri teorisi

Firmanın ölçek ekonomisi yaratmasından ziyade endüstrinin maliyetleri indirecek düzeyde ölçek ekonomisine ulaşması daha olasıdır (Altun, 2017:82). Bu şekilde birim başına düşen maliyetlerin firmanın büyüklüğünden ziyade endüstrinin büyüklüğüne bağlı olması durumu, dışsal ölçek ekonomileri tanımlamaktadır. Örneğin katma değeri yüksek ürünler başlangıçta yüksek fiyatla arz edilirken işgücünün tecrübe ve nitelik kazanması ve dağıtım ağının gelişmesi sonucunda fiyatlar düşmekte ve Pazar hacmi genişlemektedir (Seyidoğlu, 2009:105).

1.3.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Helpman (1981) H-O-S yaklaşımına ürün farklılaştırması, ölçek ekonomileri ve monopolcü rekabet kavramlarını dahil ederek uluslararası ticarete yeni bir yaklaşım getirmiştir. Teoriye göre, daha dar bir ürün yelpazesi üzerinde uzmanlaşarak içsel ölçek ekonomilerinden faydalanan firmalar, düşük ortalama

üretim maliyetleri elde ederek yakın ikame malı olan farklılaştırılmış malları üretmekte ve üretimini yapmadıkları malları ise ithal etmektedir (Deviren 2004: 10).

Yüksek kar elde eden bir firmanın elde ettiği getiri, rakiplerini sektöre girmeleri konusunda cezp edecektir. Dolayısıyla uygulamada saf monopolcü firmalara çok nadir rastlanmaktadır. Bunun yerine, endüstride genel piyasa yapısı, içsel ölçek ekonomileri tarafından karakterize edilen ve fiyatları etkileyebilecek büyüklükte olan az sayıda firmadan oluşan oligopolcü piyasadır. Fiyatları belirlemede güç sahibi olan bu oligopolcü firmalar, yalnızca tüketicilerin fiyat veya miktar odaklı stratejilerine karşılık yanıtlarını değil, aynı zamanda rakiplerinin de nasıl tepki vereceğini göz önünde bulundurmak durumundadır (Krugman vd., 2012: 159).

Monopolcü rekabet ise oligopolcünün özel bir durumudur. Son 30 yıldır uluslararası ticaret artan bir şekilde monopolcü rekabete dayalı modeller üstüne kurulmaktadır. Monopolcü rekabet modelinin önemli bileşenleri ise içsel ölçek ekonomilerine dayanan eksik rekabet ve ürün farklılaştırmasıdır. Monopolcü rekabet modelinde oligopolcü piyasadaki karşılıklı bağımlılık probleminin üstesinden gelmek için iki önemli varsayım yapılmıştır. Bunlardan ilki, her bir firmanın rakiplerine karşı ürünlerini farklılaştırdığı varsayımdır. Yani bir firmanın müşterisi, firmanın kendine özgü ürününü satın alarak önemsiz bir fiyat farkından dolayı diğer firmaların ürününü almak için acele etmeyecektir. Böylece endüstri içinde kendine özgü ürününü üretmesinden dolayı monopol güce sahip firmalar var olacaktır. İkinci varsayım ise, her bir firmanın rakiplerinin fiyatlarını veri olarak kabul ettiği varsayımdır. Bu varsayım ile firma kendi fiyatlarının diğer firmaların fiyatları üzerindeki etkisini ihmal etmektedir. Sonuç olarak monopolcü rekabet modeli, her bir firmanın gerçekte diğer firmalarla rekabet içerisinde olmasına rağmen, monopolcüyümüş gibi davranmasına neden olmaktadır (Krugman vd., 2012: 160).

1.4. Dış Ticaret Politikası ve Araçları

Dış ticaret politikası, ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı içinde yer alan ihracat ve ithalat kalemleri üzerindeki hükümet faaliyetlerini kapsar. Dış ticaret

politikasının amaçlarını; dış demeler bilançosunda meydana gelen dengesizlikleri giderme, yerli ekonomiyi dış rekabetten koruma ve ekonomik büyümeyi sağlama şeklinde sıralamak mümkündür.

1.5. Korumacı Politikalar

lkeler dışa bağımlılığı azaltabilmek, ulusal rekabet gücünü artırabilmek ve demeler bilançosundaki dengeyi lehe çevirebilmek için korumacı politika uygulamalarına yönelebilmektedir. Ülkelerin bu şekilde korumacı davranmasının nedenlerini ulusal güvenlik, sanayinin gelişmesi, ticarete strateji ve anti-damping olarak açıklanmaktadır.

1.5.1. Ulusal Güvenlik

Ulusal savunma ile bağlantılı endüstrilerin kurulması ve geliştirilmesi aşamasında kendine yeterlik bağlamında bu endüstrilerin dış rekabetten korunması büyük önem taşımaktadır. Güvenlik konusunda dışa bağlımlı olunması zafiyet doğuracağı için ülkeler savunma teknolojilerini kendileri geliştirmek ve üretmek durumundadır.

1.5.2. Sanayinin Gelişmesi

Korumacılığın önemli argümanlarından birisi de bebek endüstri olarak tarif edilen sanayinin gelişmesinin desteklenmesidir. Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yeni firmaların korunmasına dayana argüman yeni firmalara rekabet avantajı sağlanması için korumacı politikalar uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim gelişmiş ülkelerdeki firmalar ölçek ekonomilerinden yararlanarak daha düşük maliyetle üretim yapabilmekte ve kresal pazarda oynuyabilmektedir. Bebek endüstrilerin korunması ile yaratılan olumlu etkiler, diğer endüstrilerin de gelişimini olumlu yönde etkileyerek daha hızlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesine neden olmaktadır (Suranovic, 2010).

1.5.3. Ticarete Strateji

1980'lerin başlarında geliştirilen stratejik ticaret politikasına göre sanayileşmiş ileri bir ülke, korumacı politikalarla ileri teknoloji içeren bilgisayar, elektronik, haberleşme, biyoteknoloji ve benzeri kilit endüstrilerde büyüme hedefi ile diğer ülkeler karşısında üstünlük yaratabilir (Faustino ve Silva, 2001). Stratejik ticaret politikası, teoride sermaye sübvansiyonları olarak üretim, ihracat ve Ar-Ge teşviklerinin kullanımını salık vermektedir. Optimal kaynak dağılımı noktasında ihracatı teşvik için yapılan sübvansiyonların Ar-Ge teşviklerine göre daha çok tercih edildiğini söylemek mümkündür.

1.5.4. Anti-Damping

Damping, iktisadi olarak maliyetin altında satış anlamına gelmektedir. Koruyuculuğu savunan görüşlerden birisi de yerli üreticiyi koruma amacını güden anti-damping vergisi uygulamasıdır. Bazı firmalar piyasaya girerek rakiplerini zor durumda bırakmak için maliyetlerinin altında satış fiyatı belirleyerek mallarını satma yolunu tercih edebilirler, ya da yabancı üreticiler dış piyasalarda mallarını iç piyasadakinden daha ucuza satarak yerli firmalara karşı haksız rekabetin doğmasına neden olabilirler. Bu durumda ülkeler yasalar çerçevesinde anti-damping vergileri ile mevcut haksız rekabeti ortadan kaldırmayı hedefleme yoluna gitmektedir (Çiçek, 2009).

Malların dış piyasada iç piyasaya oranla daha düşük fiyatlardan satılması olarak tanımlanan damping, üç türde incelenebilir. Geçici damping veya arada bir yapılan damping, ihracatçının ülkesinde talebin daralması ya da zevk ve tercihlerin değişmesi gibi nedenlerle iç satışların yavaşlaması ve stokların birikmesi durumunda üreticinin bu stok fazlasını dış piyasada satma yolunu seçerek stokları azaltıncaya kadar değişken maliyetleri karşılayacak bir fiyat düzeyinde yaptığı dampingdir. Yıkıcı damping, büyük bir firmanın, dış piyasadaki rakiplerini ortadan kaldırmak için fiyatlarını onların dayanamayacağı bir düzeye kadar düşürdükten sonra rakiplerinin piyasadan çekildikten sonra fiyatlarını yükselterek monopolcü konum edinmeye çalışmasıdır. Sürekli damping ise, ihracatçı firmanın, dampingi bir politika olarak devamlı uygulamasıdır. Sürekli damping, bir çeşit fiyat

farklılaştırması olup, monopolcü firmanın normal kar maksimizasyonunun bir sonucudur. Bu uygulama ile genişleyen üretim hacmi sonucu ortaya çıkan ölçek ekonomileri ile maliyetlerin düşürülmesi amaçlanmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 182).

1.6. Dış Ticaret Politika Araçları

Devletin dış ticaret politikası hedefleri doğrultusunda, dış ticarete müdahale etmede kullandığı araçlara “dış ticaret politikası araçları” denir. Geleneksel olarak uluslararası iktisat literatüründe dış ticaret politikası araçları; tarifeler ve tarife-dışı engeller olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bu araçlar, ülkelerin dış dünya ülkeleri ile yapmış oldukları ticaretin hacmi üzerinde oldukça önemli etkilere sahiptir.

1.6.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük, belirli bir malın ülke sınırından giriş-çıkışı sırasında ödenen vergi, harç, ve resim gibi yükümlülükleri ifade ederken, tarife ise uluslararası ticarete konu olan tüm mallara ödenen vergileri tanımlayan listelerdir. Uygulamada gümrük tarifeleri, bir kanun ile konuyorsa böyle tip tarifeye “otonom tarife”, uluslararası anlaşmalar veya karşılıklı görüşmeler neticesinde belirleniyorsa bu tip tarifelere “sözleşmeli tarife” adı verilmektedir (Karluk, 1998: 163).

Gümrük tarifeleri, dışarıdan gelen mallar (ithal mallar) üzerine konmakta ve ithal malların yurt içi fiyatına dahil edilmesi ile ithalat hacminin daralmasını neden olmaktadır. Böylece gümrük tarifeleri, gelişmekte olan yerli sanayi işletmelerini, uluslararası arenada rekabet üstünlüğüne sahip, gelişmiş ve güçlü işletmelere karşı koruma amacını taşımaktadır.

Gümrük tarifeleri bu amaca en iyi hizmet eden, devletin sıkça başvurduğu dış ticaret politikası araçlarından biridir. Gümrük tarifeleri kaynakta ve gümrük kapılarındaki görevliler tarafından tahsil edildikleri için tahsil maliyetleri de oldukça düşüktür. Bu şekilde kısa sürede devlet hazinesine gelir sağlanacağı için devlet tarafından tercih edilen başlıca araçlardan biridir (Due, 1975: 175-176). Gümrük tarifeleri malların metre, adet, tane gibi fiziki birimleri üzerinden alınacağı gibi malların değerleri üzerinden, oran esasına göre de alınabilmektedir. Malların fiziki

birimleri üzerinden alınan vergiye “spesifik vergi”, oran esasına göre malların değeri üzerinden alınan vergiye ise “ad valorem vergi” adı verilmektedir. Ayrıca ad valorem ve spesifik vergilerin kombinasyonundan oluşan “karma vergiler” de mevcuttur. Genellikle pahalı imalat sanayi mallarına ad valorem verginin, düşük kaliteli standart mallara ise spesifik verginin uygulanması ülke ekonomisi için daha etkin sonuçlar doğurmaktadır. Uygulamada ABD ve Kanada spesifik vergi esasını, AB ve Türkiye ise ad valorem vergi esasını benimsemektedir.

Gümrük tarifeleri, bir yandan ithalatı kısıtlamasından dolayı döviz giderlerinde tasarrufa yol açıp dış ödemeler bilançosunda açık giderici bir işlem vazifesi görürken bir yandan da yurtiçi üretimi teşvik ederek talebi yurtdışı mallardan yurtiçi mallara doğru kaydırmaktadır. Böylece toplam yurtiçi talebin artışına bağlı olarak toplam hasıla ve milli gelir artmaktadır. Milli gelirin artışı, istihdam düzeyinin artmasına, dolayısıyla işsizlik oranının azalmasına neden olmaktadır.

İthal edilecek olan malın üzerine gümrük tarifesi konulması, ilk olarak o malın yurtiçi fiyatının yükselmesine yol açmaktadır. Yurtiçi fiyatların artması, yerli üretimin artmasına ve tüketimin kısılmasını sağlayarak milli gelirin yurtiçi üreticilere doğru kaymasına neden olmaktadır. Öte yandan, devlet hazinesi de yapılan ithalat üzerine koyduğu gümrük tarifesi üzerinden gelir sağlamaktadır. Gümrük tarifelerinin mikro ekonomik etkileri, ele alınan ülkenin küçük ülke olduğu varsayımıyla birlikte üretim, tüketim, gelir ve yeniden bölüşüm etkileri olmaktadır (Dunn ve Mutti, 2004: 124; Carbaugh, 2008: 129-131).

Gümrük tarifelerinin ithal malların fiyatı üzerine yansıtılması sonucu ithalat hacmi-nin azalarak bu fiyat artışlarından gelir sağlama amacını taşıyan üreticilerin, üretim kapasitelerini artırmaları, gümrük tarifelerinin üretim etkisini ifade etmektedir. Kısa dönemde avantaj sağlayan yurtiçi üreticinin uzun dönemde de bunu devam ettirebilmesi, kendi üretim mali-yetlerini uluslararası firmaların marjinal maliyetlerine indirmesine bağlıdır.

Gümrük tarifelerinin mali amacının diğer vergilerde olduğu gibi gelir yaratma olduğu için Devlet, gümrük vergilerinden işlem hacmi ve oranın çarpımına eşit bir

parasal büyüklük kadar gelir elde etmektedir. Gümrük tarifelerinin makroekonomi üzerindeki bu etkisine gelir etkisi denmektedir. Gümrük tarifelerinin tüketim etkisi, gümrük tarifelerinin ithal mal fiyatlarına yansıması sonucu ithal malların pahalılaşmasını ve bu durumda daralan ithalat hacmi ile birlikte toplam tüketimin azaltıcı etkisini ifade etmektedir. Gümrük tarifelerinin yeniden dağıtım etkisi ise ithal malların fiyatının artması sonucu ortaya çıkan tüketiciden üreticiye aktarılan gelirin, yeniden dağıtılmasını ve bölüşümünü ifade etmektedir.

1.6.2. Tarife Dışı Engeller

Tarife dışı engeller, uluslararası ticari mal ve hizmetler ile bu mal ve hizmetlerin üretimi amaçlı kullanılan üretim faktörlerinin potansiyel reel dünya gelirini azaltacak şekilde pay edilmelerine neden olan her türlü kamusal veya özel olarak alınan önlemlerdir. Daha geniş anlamda tarife dışı engeller, tarifeler dışında ticarete uygulanan bütün engelleri ve ticaretin genişlemesine yönelik alınan önlemleri ifade etmektedir. Dolayısıyla her iki tanımlamadan da anlaşılacağı üzere tarife dışı engeller sadece ithalatı kısımaya ve ihracatı sınırlandırmaya yönelik politikalardan oluşmaz, aynı zamanda ihracatı ve üretimi teşvike yönelik politikaları da içinde barındırmaktadır (Deardorff ve Stern, 1997:4-5).

Uluslararası iktisat literatüründe tarife dışı engellerle ilgili olarak farklı tasnifler bulunmaktadır. Bora ve arkadaşları (2002) tarafından yapılan sınıflandırmada tarife dışı engeller amaçlarına göre ya da etkilerine göre beş kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi ithalat hacmini kontrol etmeye yönelik önlemlerdir. Bu önlemler gönüllü ihracat sınırlama anlaşmalarının yanı sıra ithalat üzerindeki miktar kısıtlamalarını ve yasaklarını da içermektedir. İkinci kategoriyi ithal edilen malların fiyatlarını kontrol etmeye yönelik önlemler oluşturmaktadır. Bu önlemler değişken vergileri, anti-damping vergileri ile fark giderici vergileri kapsamaktadır. Tarife kotaları ve mevsimsel tarifeler gibi tarife tipi önlemler de genellikle ithal malın fiyatını yükseltme amacını taşımaktadır. Gönüllü ihracat fiyat sınırlaması da bu sınıflandırmaya dahildir.

Üçüncü olarak izleme önlemleri ve fiyat-hacim araştırmaları/denetiminden bahsedilebilir. Bu önlemler sıklıkla ihracatçılar tarafından yapılan damping ve

sübvansiyon gibi haksız ticari uygulamalara ilişkin yapılan önlemlerdir ve bezdirme etkisine sahiptir. Üretim ve ihracat önlemleri ise dördüncü kategoride yer almaktadır. Destekler veya yardımlar doğrudan veya dolaylı olarak çıktıya ya da katma değere uygulanabilir. Vergiler ya da yasaklar aracılığıyla konan kısıtlamalar üretimin ya da ihracatın üzerine uygulanabilir. Son olarak da teknik engellerden bahsetmek gerekmektedir. Yurtiçi üretilen mallara ilişkin yasal düzenlemelerin gerektirdiği çeşitli sağlık ve güvenlik standartlarına uymayan ithal ürünlere uygulanan engellerdir.

Yukarıdaki tasnifle birlikte uygulamaları açısından tarife dışı araçları; miktar kısıtlamaları, mali nitelikli engeller ve görünmeyen engeller şeklinde üç kategoride incelemek mümkündür (Seymen, 2000).

Miktar kısıtlamaları, ithalat hacmini dolaysız olarak sınırlamaya yönelik olup tarife dışı araçlardan en geleneksel ve en yaygın olarak kullanılanıdır. Başlıca miktar kısıtlamalarına; ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalat yasakları ve ambargo örnek olarak verilebilir. İthalat kotaları, en önemli tarife dışı ticari engeldir. İthal ya da ihraç edilmesine izin verilen malın miktarı üzerinde doğrudan niceliksel bir kısıtlamayı ifade etmektedir. İthalat kotaları, ithalatı kısıtladığı gibi yerli sanayi de dış rekabetten korumakta ve ödemeler bilançosunda iyileşmeye neden olmaktadır. Kotalar, gümrük tarifelerine göre daha hızlı ve kesin sonuç vermektedir. Çünkü kotalarda belirlenen miktar sınırının üstünde ithalata izin verilmezken, gümrük tarifelerinde ithalatın ne miktarda kısıtlanacağı, ithal malların talep fiyat esnekliğine bağlıdır. Dolayısıyla acil bir dış açık sorunu ile karşılaşan ülke, kesin etkisinden dolayı kota uygulamasını seçerek sermaye çıkışına müdahalede bulunmayı tercih etmektedir.

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalatçı ve ihracatçı ülke arasında karşılıklı olarak yapılan anlaşma ve görüşmeler neticesinde ithalatçı ülkenin ihracatçı ülkeyi kendi isteğine bağlı olarak ihracatını kısması konusunda ikna etmesidir. Gönüllü ihracat kısıtlaması, pazarlık gücü kuvvetli sanayileşmiş ithalatçı ülke karşısında gelişmekte olan ihracatçı ülkenin gönüllü olarak ihracatını kısmaktan başka tercihi kalmamasını ifade etmektedir. İhracatçı ülke, ithalatçı ülke tarafından uygulanacak

kota veya tarifeye maruz kalmak yerine bu durumda kendisine önerilen miktarda ihracatını kısmayı yeğleyerek pazar payını korumaya çalışmaktadır.

İthalat yasaklarında bir malın ülkeye girişi tamamen yasaklanmaktadır. İthalat yasakları da kotalar ve gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi ithalat üzerinde dolaysız olarak sınırlandırmaya yönelik bir uygulamadır. İthalat yasakları uygulamasının altında, yerli sanayii dış rekabetten tamamen korumak, dış ödemeler bilançosu ve cari açıklarının kapatılması, kamu sağlığı ve ahlaki düzene aykırı maddelerin ülkeye girişinin engellenmesi amaçları yer almaktadır.

İthalat yasaklarının ekonomi üzerindeki etkilerini incelediğimizde ilk etki, ilgili malın arzının ülke içinde artırılmamasından dolayı mala olan talep karşısında fiyatının aşırı derecede artmasıdır. Böylece yurtiçi fiyatları, yurtdışı fiyatlardan bağımsızlaşmakta, ihracat geriler ve ekonomide kaynak israfı söz konusu olmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 166-167).

Ambargo ise ithalat yasaklarını da kapsayan bir uygulama çeşididir. Ambargo ile bir ülkeden mal alımı gerçekleşmemekle birlikte o ülkeye mal satımı da gerçekleşmemektedir. Genellikle askeri, siyasi ve iktisadi nedenlerle belirli malların ihracatı ve ithalatı tamamen yasaklanmaktadır. Günümüzde ambargo, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun kara-riyle uygulamaya konulmaktadır.

Mali nitelikli engeller ise fiyat mekanizmasının işleyişini bozmadan ithalatı kısıtlayan ve ihracatı teşvik eden tarife dışı araçlarıdır. Mali nitelikli araçları, üretim sübvansiyonları, ihracat sübvansiyonları, anti-damping ve telafi edici vergiler, ayrımcı devlet satın alımları, değişken nitelikli ithalat vergisi, ithalat teminatları, döviz kontrolü ve çoklu kur sistemi şeklinde sıralanabilir.

Yurtiçi üretim sübvansiyonu hükümetler tarafından başlıca endüstrilere yapılan üretim ya da çıktı temelli bir sübvansiyon çeşididir. Sübvansiyon, üretimin belli bir yüzdesi şeklinde (ad valorem sübvansiyon) olabileceği gibi çıktı başına da (spesifik sübvansiyon) yapılabilir. Üretim sübvansiyonu, malın nerede satılmasına bakılmaksızın üretim temelli bir ödemeyi kapsamaktadır.

İhracat sübvansiyonları, tüm ihraç ürünlerini kapsayan ve genel nitelikli olabileceği gibi sadece belli ürünlere veya belli endüstrilere de uygulanabilen bir dış ticaret politikası aracıdır. Hükümetler, ihracat sübvansiyonu, vergi iadesi, doğrudan ödeme, düşük faizli kredi, ucuz girdi sağlanması, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti, taşıma giderlerine sübvansiyon gibi uygulamalarla ihracatçının ihraç malının birim maliyetini düşürerek ihracatçıya destek vermektedir. İhracat sübvansiyonları, ihracatçı açısından dış satımı karlı hale getirdiği için ihracatı teşvik ederken, yurtiçi tüketici açısından refah kaybına neden olmaktadır.

Anti-damping vergileri, karşı ülkenin yaptığı dampingli ihracat karşısında dampingin yol açtığı olumsuzlukları dengelemek amaçlı alınan vergilerdir. Anti-damping uygulaması, dampingle fiyatı düşen ithal malın fiyatını yükselterek, yurt dışı alımları kısıtlandırmakta ve böylece yurt içi üreticileri korumayı amaçlamaktadır. Öte yandan anti-damping, haksız rekabet olarak adlandırılan dampingdeki haksızlığı gidermek için alınan bir hak olarak da ifade edilmektedir (Seymen, 2000: 131-133).

Telafi edici vergiler (anti-sübvansiyon vergisi) sübvansiyonlarla ilgili bir kavramdır. Telafi edici vergiler olumlu görünen teşvik uygulamalarının (özellikle ihracat teşvikleri) neden olduğu fiyat saptırıcı etkilerinden dolayı, her ülkenin kalkınmasının hızlanması için teşvik yarışına girmesi, kaynak dağılım etkinliğinin bozulmasına neden olması gerekçeleri ile DTÖ, teşvik uygulamalarının önlenmesi amacıyla ithalatçı ülkenin zararını ispatladığı takdirde telafi edici vergilerinin uygulanmasına karar vermiştir (Selen, 2004). Miktar kısıtlamalarındaki gibi sanayi ürünleri üzerinde de ihracat sübvansiyonlarının uygulanması, GATT tarafından yasaklanmıştır.

Sosyo-ekonomik hedeflere ulaşmak için devletler genellikle kendi ülkelerinin kamu satın alımı çerçevesinde ayrımcı uygulamalar gerçekleştirebilmektedirler. Ayrımcı satın alımlar kendi ülkelerindeki yurtiçi üreticilerinin lehine, hükümetler tarafından uygulanmaktadır. Uygulama, kamu kuruluşlarının mal ve hizmet satın almasında yurtiçi kaynaklara yönelmesini özendirici ya da emredici nitelikte olabilmektedir. Ayrımcı satın alımlar, 1979 yılında Tokyo görüşmeleri esnasında tarife dışı engel olarak kabul edilmiştir.

Değişken nitelikli ithalat vergileri, belirli bir malın yurtiçi fiyatının istikrarlı olması amacıyla o malın global fiyatındaki değişmelere göre değişik oranlarda uygulanan bir vergi olup, yurtiçindeki ithalata rakip endüstrileri koruma amaçlı konmaktadır. Değişken nitelikli ithalat vergisi özellikle AB'de tarım sektörünün korunmasına yönelik uygulanan araçlardan biridir. Bu politika sonucunda AB'de sübvansiyon veya değişken ithalat vergisi ile desteklenen bazı ürünlerde çok büyük miktarlarda arz fazlası meydana gelmektedir (Vousden, 1995: 100-101).

İthalat teminatları, ithalatı kısıcı yönde bir etkiye sahip olan bir diğer tarife dışı engeldir. İthalat teminatlarında, ithalatçı malı sipariş verdiği anda yapacağı ithalat tutarının belli bir kısmını teminat olarak Merkez Bankasına yatırmak zorundadır. Yatırılan bu tutarı, ithalatçı ithalatı gerçekleştirdikten sonra geri almaktadır. İthalat teminatları, ithalat ve ekonomideki para arzı üzerinde kısıcı bir etkiye sahiptir. Çünkü ithalatçı, ithalat teminatı uygulaması ile yatırdığı fonlardan faiz geliri elde edememektedir. Bu faiz kaybı ise ithalatçı açısından ek bir vergiye dönüşmektedir. Bununla beraber ithalat teminatları uygulaması, piyasadaki para miktarı üzerinde de azaltıcı bir etkiye sahiptir. Çünkü ithalatçı, teminat miktarı kadar likiditeden mahrum kalmaktadır. Ancak teminatların ithalatçıya geri ödenmesi ile tekrardan piyasadaki para miktarı artmaktadır (TİSK, 2011).

Tarife dışı araçlardan bir diğeri olan döviz kontrolleri (kambiyo denetimi), uluslararası ticarete konu olan malların bedellerinin ödenmesinde kullanılan uluslararası ödeme araçlarının ülke dışına veya ülke dışından transferinde hükümetler tarafından zorluk yaratılmasına yönelik uygulamalardır.

Engellerin bir kısmı önceden öngörülmesi zor görünmeyen engel niteliği taşıırken, bir bölümü ise yeterli ihraç pazar ve mal araştırması yapılması sonucunda görünmez olmayan kuralları ve standartları içermektedir (Oktay, 2009: 156). Ülkeler çeşitli idari, teknik ve diğer düzenlemelerle de dış ticareti engelleyebilir. Hükümetler halkın sağlığını, güvenliğini, çevreyi veya milli kültürü korumak amacıyla da teknik bazı yönergeler ve kurallar koyabilmektedir. Örneğin, hükümetler, belirli hijyen şartlarını taşımayan yiyeceklerin, güvenlik kurallarına uymayan oyuncakların, tüketicinin bilgilendirilmesine ve aldatılmasının

önlenmesine yönelik etiket ve ambalajla ilgili standartlarla uyuşmayan ürünlerin ithalini engellemekte veya tamamen ülke girişini yasaklamaktadır (TİSK, 2011).

2. BÖLÜM

İRAN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

2.1. İran'ın Siyasal Yapısı

İran'ın mevcut politik sistemini göz önünde bulundurmadan önce, 1979 İslam devriminden önce İran'da var olan hükümet sisteminin politik ve yasal durumu olan oluşumunun ön koşullarını incelemek gerekir. 1906'da ilk anayasanın kabulünden sonra İran, asıl gücün Şah'a ait olduğu parlamenter bir monarşi idi. İlk İran Anayasası hazırlandı ve iki metinle onaylandı. 1906'da onaylanan ilk metin 51 maddeden oluşuyordu ve ilk dördüncüsü "Mejlis ve Shaura-yi Milli" nin (Ulusal Konsey Meclisi) oluşturulmasını ilan etti. Mejlis'in temel hak ve yükümlülüklerini, irade ve ifadenin ifadesini Mejlis'e önerilerde bulunmak, Ulusal Konsey Meclisi tarafından çeşitli konu ve sorunların dikkate alınması; Beşinci bölüm, üst senatonun alt haznesi ile birlikte yaratılışı sağlar.

Anayasa düzeninin temel kanununun ikinci metni, yani 1907 yılında onaylanan "Temel Kanun Eki", 10 bölümden oluşmuştur.

Toplamda, bu iki metin 158 makale içeriyordu ve 72 yıl boyunca ilk Anayasa, İran'daki temel haklar kaynağı ve araştırmacılar tarafından incelenen konu oldu.

İran'ın sosyo-politik yaşamındaki önemli değişikliklere rağmen, Anayasa'da köklü bir değişiklik olmamıştır ve değişiklikler yalnızca Şah'ın yetkilerini genişletmiştir. Beyan edilen anayasa haklarının çoğu yerine getirilmedi. Özellikle, Sanat altında yaratılmadı. 2 İlaveler Kabul edilen yasaların İslami ilkelere uygunluğunu kontrol etmek için tasarlanan beş yıllık bir konsey. 1978'de, muhalefet mücadelesinin zirvesinde Şah, bu Konsey'i yaratıp yönetmesi için Ayetullah Şeriat'a teklif etti, ancak ikincisi bu teklifi reddetti. Mejlis'in yasama faaliyeti Şah tarafından kontrol edildiğinden, genellikle onu erteleme hakkını kullandı.

Pahlavi hanedanının egemenliği, ÷lkede genel bir siyasi boğulma ve dış politikanın, özellikle İngiltere ve daha sonra Amerika'nın İran tarihinin kader sorunlarına sonsuz bir şekilde m÷dahalesine yol açan Anayasa'nın varlığına rağmen, kitlelerin mutsuzluğuna yol açtı.

Sonuç olarak, birbiri ardına, İran'da devrimci ayaklanmalar başladı. Rejimin Anayasa'ya dayanan devrimiyle m÷cadeleye y÷nelik girişimlerine rağmen, 1953-1963'te eski g÷c÷n÷ yeniden kazanmaya alışıyor. İslami Devrim 11 şubat 1979'da zaferle sonuçlanan İslami Devrim, 1978'de h÷k÷m s÷ren rejimi, Başbakanları değiştirmek, Ulusal Uzlaşma Kabine'ni (1977) oluşturmak gibi bazı tedbirleri alarak konsolide etti. İran n÷fusu, İran İslam Cumhuriyeti'ni kurmak için oy kullandı.

Bu s÷reler, İslami ve şii inancına dayalı yenilikçi yaklaşımların ve gelenekselliğin bir sentezi olarak, içeriği bakımından benzersiz olan IRI'nin modern politik sisteminin oluşumunu doğrudan etkiledi.

İran'ın siyasi sistemi İmam Humeyni ve Ayetullah Muhammed Sadeq Sadr ve kardeşi Muhammed Bakır Sadr Sadr tarafından geliştirilmiştir. Bu teori velayat faqih olarak adlandırılır ve bu teorinin prensipleri İran anayasasında yer alır.

Bu politik sistemin özü ve devrimci doğası, yirminci y÷zyıl - Batı (liberal), komünist ve faşist dönemlerinde var olan diğer tüm siyasi sistemlerin temel dogmalarını reddettiği gerçeğinde yatmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, siyasi sistemde ve İran teorisinde, aynı zamanda radikal bir yenilik ve derinlemesine geleneksel bir yaklaşım var. Gelenek, devletin ve toplumun dini doğasında tezahür eder. Anayasa, açıkça İran'ın devlet dininin şii İslam ve Cafarit mazhab (İslam hukuku okulu) olduğunu belirtir.

Velayat faqih teorisi, modern toplumda İslami ilkelerin uygulanması ve bu programı uygulamak için g÷ kullanma ihtiyacı için kapsamlı bir programdır.

“Velayat-e fakih” teorisi üç prensibe dayanmaktadır:

- 1) Kamu ve devlet yapılarının tam olarak İslami yasalara tabi kılınması.

- 2) Vakıf tarafından uygulanan liderlik, üç hükümet kolunun (yasama, yürütme ve yargı) faaliyetlerinin temelidir.
- 3) Her Müslüman'ın görevi, İslami yönetimin kurulması ve korunması için verilen mücadeledir.

2.2. İran'da Anayasal Düzen

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 15 Kasım 1979 tarihinde Anayasa Meclisi toplantısında onaylanmıştır. Bununla birlikte, belli bir süreden sonra, bazı hükümlerini gözden geçirmek için acil bir ihtiyaç oluşmuş, bu amaçla, 24 Nisan 1989 tarihinde Ayetullah İmam Humeyni, İran Anayasasını değiştiren ve tamamlayan bir kararname çıkarmıştır. İmam Humeyni'nin kararını yerine getiren Anayasa İnceleme Konseyi, 38 genel kurul toplantısı ve son 41. Toplantısında yapılan değişiklikleri kabul etmiştir.

İran Anayasası'nın temelinde, İslam toplumunun samimi özlemlerinin (ümme) somut örneği olan İran toplumunun kültürel, sosyal, politik ve ekonomik kurumlarını yansıttığı ve İran'daki büyük İslam devriminin özü ve Müslüman halkın mücadelesinin başından sonuna kadar başarabilmesi, nüfusun bütün kesimlerinin güçlü, belirleyici sloganlarına yansıyan bu özlemleri açıkça ortaya koyulmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasasını yapısal olarak göz önüne alırsak, şunu yansıtan 14 bölümden oluştuğuna dikkat edilmelidir: İslam Devrimi'nin zaferinden sonra ortaya çıkan yeni sistemin temel ilkeleri; dil, alfabe, tarih ve ülkenin ulusal bayrağına ilişkin sorular; halkın hakları; ekonomi ve finans; halkın ve buna bağlı otoritelerin egemenliği; iki bölümden oluşan yasama yetkisi: birinci kısım - İslam Konseyi Mejlisleri, ikinci kısım - İslam Konseyi Mejlisinin yeterliliği; Sovyetler; Ülke Lideri veya Ülke Liderliği Konseyi; altıncı başkan olarak da yürütme kolu iki bölümden oluşmaktadır: birinci kısım - başkan ve bakanlar, ikinci kısım - ordu ve İslam Devrim Muhafızları; İran'ın dış politikasının temel ilkeleri; adli otorite; yayın ilkeleri; Ulusal Güvenlik Yüksek Kurulu; Anayasanın gözden geçirilmesi.

2.3. İran'ın Dini Lideri

İran'ın anayasası, manevi liderin yani rahbarın gücünü elinde tutmaktadır. İran Anayasası'nın 110. Maddesine göre, rahbar, devletin uygunluğunu belirlemek için Meclise danıştıktan sonra devletin genel politikasının yönünü belirler; devletin tüm şubelerinin faaliyetlerini kontrol eder; Silahlı kuvvetlerin başındaki kumandan; Anayasa'nın Korunması Konseyi'nin fikirlerini, yargının başkanlarını, silahlı kuvvetlerin başkomutanlarını ve iç birliklerini atar ve görevden alır; doğrudan ve gizli oyla ve halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı atanmasına kararname imzalar ve savaş ve barış ilan etme, af ilan etme veya ceza verme hakkına sahiptir.

İslam devriminden sonra, Uzmanlar Konseyi, Ayetullah Ali Hamaney'i tatar olarak seçmiştir. Yüksek makamlar sisteminin bir parçası olan Uzmanlar Konseyi, doğrudan seçimlerle 8 yıllığına seçiliyor. Rahbar'ın anayasal otoritesi, cumhurbaşkanının çalışmalarını büyük ölçüde kontrol etmesine ve çoğaltmasına izin vermektedir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Anayasası'na göre, rahbarın sadece İran'da yaşayan Şiilerin değil, diğer ülkelerin de lideri olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden, Şii Ümmetin (toplumun) başı olan rahbar aslında yalnızca İran'ın engin bölgesini değil, aynı zamanda Şii Umma'nın yaşadığı diğer ülkelerin de bölgesini kontrol etmektedir. Bu durumda, Anayasa'nın 107. Maddesine göre "Ülkenin lideri, ülkenin diğer vatandaşlarıyla birlikte, yasa önünde eşittir."

2.4. İran'ın Uzmanlar Konseyi

İran siyasi sisteminin en önemli kurumlarından biri, Şii din adamlarının en yetkili temsilcilerini içeren (şu an 86 üyeden oluşan) bir hükümet organı olan Uzmanlar Konseyi'dir.

Uzmanlar Konseyi diğer yetkililerden bağımsız olarak hareket eder ve temel olarak danışma işlevlerini yerine getirmektedir. Konseyin asıl görevi, mevcut komisyonun görevlerini yerine getirememesi durumunda, ülkenin yeni bir manevi liderinin seçilmesidir.

Bir rahbar seçtikten sonra, Uzmanlar Konseyi artık gücünü sınırlandırmamaktadır ve rahbar, Konsey üyelerinin görüşlerini not alma veya onaylamama hakkına sahiptir.

Genellikle, Bakanlar Kurulu üyeleri, tavsiye için Uzmanlar Konseyi'ne başvurmaktadır. Meclis'teki bazı görüşmeler de yalnızca Uzmanlar Konseyi'nin kendileri hakkında bir görüş vermesinden sonra değerlendirilir ve sonlandırmak için milletvekilleri önerilmektedir.

Aralık 2006'da Uzmanlar Konseyi'ne yapılan son seçimlerde, İran'daki İslami rejimi şu anda olduğu gibi korumayı amaçlayan "ılımlı muhafazakârlar", yeni Uzman Konseyi'ndeki görevlerin yarısını almış; Birçok durumda pragmatik bileşenin dini hüküm sürdüğü "Pragmatistler" veya "merkezciler" 1/3; İran toplumunun yaşamının tüm yönleriyle daha da fazla İslamlaştırılmasını savunan "radikal muhafazakârlar" - 1/6; İran siyasal sisteminin kademeli bir reformunu savunan "reformcular" sadece dört yer almıştır. 2007 yazında Haşimi-Rafsanjani'nin Uzmanlar Konseyi'nin başkanlığına seçilmesiyle doğrulanan "merkezci" koalisyonun konumu güçlenmiştir.

2.5. İran'da Yürütme Yetkisi

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 57. Maddesine göre iki şubeden oluşan yürütme organı mevcuttur: idari ve askeri. Yürütme organı imamın mutlak kuralının kontrolü altında işlev görür ve hükümetin diğer iki kolundan bağımsızdır.

İdari bölümdeki icra şubesi her biri bakanlardan oluşan bir bakanlar kurulu tarafından temsil edilmektedir. Bu organlar, yasal ve politik açıdan ülkenin yönetiminde ve halkla ilişkilerin çözümünde özel bir yere sahiptirler.

İran Anayasasına göre, Cumhurbaşkanı seçmenlerin salt çoğunluğu tarafından doğrudan gizli oyla seçilerek 4 yıl için seçilmektedir. Cumhurbaşkanı, rahbardan sonra ülkenin en yüksek memuru olmakta, Anayasa'nın uygulanmasından sorumludur ve liderin sorumluluklarıyla doğrudan ilgili olanlar hariç, tüm alanlarda yürütme yetkisini yönetmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Cumhurbaşkanı'nın hak ve yükümlülüklerini tanımlamaktadır. Başkanın en önemli hak ve yetkileri şunlardır:

- 1) Anayasa ilkelerinin uygulanması, yerleşik politikanın uygulanması, ülkenin genel siyasi çizgisinin belirlenmesi, ülke kadrolarının yönetimi veya bu faaliyet alanlarının sorumluluğunun başka bir kişiye devredilmesi, gerekirse Cumhurbaşkanı temsilcilerini Cumhurbaşkanlığı İdaresi'ne ataması ve Bakanlar Kurulu'na önderlik edilmesi.
- 2) Atama, bakanlık makamından görevden alma ve bakanlar kurulu istifasının kabulü; bakanların atanması. Başkan tayin edildikten sonra Cumhurbaşkanı Meclis bakanlarını güven oyu olarak temsil eder ve kabinin Meclis önündeki eylemlerinden sorumludur.
- 3) İran büyükelçilerinin yabancı ülkelerde atanması; Büyükelçiler Dışişleri Bakanı'nın önerisi ile atanır ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır.
- 4) Devlet ödüllерinin yasalara uygun olarak sunulması.
- 5) Lider Kabine toplantıları.
- 6) Yasama organı tarafından Anayasa'nın 123. maddesi uyarınca onaylanan yasaların imzalanması.
- 7) Anayasanın 125. maddesine göre, Başkan, İran hükümetinin diğer devletlerle anlaşmalarını ve diğer belgelerini ve ayrıca İslam Konseyi Meclisi'nin onaylamasından sonra uluslararası kuruluşlarla anlaşmaları imzalar.
- 8) Aşağıdaki gibi belirli prosedür ve törenlere katılım: devlet başkanlarının görüşülmesi ve görüşülmesinin yanı sıra ulusal bayram ve etkinliklere zorunlu katılım.
- 9) İslam Konseyi Meclisi'nin halka açık toplantılarına katılma hakkı, devlet komisyonlarının kararlarının onaylanması ve ülkenin İslam Konseyi Meclisinde savaş ve askeri işgali sırasında seçimlerin askıya alınması önerisi.

Anayasa ve diğer kanunlara göre, Bakanlar Kurulu'nun görevleri şunlardır: Kararların kabulü; kamu ve devlet mülkiyeti konusundaki uyuşmazlıkların çözümü veya bu davaların tahkim mahkemesine devredilmesi; yasaları yorumlamak ve değiştirmek gerekmediğinde devlet kurumları arasındaki uyuşmazlık durumunda

veya yasal yetkilerine müdahale durumunda karar vermek; cumhurbaşkanının teklifi üzerine özel dava açması için hükümetin genel temsilcilerinin atanması; İçişleri Bakanının önerisine il başkanlarının atanması; Meclis İslam Konseyi'ne dahil edilmek üzere bakanlıklar tarafından sunulan yasaların (devlet faturaları) onaylanması; hükümette özel komisyonların kurulmasının onaylanması; yetkilendirmeye ilgili bu komisyon meselelerinde, kanunlar çerçevesinde ve Başkanın rızası ile çözülmesi için onay almak.

Anayasanın 143 ve 144. Maddelerine göre "İran İslam Cumhuriyeti ordusu, İslami olmalı, yani dini ve popüler, İslami devrimin hedeflerine bağlı olan ve kendileri için fedakarlık etmeye hazır insanları kabul etmeli, ülkenin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve İslami düzeni korumalıdır ".

Ordu sadakati, milliyeti ve İslami karakteri sağlamalı, İran anayasasınının 145. Maddesine göre "orduda ve iç birliklerde yabancı olmamalı"dır. İslam Devrimi'nden önce İran'ın çeşitli bölgelerinde yabancı askeri istihbarat üslerinin konuşlandırılmasında olumsuz bir deneyim mevcuttur ve Anayasa'nın 145. Maddesine göre, "yabancı askeri üslerin ülke topraklarına konuşlandırılmasının yasak olduğunu" belirtilmektedir.

Devrimden sonraki ilk günlerde İran'daki yeni fenomenlerden biri, devrimi ve başarılarını korumak için oluşturulan İslam Devrimi Muhafızları adı verilen yeni bir kuvvettir. İslam Devrimi Muhafızları Anayasa'nın 150. Maddesine göre orduya paralel olarak mevcuttur. İslam Devrim Muhafızları, 8 yıllık Irak'ın İran'a karşı savaşı sırasında kendini göstermiştir. İslam Devrim Muhafızları Birliği'nin diğer silahlı kuvvet türlerinin (kara, deniz, hava) sorumluluklarına ilişkin işlevleri ve sorumluluğu, özellikle kardeşlik işbirliği ve etkileşimlerine önem verilerek kanunla belirlenmektedir.

Anayasa'nın 151. maddesi, hükümeti tüm vatandaşlara İslami normlara uygun askeri eğitim için bir plan ve şartlar hazırlamakla yükümlü kılıyor; böylece herkes sürekli olarak ülkenin ve İslam cumhuriyet sisteminin silahlı savunma becerisine sahip olacak ve yalnızca resmi izinle silah sahibi olacaklar. Anayasaya göre, İran-Irak savaşı sırasında manevi liderlerin emirleriyle seçilen ülkeye bağlı

gönüllülerden oluşan eğitim ve güç oluşturma sorumluluğu İslam Devrim Muhafızları'na verilmiştir.

2.6. İran'da Yasama Yetkisi

İran Anayasası'nın 58. maddesine göre “yasama yetkisi, halk tarafından seçilen milletvekillerinden oluşan İslam Konseyi Meclisleri tarafından kullanılmaktadır. Yasama prosedürlerini geçtikten sonra kararları yürütme ve yargı makamlarına aktarılmaktadır.”

İran'ın bütün yasama gücünün yapısı iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, 290 milletvekilinden oluşan İslam Konseyi Meclisleri, halkın temsilcilerinden doğrudan gizli oyla seçilmektedir. İkincisi, 12 üyeli Anayasa'nın Uygulanmasını Denetleme Konseyi'dir.

İran Anayasası'na dayanarak, İslam Konseyi Meclisi'nin milletvekilliği görev süresi 4 yıldır. Yönetim Kurulu üyeleri 6 yıl için seçilmektedir. İslam Konseyi Meclisi'nin asli görevi, Anayasa'da belirtilen çerçevede yasaların kabulü ve değiştirilmesidir. Konseyin, Anayasa'nın Uygulanmasını Denetlemedeki Amacı, İslam kurumlarını ve Anayasayı, İslam Konseyi Meclisi'nin kararlarına aykırı olmaktan korumaktır.

Anayasa'nın 99. maddesine göre manevi lideri, cumhurbaşkanı, İslam Konseyi Meclisi'ni belirlemek ve referandumla kamuoyuna itirazda bulunmak üzere Uzmanlar Konseyi'nin seçimi üzerinde kontrol uygulamak zorundadır. 25 Eylül 1980 tarihli yasaya göre, Anayasa'nın Uygulanmasının Denetlenmesi için Konsey tarafından kontrolün sırası Meclis İslam Konseyi'nin komisyonu tarafından belirlenmektedir. Bu yasaya uygun olarak, İslam Konseyi Meclisi'nin seçimleri üzerindeki kontrol, İçişleri Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.

Anayasanın 71. maddesine dayanarak, İslam Konseyi Meclisleri, Anayasa'da belirtilen çerçevede tüm konularda yasalar çıkartabilmektedir. İslam Konseyi Meclisi'nin hak ve yetkileri Anayasa'nın ilgili maddesinde tanımlanmıştır.

Bu maddenin dikkate alınması Meclis'in faaliyetlerinin iki yönde gerçekleştirildiğini göstermektedir:

- 1) Yasaların kabulü;
- 2) Hukuk kavramına uymayan diğer yasal işlemlerin kabulü.

Bu nedenle, Anayasa Uygulamalarının Denetlenmesine İlişkin Konsey'in yasaların onaylanması üzerindeki kontrolü mevcuttur. Anayasa'nın Uygulanmasının Denetlenmesi Konseyi olmadan, İslam Konseyi Meclisi'nin kararlarının yasama sisteminde yasal bir gücü yoktur.

2.7. İran'da Yargı Yetkisi

1922-1939'da yargının radikal bir şekilde yeniden yapılandırılmasının bir sonucu olarak laik hukuk normları kabul edilmiştir. Medeni Kanun (1927-1935), Hukuk Davaları Hakkında Usul Kanunu (1939) ve Ceza Kanunu (1939), Belgelerin ve Mülkiyetin Tescili Kanunu (1932) laikleştirmeyi tamamlamıştır. İslam Devrimi'nden sonra, İslam'ın normları yargı sisteminin temeli olarak kullanılmıştır. Büyük ölçüde ceza, aile hukuku ve ceza sistemine değinilmiştir.

Başlangıçta, İran İslam Cumhuriyeti'ndeki en yüksek yargı organı (1989'a kadar) 1989'dan sonra Yüksek Yargı Konseyi olmuştur. Yargı başkanı, Yüksek Mahkeme başkanını atar, Başsavcılığı belirler ve başkana adalet bakanı görevi için bir aday sunmaktadır. Yargıtay, adli sistem ve mahkemelerin faaliyetleri üzerinde genel kontrol uygulamaktadır. Mahkemeler ceza ve hukuk mahkemeleri ve özel mahkemeler dahil olmak üzere genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Genel mahkemeler genellikle Şah döneminde geçerli olan emri korumaktadırlar. Bunlar arasında yüksek ve düşük ceza mahkemeleri, yüksek ve düşük hukuk mahkemeleri bulunmaktadır. En büyük değişiklikler aile ve boşanma davalarının yanı sıra profesyonel mahkemelerin de bulunduğu özel mahkemeler sisteminde meydana gelmiştir. Özel hukuk mahkemesi (aile uyuşmazlıklarının çözümü, boşanma, velayet, akrabalık, miras), medeni ve cezai yetkileri bakımından eşit, kamuya açıktır. İslami devrim mahkemeleri (1983 kanunu) İran İslam Cumhuriyeti yargı sisteminin bir parçasıdır ve yargı başkanlığına tabidir ve siyasi ve ekonomik konulardaki (spekülasyon, devlet mallarının çalınması) mahkemelere

ayrılmaktadırlar. 1989'da yeni devrimci yolsuzluk, çocuk kaçıırma, silahlı saldırı mahkemeleri kurulmuştur.

1987'de Humeyni'nin fetvalarına dayanarak, din adamları için özel mahkemeler oluşturulmuş, bu mahkemenin hakimi ve savcısı doğrudan bu mahkemeyi genel yargı sisteminin ötesine götüren rahbarın altındadırlar. Askerlik dışındaki hemen hemen tüm mahkemelerin başında olduğu gibi Adalet Bakanlığı'nın da başında bulunan din adamları temsilcileridir. İran İslam Cumhuriyeti'nin adli sistemindeki Adalet Bakanlığı, hükümetin üç şubesi arasındaki bağlantıları korumaktan ve Meclis'e adli faturalar sağlamaktan sorumludur. Bakanlığın emrinde noterler ve adli tıp mevcuttur.

2.8. İran Dış Politikasının Temel Yönleri

Dünyadaki siyasi arenada meydana gelen değişiklikler doğrudan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasına yansımaktadır. Aynı zamanda, jeopolitik bileşen, İran'ın dış politikasını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır; "İran, Yakın ve Orta Doğu, Kafkaslar, Hazar Denizi ve Orta Asya'yı içeren Batı Asya'nın en önemli bölgesinde baskın bir rol oynamaktadır. İran, aynı zamanda Orta ve Orta Asya, Kafkas ve Orta Asya ve Hazar ülkesi olan ve aynı zamanda Hint Okyanusu'nun Pers ve Umman sularının yıkadığı bir ülke olan askeri-stratejik pozisyonunu işgal etmektedir. Bölgenin tüm acı noktaları, bir şekilde veya başka bir şekilde, İran ile ilişkili "dir.

Ayrıca, dış politikanın oluşumu iç politik durumdan ve reformist ve muhafazakar gibi siyasi eğilimler arasındaki mücadeleden etkilenmektedir. İslam Devrimi'nin kazanılmasından sonra, İran'ın dış politikası önemli değişiklikler geçirmiştir. İran'ın dış politikasının şu andaki ana hükümleri aşağıdakilerdir:

- 1) Ülkenin bağımsızlığını korumanın ve dünya güçlerine bağımlılığın inkar edilmesinin onaylanması;
- 2) Tüm Müslümanların haklarının korunması ve dünyadaki ezilen halklara ilgisiz destek verilmesi;
- 3) İhracat devrimi ilkesi;

4) Filistin halkının mücadelesinin desteklenmesi.

Bu ilkeler, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın birçok bölümünde yer almaktadır. İran Anayasası, ekonomik, kültürel, politik ve askeri - yaşamın çeşitli alanlarına bağımlılığın inkar edilmesine güçlü bir vurgu yapmaktadır. Böylece, İran Anayasası, dünya güçlerinin İran'ın çıkarları ve kaynakları üzerindeki etkisine yol açacak tüm yöntemlerin kullanılmasını yasaklamıştır. Örnek olarak, Anayasa'nın 153. maddesine göre, doğal ve ekonomik kaynaklar, kültür, ordu ve devlet hayatının diğer alanlarında yabancı egemenliğin kurulmasına yol açacak herhangi bir sözleşmenin imzalanması yasaktır.

Buna ek olarak, Anayasa'nın 154. maddesine göre, İran İslam Cumhuriyeti, diğer ülkelerin içişlerine her türlü müdahaleden kaçınarak, ezilenlerin tüm dünyadaki eziyetçilere yönelik adil mücadelesini desteklemektedir.

“İhracat devrimi” kavramı bir dereceye kadar İran'ın dış politikasını etkilemiştir. Bu bakımdan İmam Humeyni şöyle demiştir: “Tüm ezilenleri desteklemeliyiz. İslam'ın Müslüman ülkeler arasında bir fark yaratmadığı ve tüm ezilen insanları koruduğu için devrimimizin ilkelerini tüm dünyaya ihraç etmek için tüm çabalarımızı sarf etmeliyiz ve devrimimizi ihraç etmeyeceğimiz fikrini reddetmeliyiz.”

“İhracat devrimi” politikasını genişleterek, “ihracat devriminin ülkeleri fethetmek anlamına gelmediğini, ancak dünyadaki tüm insanların dikkatini İran'ın devrimi hakkındaki gerçeği ortaya koyma ve onun ilkeleriyle tanıştırma” hedefini vurguladığını vurgulamaktadır.

Burada, İslami rejimin dış politika kavramlarının ve İran'ın pratik dış politikasının son zamanlarda niteliksel değişimler geçirdiği belirtilmelidir. “Ne Batı ne de Doğu, ancak İslam”, “İslam devriminin ihracı” kavramları dış politikanın açıklığına yönelik bir kavramla değiştirilmiştir ki, İran, uluslararası ve bölgesel kuruluşların çalışmalarına aktif olarak katılmaktadır.

İran'ın dış politikasının ana yönleri şunlardır:

- 1) Rusya;
- 2) Kafkas Bölgesi ve Orta Asya;
- 3) Çin;
- 4) Afganistan;
- 5) Basra Körfezi. (<http://ucebrik-online.com/131/1123.html>)

İran ve Rusya'nın ortak bir kara sınırı yoktur, ancak Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan gibi üç bölgeyle ilgilenmektedir. Her iki ülke de bölgedeki durum, çıkarları ve endişeleri ile aynı anlayışa sahiptir. Aynı zamanda, Rusya'nın atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılması için programın uygulanmasında İran'ın bir ortağı olması da önemli rol oynamıştır.

Rusya ile ilişkilerin gelişmesi İran için dış politikanın önceliğidir. İran ile Rusya arasında askeri-teknik, ekonomik ve ticari alanlarda işbirliğinin büyük potansiyeli mevcuttur.

Özel ilgi alanı, son dönemde birkaç kez artmış olan askeri-teknik işbirliğidir. Rusya ve İran'ın askeri-politik figürlerinin karşılıklı ziyaretleri çok sıklaşmıştır. Bilgi portalı Iran.ru 'nun askeri gözlemcisi V. Onishchenko' ya göre, bazı analistler bu ülkeler ile diğerleri arasında başta İran karşıtı ve Amerikalı aleyhte olmak üzere siyasi güveni "sınırlama" gerekliliğini, ABD ve diğer Batılı ülkelerin jeostratejik çıkarlarına, askeri alanda da dahil olmak üzere İran ve Rusya arasında iyi komşuluk ilişkileri kurma konusunda doğrudan bir tehdit görüyorlar.

Şubat 2009'da, İran Silahlı Kuvvetleri Savunma ve Destek Bakanı ve Tuğgeneral Genel Sekreteri Mostafa Mohammad Necjar'ın başkanlık ettiği İran İslam Cumhuriyeti'nin askeri heyetinin bir araya gelmesi, Rusya Savunma Bakanlığı'nın başkanı Anadolu Serdyukov'la Moskova'da yapılmıştır. Ziyaretin resmi amacı "ikili ilişkilerin genişletilmesi ve askeri-teknik alanda ülkeler arasında daha önce varılmış anlaşmaların uygulanması" olmuştur.

Rus-İran askeri temaslarının yeniden canlanması ile ilgili olarak, İran tarafı, İran'ın muhaliflerinin Rusya'da yaygın bir baskıya başlayacağı, her zaman olduğu

gibi, gerçeklik arzusundan vazgeçme ve Moskova'yı ihanetçi Tahran'a direnme konusunda ikna etmeye çalışacaklarını belirtmiştir. İran Dışişleri Bakanı M. Mottaki, Batılı ülkelerin halihazırda nükleer alanda Ruslarla İran arasındaki işbirliğini durdurmayı, İran'ın barışçıl nükleer programını ve özellikle de askeri füze savunma sistemlerini sürdürmeyi hedefleyen büyük bir dezenformasyon kampanyası başlattığını söylemiştir. Bazı Rus analistlerine göre, Batı'nın, Rusya'yı ülkenin nükleer bir program uygulamasına bağlı olarak İran'la ilişkilerde kısıtlama ihtiyacı konusunda ikna etme arzusunun tutmadığı not edilmelidir.

İran'ın son yıllarda Kafkasya'ya yönelik politikası Rusya, ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından iyi bilinmektedir.

İran'ın Kafkasya bölgesindeki faaliyetleri temel olarak aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmiştir:

- 1) Türkiye'nin etkisinin öngörülmesi ve faaliyetlerin kısıtlanması ve Türk varlığının büyümesi;
- 2) bölgedeki çeşitli ülkelerin özel hizmetlerinin faaliyetleri ve İslam toplulukları üzerindeki etkileri hakkında stratejik ve güncel bilgiler toplamak;
- 3) Vahhabi hareketlerine ve örgütlerine karşı mücadele, geleneksel İslam yapılarına destek;

Jeopolitik açıdan önemli bir merkez olan Kafkasya bölgesi ve Orta Asya'nın, bu alanın egemenliğinde İran ile Türkiye arasında gizli bir çatışma yeri haline geldiği tam olarak ifade edilebilmektedir.

İran, dış politikasında ABD ve Türkiye'ye yönelik daha fazla odaklı olan Azerbaycan ile ilişkilerinde büyük zorluklar yaşamaktadır. Türk tarafının, ortak Türk dayanışması temelinde, Azerbaycan'daki ve Kuzey Kafkasya bölgesindeki Azerbaycan'daki etkisini güçlendirdiği söylenebilmektedir. Azerbaycan'la ilgili olarak İran'ın hiçbir yanılığsı yok ve Tahran bu ülkenin Türkiye ile zaten yeterince entegre olduğunu ikna edici bir şekilde anlamıştır. İran, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki stratejik işbirliğine dair anlaşmaların varlığına dair kanıtlara sahiptir. Devam etmekte olan Ermeni-Azerbaycan çatışması, İran ve Türkiye'nin birbirleriyle koordine ettiği değerlendirmelerde, bu bölgede yerleşik ilişkiler sisteminin

faktörlerinden biridir. Ankara'nın, Azerbaycan'ın bağımsızlığını resmen tanıyan ilk kişilerden biri olduğu ve Karabağ ihtilafında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Ancak, Ermenistan'la diplomatik ilişkiler kurmayı reddeden Türkiye'nin aksine, Tahran Erivan'ın yakın müttefikleri arasındadır. Dahası, Ermenistan'a Türk ablukalarının sonuçlarının en aza indirilmesine yardım eden ve yardım eden İran'la iyi ilişkiler kurmakta ve Tahran da, en azından bölgesel değişim olasılığının ipucunu içeren hiçbir barışı koruma planının uygulanmasına izin vermeyeceği gerçeğini gizlememektedir.

Günümüzde, ekonomik stratejisinde İran'ın ürünleri için pazarlar sağlamak, petrol ve doğal gaz geliştirmek, enerji kaynaklarını Orta Asya bölgesi devletlerine taşımak için bir ağ geliştirmekle ilgilenmesi de önemlidir. Aynı zamanda Türkiye'nin de benzer hedefleri mevcuttur.

1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan Orta Asya ülkeleri, yeterince ideolojik bir İran dış politikası için önemlidir. Mevcut İran Anayasa'sı, Müslüman devletlere tam destek sağlama gereğini ilan etmiştir. Bu bağlamda, beş eyaletin Orta Asya'da egemen Müslüman nüfusa sahip olduğu Kazakistan - Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan - bu yeni jeopolitik alanda yer kazanmak için İran'a tarihi bir fırsat sunmuştur. Bu, bölgedeki bazı devletlerle uzun bir ortak sınır olan bu ülkelerin İran'a yakın olmasıyla kolaylaştırılmıştır.

İran, Orta Asya cumhuriyetlerinin tüm bölgesel uluslararası örgütlerde ve forumlarda bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur.

1992'de İran, özel personelin kültürel, eğitimsel ve bilimsel konularla ilgilendiği hemen hemen tüm Orta Asya cumhuriyetlerinde elçiliklerini açmıştır. Aynı zamanda, bu dönemde, Kültür ve İslami Yönlendirme Bakanlığı'nın bölgede İran kültür merkezi olarak hizmet veren Almatı'da özel bir temsilci açtığı dönem olmuştur. Daha sonra, İran'ın kültürel temsilcilikleri Tacikistan ve Türkmenistan'da

açılmıştır. Bu yapılar İran İslam Cumhuriyeti ile Orta Asya ülkeleri arasındaki kültürel, eğitimsel ve bilimsel ilişkilerin dinamik gelişimine katkıda bulunmaktadır.

İran, Orta Asya ülkelerinden enerji kaynaklarının toprakları üzerinden taşınması için projelerin geliştirilmesi ve desteklenmesi konusunda aktif olarak çalışmaktadır. Boru hatlarının inşası konusu İran için hem stratejik hem de ekonomik öneme sahiptir. Kuzey bölgelerine sürekli enerji sağlama problemi ile karşı karşıya olan İran, kuzey bölgelerinde yerel tüketim için Hazar petrolü almak için çok kârlı olacaktır. Bazı Amerikalı araştırmacıların kabul ettiği gibi, İran'ın Hazar petrolünü (en azından Türkmenistan ve Kazakistan için) taşıma yöntemi en uygundur: ucuzdur ve İran bölgedeki en istikrarlı ülke olduğu kadar güvenilir bir iş ortağıdır.

Fon yetersizliğinden dolayı birçok projenin yerine getirilmediğini belirtmek önemlidir. Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İran'a uygulanan yaptırımların da bu konuda önemli bir rolü var. Ulaşım güzergahları sorunu, yalnızca Orta Asya'nın ihracat ve ithalat mallarının ulaşım yönünü seçme problemi değil, muhtemelen her şeyden önce yalnızca ekonomik değil aynı zamanda jeopolitik öneme sahip olan bölgeye erişim sorunudur. İran için, aynı zamanda ekonomik yaptırımların üstesinden gelme, tecrit dışına çıkma meselesidir. İran projelerinin uygulanması, tüm boykotların ve ambargoların bırakılması anlamına gelir ve petrolü borulardan geçen Batı şirketlerinin çıkarları, İran'ın bölgedeki etkisini artıracak olan dış politik otoritesinin en iyi garantisi olacaktır.

Çin Halk Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti'nin stratejik yabancı ortaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Çin, Asya bölgesinde politikasının en önemli siyasi bileşeni olarak İran liderliğini kendine çekmekte, yalnızca İran ekonomisini ve savunma kabiliyetini güçlendirmekle kalmayıp, İran'ın küresel arenadaki çıkarlarını desteklemekte de yardımcı olmaktadır.

Bilindiği gibi, İran ve Çin, stratejik bir ortaklıkla birbirine bağlı birkaç güç merkezinin olacağı, dünya düzeninin çok kutuplu bir modelinden yana. Çin-İran-

Hindistan-Rusya eksenindeki modelin, Asya ülkelerinin askeri-politik ve ekonomik blokları için böyle bir çerçeve olabileceği varsayılabilir.

İran ve Çin liderlerinin resmi ziyaretleri, ikili ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla temel niteliktedir. İslam Devrimi'nden bu yana, İran'ın en yüksek siyasi seçkinlerinin neredeyse tüm temsilcilerinin Çin'i ziyaret ettiği belirtilmelidir. Asker de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda üst düzey heyetlerin aktif değişimi, İran-Çin ilişkilerinin çok yönlü gelişmekte olan doğasını giderek doğruladı ve Pekin ve Tahran'ın ikili ilişkilerinin politik bileşenini, son yıllarda elde edilen çok yüksek düzeyde ticaret ve ekonomik işbirliği ile dengeleme eğilimini kanıtlamaktadır.

İran-Çin işbirliğinin ana alanlarından biri nükleer enerjidir. Pekin, Tahran tarafından ilgili teknolojilerin olası bir tedarikçisi olarak görülmektedir. Eylül 1989'da, 1993'te İran Parlamentosu tarafından onaylanan, Çin ve İran arasında atomun barışçıl kullanımında işbirliğine ilişkin bir anlaşmaya imzalandığı belirtilmelidir.

90'lı yılların başında. Çin, teknoloji ve insan gücü sağlayarak Bushehr nükleer santralinin inşasının tamamlanmasının yanı sıra güneybatı İran'da 300 MW'lık yeni bir nükleer santral inşasının tamamlanmasına da yardım etmeyi kabul etmiştir. Çin tarafından gerekli teçhizatın sağlanmasına dair anlaşma Ocak 1993'te, Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Jiang Fujang'ın İran'a yaptığı ziyarette imzalanmıştır. 1995 yılında İsfahan yakınındaki bir uranyum zenginleştirme tesisinin yapımı için bir sözleşme imzalanmıştır.

Bilindiği üzere, 1999'da ABD baskısı altında, İran-Çin nükleer anlaşmaları ABD'den güçlü bir tepki almasına neden olduğu için nükleer enerji alanındaki İran-Çin işbirliğini askıya alınmıştır. Pekin, "Tahran'ın kendi nükleer silah programını geliştirme fırsatlarını artırdığı" iddiasıyla İran'la bu tür bir işbirliğinin kabul edilemezliği konusunda uyarılmıştır. Nükleer enerji endüstrisinde Çin ile İran arasındaki işbirliğinin sona ermesine rağmen, Washington 2002 yılının başlarında, İran'a toplu imha silahlarının üretiminde kullanılacak madde ve malzemeler sağlamakla suçlanan üç Çinli firmaya yaptırım uygulamıştır. Bununla birlikte, İran

tarafı nükleer işbirliğini yenileme konusunu hala gündeme getirmeye çalışıyor, ancak Çin tarafı bu adımdan kaçınmaktadır.

İran-Çin ilişkilerinin bir diğer önemli bileşeni askeri teknik ve askeri işbirliğidir. Çin askeri-politik liderliği, Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerinin ülkelerine nüfuz etmek için bütün politik, ekonomik, bilimsel-teknik ve askeri potansiyelini kullanmaya ve bunlara müdahale etmenin yanı sıra başta ABD, İsrail ve Türkiye olmak üzere potansiyel muhaliflerini atlatmaya çalışmaktadır. Bu planlardaki en önemli yerlerden biri, Çinli analistlere göre, bölgede kilit bir ülke olan ve önümüzdeki yıllarda bölgesel liderlerin yerini alabilecekleri İran. Buna karşılık Tahran'ın kendisi, neredeyse her alanda ikili kalkınmanın gelişmesine aktif olarak katkıda bulunmaktadır. İran, stratejik dış ortakları arasında Çin Halk Cumhuriyeti'ni, İran'lılar için cazip görüyor, öncelikle İran'ın cazibeli politikalarını, sadece İran'ın ekonomisini ve savunma kabiliyetini güçlendirmek için değil, aynı zamanda uluslararası alanda İran'ın çıkarlarını teşvik etmek için de yardım edebilmektedirler.

Afganistan her zaman İran'ın dış politikasının merkezinde olmuştur. Tahran, Afganistan'ın bağımsız bir devlet olarak varlığının tüm tarihi dönemlerinde oradaki etkisini güçlendirmeye çalışmaktadır.

Sovyet-Afgan savaşı sırasında İran, Sovyet yanlısı rejime karşı başlıca dış direniş merkezlerinden biri olarak hareket etmiştir. Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinden sonra Tahran aktif olarak Taliban'a karşı çıkmıştır. Kuzey İttifakının Taliban'a karşı kazandığı zaferden sonra, Tahran, Hamid Karzai başkanlığındaki geçici Afganistan hükümetini tanıyan ilk kişilerden biri olmuştur. İlk dış ziyaretlerinden biri olan Hamid Karzai'nin Tahran'a gelmesi tesadüf değildir.

Batı, Afganistan'da istikrar ve güvenliği sağlama konusunda açıkça güçlük çekmektedir. Bazı uzmanlara göre, bu ülkede gerçekleşen süreçler belki de demokrasiyi, bireysel özgürlüğü, toplumdaki kadınların rolünü ve İran liderliğinin ellerine oynayabilecekleri ve İran'ın Afganistan'daki etkisini güçlendirecek görüşleri hakkındaki görüşleriyle Batı düşüncesine pek uymamaktadır. İkili ilişkilerde önemli bir bağlantı, tarihi köklerin ortaklığı, dilin, kültürlerin, dinin, erkeklerin ve

geleneklerin yakınlığıdır. Bu, İran'ın Afganistan'ın yeniden inşası ve modernizasyonu konusunda Afganistan'a yardım etme görevlerinin başarılı bir şekilde çözülmesi için sosyopsikolojik bir temel oluşturmaktadır.

İran aktif olarak Afganistan ekonomisine yatırım yapmaktadır. Bu göstergelere göre, İran diğer yatırımcılar arasında dördüncü sırada yer almaktadır. İran'ın Afganistan'a sağladığı mali yardımın temel alanları; yol, köprü, enerji tesisi, tarımda yardım, sağlık hizmetleri, iletişim ve diğer alanların yapımıdır. Ayrıca İran liderliği, 31 Ocak - 1 Şubat 2006 tarihlerinde Londra'da yapılan uluslararası bir konferansta bunun için 100 milyon dolar daha ekleyerek Afganistan'ın ekonomisini canlandırma konusundaki finansal katılımını artırmaya istekli olduğunu göstermiştir.

İran, eğitim seviyesinin yükseltilmesine, kütüphanelerin ve matbaaların yaratılmasına, bilimsel seminer ve sergilerin yapılmasına yardımcı olmaktadır. Buna ek olarak, Tahran Afgan diplomatlar için eğitim kursları, sınır kontrol noktaları oluşturma, uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele ve Afgan ordusunu geri kazanmaya yönelik önlemler finanse etmektedir.

Bugün İran, göze çarpan bir şekilde Pakistan'a baskı yapan Afganistan'ın önde gelen ticaret ortaklarından biridir. Ekonomik göstergelere göre, iki ülkenin ticaret cirosu önemli ölçüde artmış ve yaklaşık 260 milyon dolar seviyesine ulaşmış, aynı zamanda Tahran çeşitli sektörlerde bölgesel entegrasyon kurmak ve geliştirmekle ilgilenmektedir. Hükümetlerarası Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Komitesi'ndeki İran temsilcisine göre, Muhammed Mehdi Kamkar: "İran Afganistan ile ilişkilerinde mal ticareti ve ihracatı ile sınırlı değil. İran, ortak bir İran-Afgan üretimi için ürünleri üçüncü ülkelerdeki pazarlara tedarik etmeyi planlıyor" demiştir.

İran'ın dış politikasının yönlerinden biri, Basra Körfezi'ndeki pozisyonları güçlendirmektir. Bilindiği gibi İran, bölgedeki en büyük devletlerden biri ve sonuç olarak İran, bölgede baskın bir pozisyon için savaşmıştır. Ancak 1978-1979 İslam devriminin bir sonucu olarak İran, Basra Körfezi'nde lider olmaktan çıkmış, İran-Irak savaşının konumu üzerinde olumsuz etkisi olmuştur.

İran, güney komşularıyla ilişkileri hem siyasi hem de ekonomik açıdan normalleştirmekle hayati önem taşımaktadır. Körfez ülkeleri, özellikle Suudi Arabistan, İran'a düşmanlık gösterirse, İran'ın güvenliği her zaman tehdit altında olacaktır. İranlı yetkililer, bu durumda herhangi bir olayın ABD ve müttefikleri tarafından silahlı müdahalenin önünü açabileceğini ve buna izin veremeyeceklerini anlamaktadırlar. Aynı zamanda, İran'ın ekonomisi, İran'ın Dışişleri Bakanlığı'nın ılımlı seyrini belirleyen zengin Arap komşularıyla yakınlaşmasına ciddi bir ihtiyaç duymaktadır. Ancak İran'daki İslamcı hareket radikallerinin bir takım Müslüman ülkelerdeki desteği bu yakınlaşmayı önlemektedir. Buna rağmen, İran Basra Körfezi'nde lider bir pozisyonda kalma arzusunu tamamen terk etmemiştir. İran-Irak savaşının sona ermesinin ardından ve İran'ın Kuveyt-Irak ihtilafında işgal ettiği tarafsızlık politikasının bir sonucu olarak, Arap ülkelerinde İran'a olan güven artmış ve bu durum Pers Körfezi ülkeleriyle ilişkilerin belirli bir normalleşmesine yol açmıştır. İran hükümeti, başlangıçta 1991 Şam Deklarasyonu'nun bir parçası olarak başarılı bir şekilde geliştirilen bölgesel güvenlik sistemine katılmaya çalışsa da, İran Körfezi ülkeleri, ABD'yi savunmak için bir dizi ikili anlaşma imzalamış ve bu da İran'ın memnuniyetsizliğine neden olmuştur.

İran'ın Umman, Katar ve Bahreyn ile ilişkileri daha güvenli bir şekilde geliyor. Ticaret büyümekte, karlı ticaret ve ekonomik anlaşmalar yapılmakta, turist takası artmaktadır. Bu ülkelerde çok sayıda İranlı işçi çalışmaktadır. Ancak yine de, son zamanlarda Arap ülkelerine "İran devriminin" aktif olarak ihracını ilan eden Arapların İran'ın dış politikasına yönelik bir şüphesi mevcuttur. Ayrıca, Körfez ülkelerinin çoğu İran'la yabancılaşmış ilişkilerini sürdürmeye devam eden Suudi Arabistan'ın etkisi altındadırlar.

Suriye ve Lübnan, Arap dünyasında İran'ın ana müttefikleri olmaya devam etmektedirler. Suriye, İran-Irak savaşı boyunca İran'a siyasi ve ahlaki destek sağlayan tek ülke olmuştur. Suriye için İran'ın sağladığı maddi yardımın ve Lübnan'daki pozisyonlarına ekonomik ve askeri desteğinin sağlanması önemlidir. Ancak Suriye liderliğinin korkusu, İran'ın Suriye'de İslami devrim fikrini yayma girişimleridir. Bunun ana rolü Şam'daki İran'ın kültür merkezine aittir. Merkez, Suriye'de yaşayan Şiilere aktif olarak katılmaktadır. Merkezin ana odağı, İslam Devrimi'nin fikirlerinin propagandasıdır.

Sonuç olarak, İran'ın Orta Doğu'daki olaylar üzerindeki etkisini koruduğu tespit edilebilmektedir. Bu etki, iç politik mücadeledeki güçlü çelişkilerle açıklandığı gibi her zaman konsantre olmayan ve etkili olan ikilidir. İran dış politikasının dinamizminin artmasıyla, bölgesel ilişkiler sistemi üzerindeki etki açısından düşük etkinliğini belirleyen de bu faktördür. Bununla birlikte, bu faktör küçümsenmemelidir, çünkü İran büyük bir finansal ve kültürel potansiyele sahip olduğundan, İran İslam devriminin dış eylemlerinin en tehlikeli biçimlerini reddedenlerin önderliğinde bulunmasına rağmen, yıkıcı amaçlar için seferber etme tehlikesi devam etmektedir.

2.9. İran'ın Ekonomik Yapısı

İslam Devrimi'nin kazandığı zafere kadar, İran İslam Cumhuriyeti ekonomisi karışık, kamusal-özel bir nitelikteydi. Kamu sektörü, 1973-1974'te petrol fiyatlarında dört kat artmayı izleyen ekonomik büyüme döneminde güçlenirken, özel sektör başarıyla işletildi ve çoğu yatırım projesine katılmak için yabancı sermaye çekildi. Ancak, 1979 Devrimi'nden sonra, İran ekonomisinin kamulaştırılması süreci başladı. Devlet, başta bankalar ve sigorta şirketleri olmak üzere, özel şirketlerin çoğunu devletleştirmiştir. Ekonominin yeniden şekillenmesi yaşandı, iç kalkınmaya daha fazla önem verilirken, dış piyasalar fazla ilgi görmedi. Başlangıçta, İran hükümeti, imalat sanayinin ana bölümlerinin ve Şah rejimi ile işbirliği yapan mal sahiplerinin sahip olduğu şirketlerin millileştirilmesini sınırlamayı önerdi. Ancak, süreç başlangıçta amaçlanandan daha ileri gitti. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, en az 100 kişilik personeli olan işletmelerin% 90'ından fazlası devletin elindedir. El konan mülk iki örgütün denetimi altında kaldı - Bonyad Mostazafin (Yardım Fonu) ve Bonad Shahid (Şehitler Fonu).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası göz önüne alındığında, dış ticaretin kamulaştırılmasının 1990'ların başında Anayasa tarafından öngörüldüğü sonucuna varılabilir. Mejlis (Parlamento) tarafından bu hükmün geliştirilmesinde kabul edilen bazı yasalar Mütevelli Heyeti (İran'ın ana yasama organı) tarafından reddedildi. Bununla birlikte, dış ticaret işlemlerinin çoğu devlet kontrolü altındadır.

İran özel mülkiyet hakkını kabul etse de, özel mülkiyet konularında tartışmalar, tarım, perakende, ulaştırma ve inşaat gibi alanlara hâkim olmaya devam eden özel işletme faaliyetlerinin izin verilen ölçekte ve kapsamında devam ediyor.

İran Anayasası planlı bir ekonomiye olan ihtiyacı ifade ediyor. Bununla birlikte, ilgili bölümün oluşturulmasına rağmen, beş yıllık kalkınma ve yeniden yapılandırma planının kabul edildiği 1989 yılına kadar tek bir uzun vadeli konsolide plan geliştirilmemiştir. Bununla birlikte, devlet, neredeyse tüm ekonomik faaliyet alanlarını yıllık bütçeler, mal ve hizmetlerin üretimine doğrudan katılım, fiyatlandırma politikaları, rasyon, hammadde tahsisi ve dış ticaret üzerindeki kontroller yoluyla düzenlemektedir.

Günümüzde İran'ın ekonomik gelişimi, petrole olan güçlü bağımlılık, ekonominin ana sektörleri üzerinde devlet kontrolünün korunması, kamu sektörü, merkezi planlama, İslami ekonomik normların ekonomiye girişi ile karakterizedir.

İranlı ve yabancı uzmanlar, hükümetin ekonomik politikasının kesin başarısızlığıyla birlikte 2007'nin başlarında ortaya çıkan olumsuz eğilimlerin sürekliliğine dikkat çekiyor. Toplanan verilere dayanarak, başlangıçta tüketici fiyatlarında istikrarlı bir artış öngören olası bir iç sosyo-ekonomik krizden bahsediyorlar.

Sadece Ocak-Mayıs 2009 arasında, tüketim mallarının maliyeti, 2007 yılının son çeyreğine göre% 7'den fazla ve yıllık% 25.3 oranında artmıştır (İran Merkez Bankası'na göre, bu rakamın nisan ayında nisan ayında olması, % 22). İranlı bağımsız analistlere göre, fiyatlardaki gerçek artış çok daha yüksek ve Nisan 2008'de yılda en az% 40 idi. Uzmanlar, nüfusun beslenme diyetinin temelini oluşturan malların fiyatlarındaki sürekli artış konusunda kaygılanıyorlar. Sadece mayıs-haziran 2008 arasında pirinç% 19, tavuk yumurtası% 28,8, bitkisel yağlar% 10,2, çay% 2,6, süt ürünleri ve şeker% 1,8, baklagiller 1 % 4, tavuk eti ise% 1.1'dir.

Uzmanlar, İran ekonomisinde fiyatlardaki artışın bir takım faktörlerden kaynaklandığına dikkat çekiyor.

Bilindiği gibi, Mart 2008'den bu yana, ülkenin liderliği, devletin belirlediğinden dört kat daha fazla olan benzinli ticari fiyatı ortaya koydu. İran'daki yük trafiğinin büyük kısmının karayolu taşımacılığına düştüğü göz önüne alındığında, bu, tüm mal grupları için fiyatların artmasına neden olmuştur.

Son yıllarda İslam Devrimi'nden bu yana İran ekonomisinde içsel olan yapısal enflasyon, para arzındaki artıştan dolayı artmaya başlamıştır. 2005 yılında para arzı büyümesi% 30,1 ise, 2006 yılında% 34,3 olmuştur. 2007 yılında bu gösterge% 35-39 seviyesine, Haziran 2008 -% 40 seviyesine ulaştı. Sonuç olarak, resmi verilere göre, İran Riyali yılda yaklaşık% 19,2 oranında değer kaybetti.

Küresel gıda ve akaryakıt pazarlarındaki durumun da olumsuz bir etkisi var. Bilindiği gibi İran hala yurtdışından gelen benzin, pirinç ve bazı buğday çeşitlerinin tedarikine bağlı. Ülke hükümetinin, yurtdışında büyürken iç pazarda düşük fiyatları sürdürmesi giderek zorlaşıyor. Üstelik, malların düşük değeri, tüketimini daha da arttırmakta ve bunun sonucunda, 2006 yılında 49,3 milyar ABD dolarından, 2007'de 71,5 milyar ABD dolarına yükselen ve 2007 yılında 71,5 milyar ABD dolarına yükselen ithalatın hacmini arttırmaktadır. . Pozitif dengenin, petrol fiyatlarındaki istikrarlı bir artış ve bunun sonucunda da 2007'deki satışlarından elde edilen yüksek kâr (88 milyar \$) nedeniyle gerçekleştiği not edilmelidir. Öte yandan, İran'ın dış ticaret dengesindeki açığı (petrol ihracatından elde edilen gelir netliği) Nisan 2007'den Nisan 2008'e kadar 3,2 milyar doları aştı. Aynı zamanda, daha önce olduğu gibi, İran ihracatı ithalatta kaliteden daha düşüktür. % 88.4'te hammaddelerden oluşurken, ithal ürünlerin büyük kısmı yerli üreticiye ciddi tehdit oluşturan mallardan imal edilmektedir.

Uzmanlara göre, İran'daki mevcut makroekonomik durumun analizi, daha da gelişmesi için hayal kırıklığı yaratan tahminlerde bulunmaya izin veriyor. Eğer 2004, 2005 ve 2006'da Bu göstergede belirgin bir artış oldu (4.8; 5.7;% 6.2), birçok uzman tarafından M. Khatami başkanlığının başarılı dönüşümlerine tepki olarak yorumlandı, 2007'de ters eğilimler ortaya çıktı (% 5,3'e düştü).) 2008'de öngörülen konsolidasyon ile (% 4,5'e düşme).

Kasım 2008'de, Ekonomi ve Maliye Bakanı Hosseini, İslam Devrimi'nin zaferinin ardından, İran ekonomisinin hala ciddi zorluklarla karşı karşıya olduğunu belirtti. Ekonomik dönüşüm planının gerçekleştirilmesi, bu zorlukların ortadan kaldırılmasına ve ülkenin ekonomik yapısının yenilenmesine olanak sağlayacaktır.

Bakan, sübvansiyonlar sisteminin reformunu, vergilendirmeyi, gümrük vergilerini, bankacılık sistemini, mal ve hizmetlerin dağıtımını ve öncelikli faaliyet alanları olarak üretim verimliliğindeki artışı vurguladı.

Ciddi bir sorun GSYİH'nın% 30'unu tüketen sübvansiyon ödeme sistemidir. Aynı zamanda, İran'da vergi tahsilatı GSYİH'nın yalnızca% 8'dir. Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı Jahromi, şu anda İran'daki işsizlik oranının% 10,2 olduğunu söyledi. Bakana göre, ülkenin dördüncü beş yıllık kalkınma planında (2005-2010) yıllık 900.000 yeni iş yaratılması planlanıyor ve şu ana kadar bu hedeflere ulaşıldı. (<http://uchebni-online.com/131/254.html>)

Tahran Ticaret, Sanayi ve Maden Odası Başkanı Yahya Al-Ishaq, küresel ekonomik krizin sorunlarını göz önünde bulundurarak, ilk sonucunun temmuz-ekim ayları arasında varil başına 145 ila 60 dolar arasında petrol fiyatlarındaki düşüş olduğunu söyledi. İran ekonomisi büyük ölçüde petrol gelirlerine bağlı olduğundan, İran bu nedenle tamamen yeni şartlarda olacak. Petrol fiyatlarındaki düşüş, ülkenin 2009-2010 bütçesini etkileyecek ve döviz rezervlerinin kullanımında bazı kısıtlamalara yol açacaktır.

Bilindiği gibi, İran dünyanın en büyük dördüncü petrol ihracatçısı ve ülke bütçesine ihracat satışından yapılan kesintiler tüm indirimlerin yaklaşık% 80'ini oluşturuyor. Uluslararası finansal kuruluşlar bütçe açığını kapatmamak için İran'ın varil başına 90 dolarlık bir petrol fiyatına ihtiyacı olduğuna inanıyor.

Petrol ve doğalgaz İran ekonomisinin en büyük sektörünü oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük 2. doğal gaz rezervine, en büyük 4. petrol rezervlerine sahip olan İran petrol ve doğalgazdan elde ettiği gelire ulusal GSYİH'ye en büyük katkıyı sağlamaktadır. Ekonomisi esas itibarıyla petrol ve doğalgaz ihracatına dayanmasına rağmen, devrimden sonra maruz kaldığı uluslararası

yaptırımlar/ambargolar sebebiyle ülke kaynaklarını ekonomisinde etkin kullanamamıştır.

Petrol ve doğalgazı büyüklük olarak emlak piyasası (restoran ve oteller dâhil olacak şekilde) izlemektedir. İran'ın emlak piyasasının büyük olmasının, temelde devlet destekli geniş çaplı konut projelerinden kaynaklanmaktadır. Üretim, tarım ve kamu hizmetleri sektörleri GSYİH payı açısından emlak sektörünün gerisindedir. Zengin doğal kaynaklarına rağmen madencilik sektörü ise sadece %1'lik bir katkıda bulunmaktadır (DEİK, 2016:21).

İran tarım üretimi çeşitliliği açısından önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak ekilebilir alanlarının sulanması konusunda sıkıntıları mevcuttur. Kırsal kesimde ağırlıklı olarak tarımla uğraşmaktadır. Tarımsal ürünlerde yaptığı ihracat, paketlenme ve pazarlama alanlarındaki gelişmeleri tetiklemiştir (Berik ve Yıldırım, 2011:33-34).

İran ekonomisinin % 40'ı doğrudan, % 45'i de "bonyad" olarak adlandırılan vakıflar aracılığı ile dolaylı olarak devletin kontrolündedir. Kalan ekonomik faaliyetler ise, muhafazakâr işadamlarının (bazaar) elindedir. Ülkede 1000'e yakın devlet işletmesi faaliyet göstermektedir (Ankara Ticaret Odası, 2016). Ayrıca özel girişimciliğin de bulunduğu İran'da İşadamları (Bazergan) da ekonomik güç olarak faaliyet göstermektedir (Dilek, 2007:29-30). Dolayısıyla ağırlıklı olarak devlet kontrolünde olan bir ekonomiyle karşı karşıya bulunmaktayız.

İran ekonomisi, hem ABD ve AB'nin uyguladığı ambargo, hem ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaz ihracatına dayalı yapısı, hem de sanayi ve teknolojiye geriliği nedeniyle zorlanmaktadır.

Söz konusu ambargolar, geçmiş dönemde İran riyalinin aşırı değer kaybetmesine, beraberinde de fiyatlar genel düzeyinde artışa yol açmıştır. Bunun sonucu olarak maliyet artışına ve enflasyona sebep olmuştur. İran-İrak savaşı esnasında ve ambargoların devamında %49,4'leri gören enflasyon, halen %9,0 olarak gözlemlenmektedir. Diğer önemli ekonomik gösterge oranı olan işsizlik oranı ise %11,7'dir (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2018). İran, cari

işlemler bakımından fazla veren bir ülke olmasına rağmen, 2011 yılından beri fazlalık düşüş eğilimindedir. İran Merkez Bankasının verilerine göre cari işlemler 2011 yılında 58 milyar dolar fazla verirken, bu durum 2015 yılında 9 milyar dolar seviyesine düşmüştür.

İran'da geniş ekonomik ayrıcalıkların tanındığı kooperatifler bulunmaktadır. Özel ticari faaliyetler ise sınırlıdır ve genellikle küçük ölçeklidirler. 2000'li yıllardan itibaren ekonominin özelleştirmesine yönelik adımlar atılmıştır. Aynı amaçla, Yabancı Yatırımların Teşvik ve Korunması Yasasında değişiklik yapılarak ülkeye yabancı sermaye girişi teşvik edilmiştir.

Ekonominin son iki yıldır durgunlaşması, bütçe açığı, yükselen işsizlik, değer kaybeden ulusal para, iç finansmanda yaşanan darboğaz ve dış ticaret açığıyla beraber cari işlemler fazlasındaki azalma, ekonomisinin petrol ve doğalgaz ihracatına bağımlı olması, teknolojik açıdan henüz istenen güce ulaşamaması ve verimlilikten uzak ekonomik yapı İran ekonomisinin başlıca sorunlarıdır (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2018; DEİK, 2018; Doster, 2012).

Özet olarak, İran'ın ihracat ve bütçe gelirlerinin petrol ve doğalgaza bağımlı olması güçlü ekonomik yapıyı oluşturmaya katkı sağlarken, ihracatını çeşitlendirememesi, yaptırımların yol açtığı ticaretteki gerileme ekonomik zayıflamayı da beraberinde getirmiştir.

İran'ın para birimi Rial'dir. 1993 yılına kadar, birkaç döviz kuru geçerliydi. 1993-1995 krizinden sonra 1993 yılında tek bir kursa girişme teşebbüsü. Nominal, ihracat ve pazar: üç farklı derslerin kurulması ile sona erdi. 2000'den 2002'ye kadar olan dönemde. iki farklı kurs vardı - ithalat (ya da petrol) ve ihracat, aslında pazara eşitti. 2002/2003 bütçesi ilk önce tek bir kursa dayanarak derlendi. 2004 yılının sonunda döviz kuru, 1 \$ başına 8787 RUR idi. 80'lerde% 40'a ulaşan enflasyon, 2002'de% 14,8'e geriledi. Parasal husus, 1961 yılında kurulan devlet Merkez Bankası tarafından yürütülmektedir. (<http://uchebrik-online.com/131/162.html>)

Mevcut haliyle bankacılık sistemi 1950-1960 yıllarında kuruldu. Devrimden önce, ekonomideki önemli yatırım pozisyonları yabancı yatırımlar ve ticari bankalar tarafından işgal edildi. Devrimden sonra, tüm yabancı ve özel bankalar kamulaştırıldı. 1983 yılında kabul edilen, ribi olmayan (banka faizi olmayan) bankacılık işlemleri yasası, tüm bankaların çalışmalarını İslami finansman ilkelerine devretti. Devlete ait tüm bankaları ilan eden 1983 kanunun kaldırılmadığı halde, 2001 yılında İran'da özel bankalar kurulmaya başlandı.

İran madencilik endüstrisinin ana kolu petroldür. Petrolün% 87'si, en önemlisi Guchsaran, Bibi Hakim, Ahvaz tarlası, Mescidi Soleiman, Haftgel, Naft Sefid, Aga-Jari (Karanj ve Marun alanlarından oluşmaktadır) ve Paren olmak üzere kıta yataklarında üretilmektedir. İran raf yatakları günde yaklaşık 0.6 milyon varil üretiliyor. Tüm petrol üretimi devletin elinde. İran Ulusal Petrol Şirketi'ne (INNK) göre, 2008'in ortalarında, yeni petrol alanlarında, özellikle de Jafir alanından 750 milyonda 3 milyar 70 milyon varil petrol incelendi; "Balarud" - 1 milyar 300 milyon; Assaluyeye Sharqi - 500 milyon; "Arvand" - 520 milyon. Tahminlere göre, İran'daki petrol rezervi 136 milyar varil.

Dünya üreticileri arasında Suudi Arabistan, ABD ve Rusya'dan sonra 4. sırada yer almaktadır. Ham petrol geliştirme ve üretme maliyeti çubukta yaklaşık 3-4 ABD dolarıdır. Bazı karasal mevduatlarda, bu maliyetler önemli ölçüde düşüktür.

İran'a karşı yaptırımlar petrol endüstrisini olumsuz etkiliyor. Abu Dabi'deki petrol ve gaz fuarında konuşan rafineri şirketi Jey Oil M. Tallaejan'ın baş teknik uzmanı Barack Obama'nın İran'a yönelik yaptırımları kolaylaştıracağı umudunu dile getirdi. M. Tallaejan'a göre, petrol arıtma endüstrisini canlandırmak gerekiyor.

Bilindiği gibi, İran petrol rafinerilerinin (petrol rafinerileri) çoğunluğu, ABD teknik yardımı ile 1979 İslam Devrimi'nden önce inşa edildi. Yaptırımlar rejimi, bu işletmeleri mevcut ekipmanın zamanında teknolojik ve teknik olarak güncellenmesi olanaklarından mahrum etti. İran, gerekli teknolojiyi diğer kaynaklardan elde etmek zorunda kalıyor ve bu da maliyetlerini önemli ölçüde artırıyor.

M. Tallaejan ayrıca, şirketinin Hürmüz Boğazı'ndaki Keshm adasında petrol bitümünü işlemek için bir tesis inşa etmek istediğini söyledi. Bu projenin maliyeti 200 milyon dolar. Tesis, yılda iki milyon ton bitüm işlemek için tasarlanmıştır. Jey Oil zaten üç bitüm işleme tesisine sahip. İsfahan kenti yakınındaki en büyüğü, 100 ton bitümün günlük işlenmesi için tasarlanmıştır.

Petrolün Hazar Denizi'ndeki Neka limanından Umman Körfezi kıyısındaki Jask limanına taşınacağı boru hattının yapımı için araştırma ve tasarım çalışmaları% 50 tamamlandı.

Neka-Jask petrol boru hattının (1515 km uzunluğundaki) yapımı, özellikle petrol üretimi günde 1,5 milyon varil ham petrol olan Kazakistan'daki Kashagan petrol sahasının geliştirilmesi ile ilgili olarak Hazar ülkelerinde yeni petrol sahaslarının geliştirilmesi ve yakında kullanılmasıyla ilgilidir. . Uzmanlara göre, boru hattının jeopolitik önemi büyük. Ülkenin enerji güvenliğini sağlayacak ve inşaatının tamamlanmasıyla İran, Hazar hidrokarbonları için dış dünyaya açılan bir kapı olacak ve bu da ülkenin çıkarlarını tamamen karşılayacak.

İran petrol bakanlığı tahminlerine göre, proje en az 3,5 milyar dolarlık bir yatırım gerektirecek. Boru hattının kapasitesi günde 1 milyon varil olacak. Boru hattının inşaatının en az 4 yıl alacağı varsayılmaktadır.

Neka-Jask boru hattını inşa etmenin stratejik hedefi Hazar ham petrolünü Umman Körfezi kıyılarına ulaştırmaktır.

İran hem birleşik hem de doğal gaz bakımından zengindir. İran, dünyanın doğal gaz rezervlerinin% 16'sına sahiptir. En büyük doğal gaz sahası, İran Körfezi'nden (Katar gazı ile temas halinde) 100 km uzaklıktaki Basra Körfezi'nin rafındaki Güney Pars (12 trilyon metreküpten fazla) 'dir. Büyük yataklar Khuzestan ("Aga Jari", "Ahvaz"), Bushehr ("Nar", "Kangan", "Assaluye", "North Pars") 'da bulunmaktadır. Balarud sahasında 500 milyon metreküp gaz rezervi de bulundu. ft.

2010 yılına kadar İran'da gaz üretiminin 290 milyar metreküp seviyesine çıkarılması planlanıyor. yılda m. Aynı zamanda, tam ölçekli gaz ihracatı

başlatılmalıdır. 2005 yılında İran, Türkiye'ye yıllık 7 milyar metreküp gaz tedarik etti. Halen Güney Fars tarlalarından Basra Körfezi'ndeki Kish adasındaki doğal gaz sıvılaştırma tesisine bir gaz boru hattı yapım aşamasındadır. İran-Pakistan-Hindistan doğal gaz boru hattının inşaatı tartışılıyor. 2005 yılında İran-Ermenistan doğal gaz boru hattı açıldı.

Gaz ihracatını genişletmek için, IGAT gaz boru hattı ağını restore etmeye çalışılabilir. Yılda 9.6 milyar metreküp kapasiteli IGAT-1 dahil olmak üzere, 1970 yılında Ermenistan ve Azerbaycan'a gaz sağlamak için inşa edildi ve İslami nedeniyle inşaatı tamamlanmayan yılda 27 milyar metreküp kapasiteli IGAT-2 1979'da devrim Her iki gaz boru hattının da yeniden inşası gerekiyor. Onların yeniden girmesi İran'ın Ukrayna'dan AB'ye gaz vermesini sağlayabilir. Alternatif olarak, mevcut gaz boru hattının İran'dan Türkiye'ye Yunanistan'a genişlemesi düşünülüyor.

İran Ulusal Doğal Gaz Şirketi A.Ramazan'ın genel müdür yardımcısına göre, ülkedeki günlük doğal gaz üretimi 485 milyon metreküp seviyesine ulaştı. m ve böylece yeni bir rekor kırdı. Sonuç olarak, üretim ile gaz tüketimi arasında bir denge sağlandı.

İran'da, hava koşullarını göz önünde bulundurarak gaz üretimi ve tüketim dengesini korumak için adımlar atılıyor. Bu, evdeki, dağıtım ağındaki, elektrik santrallerindeki ve sanayideki gaz tüketimini dikkate alır.

İran büyük miktarda petrol ve gaz rezervine sahip, ancak çok yavaş geliíyorlar. İran Petrol Bakanı Golamhossein Nozari, İran'ın kuzeyine şu anda 23 milyon metreküp Türkmen gazı kullanan doğal gaz sağlayacak olan, 9'unun geliítirilebileceđini Hazar'ın rafında 49 petrol ve gaz bloğunun keşfedildiğini söyledi. günde m.

Petrokimya. İran'ın petrokimya endüstrisi ürünlerinin, ülkenin petrol dışı ihracatının toplam hacmi içindeki payı% 40'tır.

İran'daki petrokimya üretim hacmi 2007-2008 27 milyon tona ulaşırken, 2009 yılında 55 milyon tona ulaşması planlanmaktadır.

Ayrıca 12 petrokimya işletmesinin işletmeye alınması planlanmaktadır. Bunların arasında büyük petrokimya tesisleri "Karun", "Aria - Sasul", "Jem", "Zagros-2" ve "Gadir-2" bulunmaktadır. Böylece, Ağustos 2008'de, günde yaklaşık 5,8 milyon litre benzin üreten Kermanshah ilinde Anahita rafinerisi devreye alındı. Tüm ülkede, geçtiğimiz beş ay boyunca günlük 43 milyon litre benzin üretildi.

Bandar Abbas kentindeki rafineride üretimi artırma projesi tamamlandı ve girişimin arıtma kapasitesi günlük 232 bin varil petrolden 320 bin varile çıkarıldı.

Petrol rafinerilerinin özel sektöre devri devam ediyor. Sanat hükümlerinin uygulanmasına ilişkin genel politikanın bir parçası olarak. Ülke Anayasasınının 44'ü, kademeli olarak tüm petrol arıtma şirketleri özel sektöre devredilecek.

İsfahan petrol arıtma şirketinin hisselerinin yakın gelecekte satışının ardından, Tebriz şirketinin özelleştirilmesine yönelik hazırlıklar başlayacaktır. Bandar Abbas ve Lavan adasında özel petrol rafinerileri sektörüne bir transfer hazırlanması için çalışmalar devam etmektedir. Özel sektöre ve diğer petrol arıtma şirketlerine transfer olma niyetleri bildirildi.

IRI'nin ilk başkan yardımcısı Parviz Daudi, İsfahan'daki rafineriyi ziyareti sırasında, İsfahan rafinerisini geliştirme projesinin, günlük verimliliğini 9 milyon litreden 19.5 milyon litreye çıkaracağını ya da ülkenin ihtiyacının% 25'ini sağlayacağını söyledi. Fabrikaların düşük verimliliği, benzin ithalatında artışa neden oluyor. Ülkede petrol rafinerilerinin geliştirilmesine yönelik projelerin uygulanması, benzin üretim hacmini günde 80 milyon litreye çıkaracak.

Enerji kompleksi, savaş sonrası dönemde de dahil olmak üzere, yabancı ülkelerin katılımı ile kuruldu. SSCB. İslam döneminde elektrik üretimindeki artış, ekonomi politikasının önceliği haline geldi. 90'lı yılların ortalarından beri. Enerji sektöründeki yirminci yüzyıl özel sektörü çekmeye başladı (2000 yılının başlarında, üretimin% 5'ine kadar - özel şirketler tarafından). Devlet, devam eden

ekonomik serbestleşmeye rağmen, elektrik fiyatlarını sübvansese etmeye devam ediyor. İran hükümeti kademeli büyüme yollarını pazar seviyesine göre seçti, ancak yılda% 20'den fazla değil. 1987'den 1999'a kadar elektrik üretimi 39'dan 98'e, 2003'e kadar 129 milyar kW / s'ye yükseldi.

Ülkenin hükümeti, kırsal alanların elektrifikasyonu programını yürüten enerjinin gelişimine büyük bir önem vermektedir. Elektriğin çoğu buhar türbini istasyonlarında (% 63,6),% 13,3 - gaz, elektriğin% 21,4'ü kombine istasyonlardan gelmekte, hidroelektrik santrallerin payı ise 1977'de% 36'dan 2003'te% 6,2'ye düşmüştür.

Şubat 2009'da Bushehr nükleer santralının inşaatı tamamlandı. Devlete ait Rus şirketi Rosatom'un başkanı Sergey Kiriyenko, Şubat 2009'da Rusya'nın Bushehr nükleer santralının yapımını tamamen tamamladığını duyurdu. S. Kiriyenko inşaat işlerinin bittiğini ve nükleer santrallerin lansman için hazırlık aşamasının geldiğini söyledi.

Şu anda, Bushehr nükleer santrali, İran Atom Enerjisi Teşkilatı Başkanı Gholam-Reza Agazade de dahil olmak üzere birçok yetkilinin katılımıyla çeşitli teçhizatı test ediyor. Atom Enerjisi Teşkilatı Başkan Vekili Mohammed Saeed, testlerin yaklaşmakta olan nükleer enerji santralının tam güvenliğini sağlamak için tasarlandığını söyledi.

Aynı zamanda, S. Kiriyenko'nun belirttiği gibi, Rusya, 2009 yılının sonuna kadar Bushehr nükleer santralini başlatma planlarını değiştirmede. Atom Enerjisi Teşkilatı başkanı Golyam Reza Agazade, İran'ın önümüzdeki yıl Bushehr nükleer santralının elektrik üretmesini isteyeceğini belirtti.

İlk aşamada, tesis 500 megawatt elektrik sağlayacak. İkinci aşama lansmandan iki ila üç ay sonra gerçekleşecek, bu aşamada kapasite 1 bin megawatt artacak.

Madencilik ve metalurji. Kömür. 2009 yılının ilk çeyreğinde, kömür üretimi ve kömür konsantrelerinin üretimi, geçen yılın aynı dönemine göre sırasıyla% 2 ve% 4 arttı.

İran Maden ve Maden Endüstrisinin Gelişimi ve Modernizasyonu Örgütü'ne göre, Mart-Temmuz 2009 arasındaki dönem için İran'da 288 bin 706 ton konsantre üretildi ve 491 bin 134 ton kömür çıkarıldı.

Bu dönemde yurt içi taş kömürü satış hacmi, 495 milyar 287 milyon Riyal (yaklaşık 49.5 milyon \$) değerinde 272 bin 241 tona ulaştı. Bu göstergelerin artışı geçen yılın aynı dönemine göre sırasıyla% 12 ve% 13 olarak gerçekleşti.

29 Ağustos 2008'de Kerman eyaletinin Raver İlçesi'nde kömür madeni ve Khamkar yoğunlaştırıcısının kullanılmasıyla başladı. Bu, İran'ın kömür ithalatını terk etmesine izin verecek. Bu madende keşfedilen kömür rezervleri yaklaşık 33.7 milyon tondur ve kömür yataklarının derinliği 1.4 bin metreye ulaşmaktadır. Gelişmiş projeye göre, madende kömür madenciliği 22 yıl boyunca sürdürülecek. Kömür madenciliği sürecini mekanik hale getirmek için Ukraynalı danışmanların ve uzmanların katılımıyla geliştirilen ilgili bir proje hazırlandı.

Kömür madeni "Hamkar" ana tüketicileri metalurji endüstrisi olacak. Bu mevduatın kömürü oldukça yüksek kalitede ve büyük talep görmesi bekleniyor.

Metalurji. İran, amacı çelik üretimini artırmak olan özel bir program geliştirdi. Sanayi ve Madenler Bakanlığı, çelik üretimini genişletmek için belirleyici adımlar atıyor. Bu amaçla bakanlıkta özel bir karargah oluşturuldu.

Ülke illeri arasında kişi başına yatırım açısından ilk sırada Yazd. Bu, ildeki sanayinin gelişmesi için projelerin uygulanmasına katkıda bulunmaktadır. Yazd eyaletindeki demir cevheri rezervlerinin yüksek olması nedeniyle çelik üretimi burada en karlı görünüyor. Metalurji işletmeleri demir cevheri ocaklarına yakın inşa edilmiştir. Yazd'ın (Şahrestan Erdekan) metalurjinin merkezi olduğuna inanılıyor. Metalurji tesisinin inşaatına burada başlandı. Tesis Ağustos ayında açılan demir

cevheri peleti tesisinin yakınında 87 hektarlık bir arsa üzerine kuruluyor. Üretim kapasitesi yıllık 3.4 milyon ton pelettir.

Buna karşılık, yapım aşamasında olan metalurji tesisinin yıllık verimliliği, demirin doğrudan indirgenmesi yöntemiyle eritilmiş 1 milyon ton çelik olacak.

İran'ın ana limanının 15 km batısındaki özel ekonomik bölgede yer alan Khalidje-Fars, Janub Iron and Steel Works'ün ilk etabı olan Bandar-Abbas, yılda 300 bin ton çelik kütük tasarım kapasitesine sahip oldu. Bu, % 51'inin İran şirketi Donjanur'a ve geri kalan % 49'unun Hintli yatırımcılara ait olduğu bir ortak girişim (JV). İnşaat yatırımları yaklaşık 340 milyar riali (36 milyon \$) ve 27 milyon \$'ı buldu. 12 bin mm uzunluğunda ve 100x100 ila 180x180 mm arası kesitli çelik kütük üretecek.

Halen uygulanmakta olan diğer projeler arasında Mobarak Metalurji Kombine, Khuzestan ve Isfagan Metalurji Kombinelerinin geliştirilmesi için projeler bulunmaktadır. Bu projelerin bu yılın bitiminden önce uygulanması, ülkedeki toplam çelik üretimini yılda 5 milyon ton artıracak.

Şu anda, İran yılda yaklaşık 200 bin ton alüminyum üretiyor ve projenin Hormozgan eyaletinde uygulanması, alüminyum üretimini yılda 600 bin tona çıkarmayı öngören ülkenin dördüncü beş yıllık kalkınma planının görevlerinin yerine getirilmesine önemli katkı sağlayacak. İran Bakır Eritme Şirketi müdürü, Sarcshme Copper Smelter'in yılda yaklaşık 200 bin ton katod bakır ürettiğini ve beş yıl içerisinde tesisin üretim kapasitesinin 440 bin tona çıkarılacağını bildirdi.

Makine Mühendisliği İran'da yaklaşık 12 otomotiv fabrikası var. Bunların en büyüğü Tahran'da bulunan "Khodro". Alman petrol şirketi Mercedes-Benz'in (1962) yardımıyla, esas olarak petrol satışından elde edilen gelir üzerine inşa edildi. 1988'de, "Khodro" şirketi, Fransız kaygısı "Peugeot-Citroen" ile bir ortaklık anlaşması imzaladı ve 1990'da, İran meclisinin ilk Peugeot 405'i ülkede satılmaya başladı. 1998 yılında 25 bin otomobil üretildi, bu makinenin bileşenlerinin % 60'ı İran tarafından tedarik edildi. 1999'da yeni bir Peugeot-205 otomobil serisi piyasaya sürüldü.

1997-1998'de İran'da 250 bin araba üretildi. İran Endüstrisinin Gelişimi ve Modernizasyonu Örgütü başkanı, yakın gelecekte yılda 500.000 otomobilin otomobil fabrikalarının atölyelerinden çıkacağını ve ardından İran'ın dünya üretiminin yüzde yüzünün olacağını söyledi.

Son yıllarda otomotiv endüstrisi hızla büyüyor. Sipa Diesel'in direktörü Ali Malek, İsveç'teki Volvo şirketinin İran'daki birkaç ürününün üretimi konusunda ön bir anlaşmaya varıldığını söyledi. Bu, öncelikle 660 hp motor gücünde 20 tonun üzerinde kaldırma kapasitesine sahip FH16 ile ilgilidir. Gündemde ayrıca, orta kamyon olarak sınıflandırılan SL ve SD kamyonları ithal etme sorunu da var. Fransız Renault Midlam'ın yerini alabilirler.

Sanayinin Kalkınması ve Modernizasyonu Örgütü Başkanı Ahmed Kalebani, Tahran'da, geçen yıl İran'da otomobil satışlarının 15 milyar dolara ulaştığını ve bu miktarın% 20'sinin ithal araçlara düştüğünü söyledi. Aynı zamanda, 1993-1994 arasında, örneğin, satışlar yalnızca 1 milyar dolar olarak gerçekleşti ve yaklaşık% 75'i ithal ekipmanlara düştü.

İran Khodro otomotiv endüstrisi grubu Müdürü Manuchehr Mantegi, Suriye'de iken, gelecek yıl bu ülkede İran'daki Samand otomobillerinin beş yeni modelinin üretimine başlayacağını söyledi.

Taşıma. IRI Karayolları ve Ulaştırma Bakanı Hamid Behbahan, demiryollarının geliştirilmesinin Karayolları ve Ulaştırma Bakanlığının ana önceliklerinden biri olduğunu söyledi. Şu anda, demiryollarının uzunluğu 9 bin km'dir ve ülkenin gelecekteki gelişimi için 20 yıllık bir program bu göstergenin 25 bin km'ye çıkarılmasını sağlamaktadır. Karşılaştırma için, Hindistan ve Avustralya gibi ülkelerde, demiryollarının uzunluğu sırasıyla 90 ve 60 bin km'dir.

Bakana göre, gündemde, ülkenin ortak demiryolu ağıyla daha fazla bağlantısı olan Bushehr-Şiraz demiryolunun ve Bushehr-Behbahan-Ahvaz demiryolunun inşaatını ve genişletmesini tamamlıyor.

Bakan, Şiraz-İsfahan demiryolunun inşa sürecinde bir takım sorunların ortaya çıktığını söyledi. Her şeyden önce, rayların eksikliğinden bahsediyoruz. Yol Eklid'e yapıldı ve belirtilen sorunlar nedeniyle çalışmaların durdurulması gerekiyordu. Programa göre, bu demiryolunun inşaatının Mart 2009'a kadar tamamlanması gerekiyordu.

17 Kasım 2008'de, Urmiye Gölü üzerindeki en büyük köprü İran'da açıldı. Köprünün uzunluğu 2 bin 276 metredir. Tebriz ve Urmea kentleri arasındaki mesafeyi 245'ten 120 km'ye indirecek. Köprü, dünyanın en büyük ikinci tuz gölü kıyılarını birbirine bağlar ve Urmiye-Tebriz karayolunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Kasım 2008'in sonunda Ahvaz-Khorramshahr demiryolu inşaatına başlamak için bir tören düzenlendi. Bilindiği gibi, adı geçen demiryolunun uzunluğu 121 km olacak ve üzerindeki trenler 160 km / saate kadar hareket edecek. Karayolu taşımacılığına çok dikkat edilir. Yolcu trafiği açısından, ülkenin toplam ihtiyacının% 70'ini ve yükün% 65,8'ini sağlar.

2002 yılına kadar ana ve kırsal olmak üzere toplam yol uzunluğu 180 bin km'dir. Sert yüzeyli ana yollar Karayolları ve Ulaştırma Bakanlığı'na aittir, bunların arasında yaklaşık 3 bin km, dört şeritli, 1,9 bin km yüksek hızlıdır. Kırsal yollar (90.000 km'den yarısı asfaltsız), köylerin iyileştirilmesi sorunlarıyla ilgilenen Yapıcı Cihad (bakanlık) tarafından yönetilmektedir. İran'dan geçen iki uluslararası karayolunun batıda Türkiye ve Irak'a, doğuda ise Pakistan ve Afganistan'a erişimi var. 2001 yılında, yolların yapımı tamamlandı: Zanjan-Tebriz, Tahran-Chalus, Ahvaz-Bender İmam Humeyni, Kashan-İsfahan. Bafk-Mashhad yolunun yapımı sona erdi. Otopark yerli ve yabancı üretim araçlarından oluşmaktadır.

Tarım ve balıkçılık 1992'den 2002'ye kadar tarım, ormancılık ve balıkçılığın GSYH içindeki payı. 2003 yılında% 23.9'dan% 12.1'e düşmüştür -% 11'e. 2002 yılı göstergelerine göre, ülke genelinde toplam bedensel nüfusun% 25.9'u tarımda istihdam edildi. Tarım için, ülkenin toplam arazi alanının yaklaşık% 10'u kullanılmaktadır. Arazinin% 6'sı bahçeler ve kreşler tarafından işgal edilmiştir. Arazinin% 44'ü sulanır,% 46'sı yağmurludur.

FAO organizasyonu “Dünyadaki gıda üretim tahminleri” adlı raporunda, İran’ın geçen yıl 21.9 milyon ton tahıl üretmesi durumunda, bu yıl bu rakamın 14.1 milyon ton olacağını bildirdi.

2009 yılında İran 10.9 milyon ton tahıl ithal ediyor. Geçtiğimiz yıl 4,2 milyon tona ulaşan ithalat, İran'dan tahıl ihracatı uygulanmayacak. Mevcut tarım yılında İran'daki tahıl rezervleri 25.5 milyon ton olacak İran'ın buğday üretimine ilişkin olarak, FAO raporu bu ürünlerin üretiminin geçen yılın 15 milyon tonundan 9.5 milyon tona düşeceğini belirtti. Buğday yerli tüketim için kullanılacaktır. Örgütün FAO tahminlerine göre, 2009 tarım yılında İran 6 milyon ton buğday ithal ediyor. Bu, geçen yıla göre (200 bin ton) çok daha yüksektir.

İran'daki stratejik buğday rezervleri 15.6 milyon ton olacak, bu geçen yıla göre sadece 100 bin ton daha fazla olacak.

İran'da mısır üretimi 1 milyon ton olarak öngörülüyor ve bu rakam geçen yılın mahsulüne göre 700 bin ton daha az. Aynı zamanda, İran geçen yılki kadar mısır ithal ediyor, yani. 2,5 milyon ton

FAO raporu, 2008 yılında İran'da 1.8 milyon ton pirinç üretileceğini belirtiyor. Bu yıl, bu ürünlerin üretiminde 200 bin ton azalacak ve pirinç hasadı 1,6 milyon ton olacak.

2009 yılında İran 1,2 milyon ton pirinç ithal ediyor ve bu ürünlerin stokları 2,9 milyon ton olacak.

FAO raporu ayrıca şu anki 2009'da İran'ın toplam 2 milyon 546 bin ton et ürünü üreteceğini de belirtti. Bu, geçen yıla kıyasla 119 bin ton daha fazla.

Yayınlanan istatistikler gösteriyor ki, bu yıl İran 150 bin ton et ithal edip 27 bin ton ihracat yapacak Ülkede toplam et rezervi 2 milyon 670 bin ton olacak, ki bu rakam 128 bin tondan fazla Geçen yılki rakamlarla.

2009 yılında İran'da üretilen toplam sığır eti miktarı 378 bin ton, koyun eti - 500 bin ton ve sığır eti - 1 milyon 652 bin ton, 100 bin ton sığır eti ve 50 bin ton et ithal edilecektir. yarasa kuşlar

Yeşil çay sanayi üretiminin İran'da ilk defa başladığı belirtilmelidir. Gilan Eyaleti, Lakhijan eyaletinde, özel sektörün finansal katılımıyla, yeşil çay üretimi için bir çay paketleme fabrikası kuruldu ve inşaatı 1,5 milyar riyal (yaklaşık 150 milyon dolar) sermaye yatırımı gerektirdi.

Fabrika direktörü Ebrahimi olarak, şirket yeşil çay ithalatını azaltmak için kuruldu. Ülkenin yeşil çay talebi günde yaklaşık 5 tondur ve yeni çay paketleme fabrikalarının yapımı ile İran bu ürünleri ithal etmeyi tamamen reddedebilir.

Ebrahimi'ye göre, yapılan araştırmaya göre, Lahijan fabrikasında üretilen yeşil çay ithal edilen ürünlerle başarılı bir şekilde rekabet edebiliyor.

Nihapur'da düzenlenen "Patatesler geleceğin ürünüdür" konferansında, Tarım Cihat Bakanlığı Sebze ve Meyveler Dairesi Başkanı Muhammed Mehdi Bahreyn, İran'ın yılda 5.08 milyon ton patates ürettiğini ve dünyanın en büyük 11. olduğunu söyledi Bu ürünlerin üretimi açısından.

MM'ye göre Bahreyn, İran'da kişi başına patates tüketimi yılda yaklaşık 50 kg'dır. 2009 tarım yılında birim alandaki patates verimi 1 hektarda 28,5 tona ulaşmıştır. Bu geçen yıla göre 1 ton daha fazla.

AA Bahreyn, Avrupalılar için patatesin tüketilen gıdalar arasında ilk sırada, İranlılar için ise üçüncü veya dördüncü sırada olduğunu belirtti.

Ancak Bahreyn, daha önce patates mahsulünün yaklaşık% 10-15'inin ülkede her yıl atık olarak kaybolduğunu söyledi. Patates için garantili satın alma fiyatının boyutuyla ilgili olarak, M. Bahrain, başlangıçta belirtilen fiyatın 1 kg başına 108 sis (yaklaşık 11 kuruş) oranında teklif edildiğini, ancak analizden sonra fiyatın 135 sis (yaklaşık 14 kuruş) olarak ayarlandığını söyledi. Patates tarafından kullanılan tarım arazilerinin yaklaşık% 85'i, mekanik bir şekilde işlenir.

Bahreyn, patates hasadının 22 milyon tona ulaştığını ve ülkenin ihtiyaçlarının 18 milyon tonun üstüne çıkmadığını, ancak ihracatın şu anda ihracat teslimatlarının en iyi şekilde yapılmadığını belirtti.

Şilat Balıkçılık ve Balıkçılık Örgütü başkanı Vahid Zare, Tarımsal Cihad Bakan Yardımcısı Vahid Zare, ülkenin dördüncü beş yıllık kalkınma planına (2005-2010) göre, kıyı dışı illerdeki balık çiftliklerinde 236 bin ton üretim yapılması gerektiğini söyledi. balık. Altı ay boyunca (03.20-21.09.08) 112 bin ton üretildi veya planlanan hedeflerin% 44'ü üretildi.

Vahid Zare'e göre, balıkların yaklaşık% 40'ı dünyadaki balık çiftliklerinde üretiliyor. İran'da bu rakam% 34'tür.

Bu göstereyi arttırmak ve dünya standartlarına ulaşmak için, gündemde, üretim verimliliğinin artırılması, personel eğitimi, Şilat Teşkilatı'na bağlı çiftliklerde yeni balık çiftliği yöntemlerinin kullanılması gibi konuların gündeme alınması gerekmektedir.

2.10. İran'ın Dış Ekonomik İlişkileri

İran, yabancı ülkelerle ticarete bir denge kurmaya çalışıyor. Bu, Ağustos 2008'de İran Ticaret Bakanı Seyed Masoud Mirkazemi tarafından belirtildi. Belirttiği gibi, Ahmedinejad Hükümeti bazı ülkelerle bir dizi tercihli ticaret anlaşması imzalamaya hazırlandı. Bunlara Suriye, Türkiye, Endonezya, Özbekistan, Kırgızistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Polonya, Tacikistan dahildir. Ermenistan ve Venezuela ile serbest ticaret anlaşmaları hazırlandı.

Bakana göre, dış ticaret alanında hükümet, Tunus, Pakistan, Sri Lanka, Güney Kore ve Küba ile tercihli ticaret anlaşmaları imzalamak gibi adımlar attı. Ürdün, Libya, Bulgaristan, Türkmenistan, Küba ve Venezuela ile ticaret ve ticaret anlaşmalarında mutabakat zaptı hazırlandı ve geliştirildi. Kenya, Libya, Tunus, Suriye, Irak, Katar, Etiyopya, Fildişi Sahili, Sudan, Nijerya, Bahreyn, Güney Afrika, Zimbabve, Rusya, Venezüella, Türkmenistan, Azerbaycan, Ukrayna ile ticaret ve

ticaret anlaşmalarındaki mutabakat zaptı imzalandı. Özbekistan, Kırgızistan, Belarus ve Ermenistan.

Dış ticarete dengeyi sağlamak için hükümet düzenli olarak Katar, Güney Afrika, Suriye, Kenya, Etiyopya, Zimbabve, Libya, Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan, Fildişi Sahili, Tunus, Pakistan ile ticari ve ekonomik işbirliği konusunda ortak hükümetlerarası komisyon toplantıları düzenliyor. Güney Kore, Sri Lanka, Malezya, Türkiye, Çin, Belarus, Özbekistan, Kırgızistan, Afganistan, Endonezya, Kazakistan, Türkmenistan, Bulgaristan, Venezuela, Küba ve Rusya.

Şimdiye kadar İran ile Beyaz Rusya, Kırgızistan, Özbekistan, Malezya ve Latin Amerika bölgesindeki ülkeler arasındaki ticareti genişletme fırsatları hakkında konferanslar düzenlendi.

Uzak Doğu ülkeleri, İran'ın ekonomik diplomasisinin öncelikleri arasındadır. Buradaki ana ticaret ortakları Çin, Japonya ve Güney Kore'dir. Ekonomik göstergelere göre, İran'ın bu ülkelerle ticareti son zamanlarda istikrarlı bir artış eğilimi göstermiştir.

2.11. İran'a Uygulanan Ambargolar ve Ekonomiye Etkileri

1970'li yıllarda petrolle ilgili enerji krizi, bu enerjiye bağımlı ülkeleri büyük ölçüde nükleer enerjiye sevk etmiş, ayrıca nükleer enerjinin dünya elektrik üretimindeki payı sürekli artış göstermiştir. Zamanla nükleer çalışmaların denetim altına alınması gerekliliği hâsıl olmuş ve 1957 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) kurulmuştur. IAEA'nın başlıca hedefi; atomik enerji kullanımını tüm dünyaya barış, sağlık ve refah için yaymak ve genişletmektir. IAEA'nın yanı sıra bir başka önlem olarak 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Non Proliferation Treaty–NPT) imzalanmıştır (Akbaş ve Baş, 2013:23-24).

İran'ın nükleer çalışmalarında en büyük etki sahibi hiç şüphesiz Avrupa Birliği (AB)'ni oluşturan ülkelerdir. 1960'lı ve 70'li yıllarda İranlı öğrencileri ve teknisyenleri kendi ülkelerine çekmek, onları çok sayıda nükleer tesiste,

laboratuvarında ve akademide görev yapacak bilgi ve beceriyle donatmak ve bu yolla İran'ın çok istekli olduğu çok sayıda nükleer reaktör kurma projesinden büyük pay kapmak için adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Dolayısıyla AB ülkeleri (İngiltere dâhil) direkt veya dolaylı olarak nükleer enerjiye sahip olma konusunda İran'ın bilimsel ve teknik alt yapısının oluşmasında önemli payı bulunmaktadır (Kıbaroğlu, 2006:9).

Nükleer yakıt çevriminde kullanılan teknolojinin askeri amaçlı olarak da kullanılabilir olması sebebiyle nükleer enerji "ikiyüzlü" enerji olarak tanımlanmaktadır. İran bugün deneysel miktarda da olsa Plutonyum ayırıştırma teknolojisine sahiptir ve son dönemde çok büyük sorun haline gelen Uranyum zenginleştirme tesislerini kurmuş durumdadır. ABD yönetimi İran'ın 1960'lı yıllardan bu yana fasılalarla dahi olsa nükleer alanda geliştirmiş olduğu bilimsel ve teknolojik altyapıyı nükleer silah sahibi ülke konumuna gelme çabasının bir sonucu olarak görmekte ve bunu engellemeye çalışmaktadır. ABD yönetiminin bu çerçevede üzerinde en fazla hassasiyet gösterdiği husus İran'ın uranyum zenginleştirme imkânına sahip olmasıdır. Çünkü yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum (HEU) nükleer silah yapımında kullanılan en temel gereksinimlerden biridir (Kıbaroğlu, 2006:4-5).

Ancak ülkelerin barışçıl maksatla nükleer enerjiye sahip olma düşünceleri tek başına ambargo/yaptırım uygulanmasını gerekli kılmaz. Dünyada bilinen petrol ve doğalgaz kaynaklarının %65'inin Basra Bölgesi'nde, %17'sinin de Hazar Havzası'nda yer alması, dünya petrol ticaretinin 1/3'ünün ticaret ya da nakliyesinin yapıldığı ve stratejik önemi oldukça yüksek bir yer olan Hürmüz Boğazı'nın kontrolünün İran'da bulunması, bölgenin "enerjik" önemini ortaya koymaktadır. Enerji, sürdürülebilir bir ekonomik refahın ayrıca etkili, devamlı askeri güç, devletlerarası karşılıklı bağımlılık ile iç politikanın en önemli girdilerinden biridir. Dolayısıyla, bu bölgeler küresel güç sahibi devletlerin en önemli "çıkar bölgesi" olmuş ve dış politika da birincil ilgi merkezi olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Bu bağlamda İran'a yönelik uygulanan politik baskının ve ABD'nin İran'ı bir tehdit unsuru olarak algılamasının bir anlamda nedeni, bölgesinde mevcut enerji kaynaklarının bulunmasıdır (Akbaş ve Baş, 2013:32-33). Bununla birlikte, İran'ın nükleer çalışmalarının güvenilir bulunmamasının en önemli nedeni, zengin

enerji yataklarına sahip olmasına rağmen nükleer teknolojiye sahip olma çabası içinde olmasıdır. Örneğin, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) içinde nükleer güç olmaya çalışan tek ülke İran'dır (Uşaklı, 2009:110).

ABD, Rusya'nın da devreye girmesini sağlayarak BM'nin İran'a yönelik politikasının birtakım kilometre taşlarını oluşturmuştur ve bunlar BMGK'nın kararlarıyla atılmıştır. Bu kararların önemlilerinden bazıları şunlardır: İran'ın uranyum zenginleştirme çabalarıyla bağlantılı ve yeniden işleme faaliyetlerini durdurmasını talep eden BMGK'nın 1737 (2006) sayılı kararıyla; İran'a hassas nükleer materyal, teknoloji ve balistik füzelerin doğrudan veya dolaylı olarak satışı yasaklanmış ayrıca UAEK tarafından tespit edilecek olan hassas nükleer çalışmaların derhal askıya alınmasını amaçlanmıştır (Ekinci, 2009:115). BMGK'nın 1747 (2007) sayılı kararıyla; Tahran üzerindeki ekonomik ve ticari yaptırımlar genişletilmiştir (Ekinci, 2009:12). BMGK, ilave yaptırımlar öngören 1803 (2008), 1835 (2008), 1887 (2009) ve 1929 (2010) sayılı kararları, genel olarak İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini, NPT antlaşmasının Ek Protokolü'nü imzalamasını ve UAEK ile işbirliğini artırmasını talep etmiştir (Berik ve Yıldırım, 2011:23).

İran'a karşı uygulanan yaptırımların 2010 yılı ortalarına kadar çok etkili sonuç vermediği tespit edilmiştir. Bu sebeple, İran'ı uluslararası toplumla işbirliği yapmaya zorlamak için yaptırımlar genişletilmeye çalışılmıştır. Bu durum özellikle BMGK'nın Haziran 2010 tarihli 1929 sayılı kararıyla somutlaşmıştır. Bu karar doğrultusunda alınan diğer bölgesel ve ulusal kararlar İran ekonomisini sarsmaya yöneliktir.

İran'a uygulanan yaptırımlar daha çok İran'ın uluslararası faaliyette bulunan banka ve temsilciliklerini ve İran ile iş yapan belli şirketlere finansman sağlayan kurumlarını hedef almaktadır. İran'a nükleer silah üretimi kaygısıyla uygulanan yaptırımlar ve bu çerçevede finansal sektöre ilişkin sıkıntılar ve döviz sıkıntısı gibi nedenlerle İran'da ciddi ekonomik sorunlar baş göstermiştir (Ankara Ticaret Odası, 2016).

İran'ın nükleer enerjiye sahip olması konusunda Türkiye, İran'ın barışçıl maksatlarla nükleer enerji üretme ve kullanma hakkı olduğunu, ancak Ortadoğu'nun nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge olması gerektiğini savunmaktadır. Söz konusu ambargo kararların önemli sonuçlarından biri hiç şüphesiz İran'la ticari ilişkide bulunan Türkiye'nin (buna bağlı olarak İran'ın) ekonomik olarak etkilenmesidir. Devrimden bu yana ambargo ve baskı altında olan, mallarına ve varlıklarına el koyulan İran, Türkiye'ye ihraç ettiği enerjinin büyük bölümünden feragat etmiştir. ABD gibi AB'nin de yaptırımlar yoluyla İran'a yaklaşımını sertleştirmesi, Türkiye'yi komşusuyla hem siyasi hem de ekonomik açıdan zor duruma sokmuştur (Öztürk, 2012:42-44).

Ekonomik yaptırımlar İran ekonomisi üzerinde ciddi etkilere sebep olmuştur. Özellikle 2011'den itibaren yaptırımların sıkılaştırılmasıyla, ekonomik faaliyetlerin daralmasına ve enflasyonda artışa sebep olmuştur. İran'ın azalan petrol ihracatı ve ticaret kısıtlamaları sebebiyle GSYİH'si 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla %6,6 ve %1,9 oranlarında küçülmüştür. Ayrıca, İran'ın 2012 yılında bankacılık SWIFT sisteminden çıkarılmasıyla İran'da tüketici fiyat endeksi 2010 sonrasında düzenli bir şekilde artmış ve 2013'te enflasyon %39,3'lik oranla zirveye ulaşmıştır (DEİK, 2016:13).

Türkiye ile İran arasındaki ticarete yaşanan öncelikli hususlardan bir tanesi de bankalara ilişkindir. Bankacılık sektörü ticari ve iktisadi ilişkilerin can damarını oluşturmaktadır. Uygulanan yaptırımların ilk etkisinin finans dünyasında kendisini hissettirdiği açıktır. İran'ın nükleer dosyası nedeni ile özellikle ABD ve bazı Avrupa ülkelerinin yapmış olduğu baskılar sonucu İran'la iş yapmak bankacılık sektörü bakımından imkânsız ya da daha pahalı hale gelmiştir. Bu durum İran'ın tüm dünya ile ticaretini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu sebeple, genelde tüm bankalar özel olarak da Türk bankalarımız yaptırım uygulanan ülke veya bölgelere ilişkin olarak işlem yapmaktan kaçınmışlardır (Berik ve Yıldırım, 2011:35-36).

İran en sonunda anlaşma yoluna gitmiş ve nükleer programına ilişkin olarak P5+1 ülkeleri (ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, Almanya) ile 14 Temmuz 2015'te Viyana'da "Ortak Kapsamlı Eylem Planı" ((JCPOA) imzalanmış ve yaptırımlar, istisnalar haricinde, 16 Ocak 2016 tarihi itibarıyla kaldırılmıştır.

Bu anlaşmayla İran, nükleer tesisleri Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetimine açmayı, nükleer silah yapmamayı taahhüt etmiştir. Anlaşmanın ihlali halinde ise tüm yaptırımlar yeniden yürürlüğe girecektir. Bu çerçevede; finans, bankacılık ve sigorta sektörleri ile enerji ve petrokimya sektörü, gemicilik, gemi inşası, liman işletmeciliğine dair işlemler, altın ve diğer değerli metaller ticaretine yönelik yaptırımlar ile sınai üretimde kullanılan hammaddeler (aluminyum, çelik, kömür) ve yazılım ürünleri ile otomotiv sektörüyle ilgili mal ve hizmetlerin satışı, tedariki ve transferine yönelik yaptırımlar Avrupa Birliği tarafından ve ayrıca üçüncü ülkelere yönelik olmak üzere ABD tarafından uygulamadan kaldırılmıştır (DEİK, 2017). Yaptırımların kaldırılmasıyla birlikte, İran'ın petrol ihracatının artması ve ekonomisinde ciddi manada iyileşmenin olacağı beklenmektedir. Ambargoların kaldırılmasıyla bankacılık ve finans alanı dahil olmak üzere tüm uygulamaların normalleşeceği düşünülmektedir.

Yaptırımların kaldırılmasının, ekonomi üzerinde petrol üretimindeki artışla birlikte ülke gelirlerini ve petrol dışı sektörlerin gelişimini olumlu etkilemesi, uluslararası ticari maliyetlerde azalma, yabancı yatırımlarla birlikte ticarete liberalleşme şeklinde üç büyük etkiye sebep olacağı ve bunların da İran ekonomisini önemli ölçüde iyileştireceği değerlendirilmektedir (Ankara Ticaret Odası, 2016).

Şubat 2017'de yayımlanan IMF Raporunda, Nükleer ambargoların 2016 yılında kaldırılmasıyla beklenenin üstünde ekonomik canlanmanın yaşandığı kaydedilmiştir. Bu canlanmanın petrol ve doğalgaz üretiminden kaynaklandığı, bunun haricindeki sektörlerde halen yeterli gelişmenin sağlanmadığı ifade edilmektedir. Bankacılık sektörünün küresel bankacılık sistemine entegrasyonunun acilen sağlanması tavsiye edilmektedir. Rapora göre enflasyonun 2020'de %9.5, İşsizliğin ise %12.2 olacağı öngörülmektedir (IMF, 2017).

3. BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN TİCARİ İLİŞKİLER

3.1. Genel Olarak Türkiye ve İran Ticari İlişkileri

Her iki ülkenin yer aldığı ekonomik ve siyasi örgütler mevcuttur. Türkiye-İran arasında ekonomik işbirliğine yönelik oluşturulan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Kuruluşu'nun (Regional Cooperation for Development-RCD) yerini alan ve 1985 yılında kurulan Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization-ECO) bunlardan birisidir. Türkiye, İran ve Pakistan arasında üye ülkeler arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini desteklemek amacıyla kurulmuştur. 1992 yılında ECO'nun genişlemesiyle birlikte Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan bu kuruluşa dâhil olmuştur.

Bölgedeki politik şartlar, uzun vadeli projelerin gündemi uzun süre almasına karşın sonuç alınamaması, üye ülkelerin beklenti ve tutum değişiklikleri, üye ülkelerin Ekonomik yapı ve dış ticaret rejimi farklılıkları ECO faaliyetlerinin etkin şekilde yürütülmesine engel olmuştur (http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/ekonomik_isbirligi_orgutu.html, Erişim Tarihi 22.02.2018).

Bir diğer önemli organizasyon özellikle Prof. Dr. Necmettin Erbakan tarafından fikri ortaya atılan ve D-8 olarak da bilinen İktisadi İşbirliği Örgütü'dür (D-8 Organisation for Economic Cooperation). Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya, Pakistan ve Türkiye arasında iktisadi kalkınma alanında yardımlaşmayı esas alan küresel bir hükümetler arası örgüt olan D-8, 15 Haziran 1997 yılında resmi olarak kurulmuştur. Amacı üye devletlerin; küresel ekonomideki konumlarını güçlendirmek, ticari ilişkilerdeki imkân ve fırsatlarını çoğaltmak ve çeşitlendirmek, hayat standardını yükseltmek ve uluslararası seviyedeki karar alma sürecine katılımını güçlendirmektir (<http://www.developing8.org/About.aspx>, erişim tarihi, 27.02.2018). Bu amaçlardan ilk üçünün tamamen iktisadi içerikli olmasına karşılık, dördüncü amacın siyasi içerik taşıdığı görülmektedir. Küresel anlamda böyle iddialı bir yaklaşımla ortaya çıkan örgütün bu amacı

gerçekleştirebilmesi, her üye ülkenin iktisadi gücü ve potansiyeli ile yakından ilgilidir.

20 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen D-8'in, tıpkı 24 yıl önce kurulan KEİB/BSEC (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) gibi kurumsal yapılanmasını tamamlayamadığı görülmektedir (Bocutoğlu, 2017:194).

Dünya Ekonomik Forumun (DEF) verilerine göre D-8 devletlerinin 2006 yılından itibaren sürdürülebilir kapsayıcı büyüme ile OECD ülkelerinin gayri safi yurt içi hasılasının (GSYİH) rakamını yakalayabilmeleri için gerekli olan süreler aşağıdaki Çizelge 3.1'de verilmiştir.

Çizelge 3.1. D-8 Devletlerinin 2006 yılından itibaren OECD ülkelerinin GSYİH'sını yakalayabilmesi için gerekli yıl sayısı

D-8 Ülkeleri	FBDGSYİH (\$ (2006))	1996-2006 Büyüme Hızı (%)		OECD Ülkelerini Yakalamak İçin Gerekli Büyüme Hızı (%)		OECD Ülkelerini Yakalamak İçin Gerekli Yıl Sayısı-
		Max.	Ort.	2050	2100	
Malezya	10091	6.4	2.2	4.7	33.3	35
Türkiye	7842	8.3	2.7	5.3	3.5	28
Mısır	4031	4.9	2.7	6.9	4.3	118
Endonezya	3570	4.3	1.3	7.2	4.4	181
İran	7405	5.9	3.2	5.4	3.6	54
Nijerya	1008	8.0	1.8	10.3	5.8	74
Pakistan	2206	4.8	1.8	8.3	4.9	159
Bengaldeş	1916	3.8	3.5	8.7	5.1	163

Kaynak: Bocutoğlu, 2017.

Türkiye'nin 2006 yılından itibaren kesintisiz olarak %8,3'lük bir hızla büyümesiyle, OECD standartlarını 28 yılda yakalayacağı öngörülmektedir. Türkiye'nin öngörülen büyüme hızını kesintisiz olarak 28 yıl boyunca sürdüremeyeceği, 2006-2015 büyüme rakamlarının tetkikinden kolayca anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, çizelgedeki verinin incelenmesinden, D-8 devletleri içinde Türkiye, Malezya ve İran'ın OECD standartlarını yakalamada göreceli olarak daha avantajlı bir konumda oldukları sonucuna ulaşılabılır.

Türkiye'nin İran ile ticari ilişkileri 14 Mart 1937 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Müsbedenamesi ve 13 Ekim 1956 tarihli Ticaret Anlaşması, ekonomik ilişkileri 9 Mart 1982 tarihli Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının öngördüğü Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Toplantıları düzenli olarak sırasıyla Ankara ve Tahran'da yapılmaktadır (Ayman, 2012).

Özellikle 1980'li yılların başında önemli bir sıçrama gösteren Türkiye'nin dış ticareti, benzer bir gelişmeyi 2003 yılından itibaren yaşamıştır. 2003 yılında 116,5 milyar dolar olan dış ticaret hacmimiz 2008 yılında 334 milyar dolara ulaştıktan sonra 2009'da küresel krizin etkisiyle 243 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Çeştepe, 2012:25).

Hem ithalat hem de ihracatta miktar bazında düşüş olmasına rağmen, 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı günümüz oranları da dâhil olmak üzere %72,5 ile en üst seviyeye ulaşmıştır. Küresel kriz sonrasında ticaret hacminde düşüşler gözükse de müteakip yıllarda Türkiye'nin dış ticareti sürekli artış göstermiştir. Dış ticaret hacminde en üst seviye 403 milyar dolar ile 2013 yılında yakalanmış ve halen 400 milyar dolar civarında seyretmektedir. Türkiye'nin son yıllarda ihracatta yaşadığı köklü değişikliklerle 2009 yılı sonunda küresel ekonomik krize rağmen 102 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. En üst seviyeleri ise 157 milyar dolar ile 2014 ve 2017 yıllarında yakalamıştır. Sevindirici olan bir başka gelişme ise düşüş eğiliminde olan ihracatın ithalatı karşılama oranınının 2013 yılından itibaren ivme kazanarak %70'lere yaklaşmasıdır. Ancak 56,1 milyar dolara kadar gerileyen dış ticaret dengesi maalesef 2017 yılında %73'lük bir artış göstererek 76,7 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin genel dış ticareti Çizelge 3.2'de verilmiştir.

Çizelge 3.2. Türkiye'nin dış ticareti (2008-2017) (Bin \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Toplam Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2008	132 027 196	201 963 574	333 990 770	-69 936 378	65,37
2009	102 142 613	140 928 421	243 071 034	-38 785 808	72,48
2010	113 883 219	185 544 332	299 427 551	-71 661 113	61,37
2011	134 906 869	240 841 676	375 748 545	-105 934 807	56,14
2012	152 461 737	236 545 141	389 006 878	-84 083 404	64,45
2013	151 802 637	251 661 250	403 463 887	-99 858 613	60,32
2014	157 610 158	242 177 117	399 787 275	-84 566 959	65,08
2015	143 838 871	207 234 359	351 073 230	-63 395 488	69,41
2016	142 529 584	198 618 235	341 147 819	- 56 088 651	71,76
2017	157 055 371	233 791 662	390 847 033	- 76 736 291	67,17

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, verilerinden derlenmiştir.

Ülke grupları itibariyle Türkiye'nin yıllara sari ihracatı incelendiğinde (Çizelge 3.3); Türkiye, ihracatın büyük bir kısmını (2017'de %47,1) AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. AB ile ihracat özellikle küresel kriz sonrası 2009 yılından itibaren düşme eğilimine girmiş, ancak 2013 yılından itibaren toparlanmaya başlamıştır. İhracatımızda dikkat çeken diğer bir nokta yakın ve orta doğu ülkeleri ile olan ticaretimizin ülke grupları genelinde (AB grubu hariç) bariz bir farkla ikinci sırada yer almasıdır. Çevre kuşak ülkeleri olması, benzer toplumsal kültüre sahip olmamız bu ilişkinin ticaretimize yansımalarını gösterdiği düşünülebilir.

Çizelge 3.3. Ülke gruplarına göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)

Ülke Grubu	Pay (%)									
	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A- Avrupa Birliği (AB 28)	47,1	48,0	44,5	43,5	41,5	39,0	46,4	46,5	46,2	48,3
B- Türkiye Serbest Bölgeleri	1,3	1,3	1,3	1,4	1,6	1,5	1,9	1,8	1,9	2,3
C- Diğer Ülkeler	51,6	50,8	54,2	55,1	56,9	59,5	51,7	51,7	51,8	49,5
1. Diğer Avrupa (AB Hariç)	6,2	6,8	9,8	9,6	9,4	9,3	9,4	9,8	10,9	11,6
2. Kuzey Afrika	4,8	5,4	5,9	6,2	6,6	6,2	5,0	6,2	7,3	4,4
3. Diğer Afrika	2,6	2,6	2,7	2,5	2,7	2,6	2,7	9,0	2,7	2,4
4. Kuzey Amerika	6,2	5,2	4,9	4,6	4,3	4,4	4,0	3,7	3,5	3,6
5. Orta Amerika ve Karayipler	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
6. Güney Amerika	0,8	0,8	0,9	1,2	1,4	1,4	1,4	1,1	0,7	0,7
7. Yakın ve Orta Doğu	22,5	22,0	21,6	22,5	23,4	27,8	20,7	20,5	18,8	19,3
8. Diğer Asya	7,2	6,8	7,2	7,4	7,9	6,9	7,6	7,5	6,6	5,4
9. Avustralya ve Yeni Zelanda	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3
10. Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	1,1

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

İhracatta en büyük ikinci kalemi “yakın ve orta doğu” alırken, ithalatta ikinci sıraya “diğer Asya” ülkeleri girmektedir. Rusya ile yapılan enerji ticareti ithalatta Asya ülkelerini ikinci sıraya yükselttiği görülmektedir. İthalatta da (Çizelge 3.4) en önemli payı %36,4 ile AB almakta, onu sırasıyla diğer Asya Ülkeleri (%24,5), AB hariç diğer Avrupa ülkeleri (%13,4) ve Yakın ve Ortadoğu ülkeler (%8,5) yer almaktadır.

Çizelge 3.4. Ülke gruplarına göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%)

Ülke Grubu	Pay (%)									
	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A- Avrupa Birliği (AB 28)	36,4	39,0	38,0	36,7	36,7	37,1	38,0	39,0	40,2	36,9
B- Türkiye Serbest Bölgeleri	0,7	0,7	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,7	0,7
C- Diğer Ülkeler	62,9	60,3	61,4	62,8	62,8	62,5	61,6	60,5	59,1	62,4
1. Diğer Avrupa (AB Hariç)	13,4	11,0	13,6	15,0	16,4	15,7	14,8	16,2	18,3	21,8
2. Kuzey Afrika	1,8	1,6	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,7	1,6	1,8
3. Diğer Afrika	1,3	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,4	0,9	1,2	1,0
4. Kuzey Amerika	6,0	6,0	5,8	5,7	5,5	6,4	7,2	7,1	6,8	6,6
5. Orta Amerika ve Karayipler	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3
6. Güney Amerika	2,5	2,1	1,8	1,6	1,5	1,7	1,9	1,6	1,6	1,6
7. Yakın ve Orta Doğu	8,5	6,9	6,6	8,5	8,8	9,1	8,5	7,0	5,1	6,5
8. Diğer Asya	24,5	27,3	25,7	23,2	21,7	21,0	22,1	21,7	20,4	18,6
9. Avustralya ve Yeni Zelanda	1,0	0,3	0,3	0,3	0,5	0,4	0,3	0,3	0,5	0,4
10. Diğer Ülke ve Bölgeler	3,5	3,4	4,7	5,6	5,3	5,3	3,6	3,6	3,4	3,7

Yukarıdaki çizelgelerden de anlaşıldığı üzere Türkiye'nin on yıllardır AB'ye üye olma macerası, buna bağlı olarak ekonomik ve ticari ilişkilerinde de AB'yi hep ön planda tuttuğu görülmektedir. Ancak ülkemizin gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabilmesi için ekonomik temelde çok daha güçlü olmasını gerekli kılmaktadır. Ticaretimizin diğer bölgelerle ve ülkelerle de artırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda AB ülkeleri kadar olmasa da, Türkiye'nin doğusu ve güneyinde ekonomik ve ticari potansiyeli yüksek ülkeler bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin bu ülkelerle ortak tarihi, kültürel vb. bağlarının bulunması bu potansiyelin neden fazla değerlendirilemediği sorusunu gündeme getirmektedir.

Türkiye'nin İran, Irak gibi ülkelerle benzer tarihi, dini, kültürel ve akrabalık bağları, birinin sahip olup diğerinin sahip olmadığı doğal kaynaklar ve komşular arası ucuz taşıma maliyetlerinin olması bu ülkelerle arasında dış ticareti kolaylaştırmaktadır. Bu durum, ticareti sınırlayıcı sorunların çözülüp anlaşmalara bağlanması halinde Türkiye ile bu ülkeler arasında dış ticaretin daha da artırılabilmesine işaret etmektedir (Akal, 2008:272).

Türkiye tarafından bakıldığında Türkiye'nin İran ile ticaret yoğunluğunun yüksek olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye, ticaret ortağına dünya ticaretindeki payından daha fazla ihracat yapmaktadır. Bunun nedenleri olarak bu ülkeyle Türkiye'nin gelir düzeylerine bağlı olarak tüketici tercihlerinin birbirine yakınlığını, coğrafi yakınlık gibi faktörler gösterilebilir. Türkiye'nin genel ihracat yapısına paralel olarak karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ürünlerin ise, daha çok hammadde ve ara mallarla, yüksek teknoloji bazı tüketim malları olduğu görülmektedir (Çeştepe, 2012:38-39).

İran ile 1996 yılında 1 milyar dolar seviyesindeki dış ticaret hacmi, 2012 yılında yaklaşık 22 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret dengesi, Türkiye aleyhine seyretmektedir. 2012 yılından beri düşüş trendi içinde olan ikili ticaret 2016 yılında 9,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Dışa kapalı ekonomik yapısı, uyguladığı dış ticaret kontrolleri, yüksek gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, bankacılık ve ödemeye ilişkin sorunlar, iki ülke arasındaki ulaşım ağlarının yetersizliği ve sınır kapılarında karşılaşılan bazı sorunlar ticaret hacmini düşürmektedir. Bununla birlikte İran Türkiye'nin Orta Asya pazarlarına ulaşımında

en kısa güzergâh olması bakımından ulaşım giderleri açısından fayda sağlamaktadır (DEİK, 2017).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre en fazla ihraç yapılan ülke sıralamasında (2017 yılında yapılan ihracat sıralaması) İran 3.26 milyar dolar ile 11. sırada bulunmaktadır (Çizelge 3.5). İlk üç sırayı ise sırasıyla Almanya, İngiltere ve BAE'leri yer almaktadır. İhracat rakamlarında AB ülkeleri ile BAE'leri, İngiltere, ABD ve İsrail ilk onu oluşturmaktadır. İlginç noktalardan birisi komşu ülkemiz olan ve İran'la benzer ortak kültürümüz olan Irak'ın 9 milyar dolarla (İran'a yapılan ihracatın neredeyse üç katı) en fazla ihracat yapılan 4'üncü ülke olmasıdır. Burada yatan en önemli problem giriş bölümünde de belirtildiği gibi İran'ın Türkiye'yi "rakip olarak görmesi" ve bilinçaltında yatan "kimlik problemi" midir?

Çizelge 3.5. Ülkelere göre yıllık ihracat (en çok ihracat yapılan 20 ülke)

Sıra	Ülke	Pay (%)									
		2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
	Toplam	157 055 371	142 529 584	143 838 871	157 610 158	151 802 637	152 461 737	134 906 869	113 883 219	102 142 613	132 027 196
1	Almanya	15 124 631	13 998 653	13 417 033	15 147 423	13 702 577	13 124 375	13 950 825	11 479 066	9 793 006	12 951 755
2	İngiltere	9 608 082	11 685 790	10 556 393	9 903 172	8 785 124	8 693 599	8 151 430	7 235 861	5 937 997	8 158 669
3	BAE	9 183 685	5 406 993	4 681 255	4 655 710	4 965 630	8 174 607	3 706 654	3 332 885	2 896 572	7 975 400
4	Irak	9 056 661	7 636 670	8 549 967	10 887 826	11 948 905	10 822 144	8 310 130	6 036 362	5 123 406	3 916 685
5	ABD	8 654 991	6 623 347	6 395 842	6 341 841	5 640 247	5 604 230	4 584 029	3 762 919	3 240 597	4 299 941
6	İtalya	8 475 525	7 580 837	6 887 399	7 141 071	6 718 355	6 373 080	7 851 480	6 505 277	5 888 958	7 818 988
7	Fransa	6 585 978	6 022 485	5 845 032	6 464 243	6 376 704	6 198 536	6 805 821	6 054 499	6 211 415	6 617 511
8	İspanya	6 307 792	4 988 483	4 742 270	4 749 584	4 334 196	3 717 345	3 917 559	3 536 205	2 818 470	4 047 267
9	Hollanda	3 862 848	3 589 432	3 154 867	3 458 689	3 538 043	3 244 429	3 243 080	2 461 371	2 127 297	3 143 835
10	İsrail	3 409 532	2 955 545	2 698 139	2 950 902	2 649 663	2 329 531	2 391 148	2 080 148	1 522 436	1 935 235
11	İran	3 259 995	4 966 176	3 663 760	3 886 190	4 192 511	9 921 602	3 589 635	3 044 177	2 024 546	2 029 760
12	Belçika	3 157 087	2 548 240	2 557 805	2 939 108	2 573 804	2 359 575	2 451 030	1 960 441	1 795 682	2 122 434
13	Romanya	3 140 933	2 671 249	2 815 506	3 008 011	2 616 313	2 495 427	2 878 760	2 599 380	2 201 936	3 987 476
14	Polonya	3 071 982	2 650 505	2 329 176	2 401 689	2 053 857	1 853 700	1 758 252	1 504 280	1 322 218	1 586 772
15	Çin	2 936 041	2 328 044	2 414 790	2 861 052	3 600 865	2 833 255	2 466 316	2 269 175	1 600 296	1 437 204
16	Bulgaristan	2 804 895	2 383 500	1 675 928	2 040 157	1 971 247	1 684 989	1 622 777	1 497 384	1 385 544	2 151 534
17	Rusya Federasyonu	2 735 484	1 732 954	3 588 331	5 943 014	6 964 209	6 680 777	5 992 633	4 628 153	3 189 607	6 483 004
18	Suudi Arabistan	2 734 958	3 172 081	3 472 514	3 047 134	3 191 482	3 676 612	2 763 476	2 217 646	1 768 216	2 201 875
19	Mısır	2 359 655	2 732 926	3 124 876	3 297 538	3 200 362	3 679 195	2 759 311	2 250 577	2 599 030	1 426 450
20	Cezayir	1 713 169	1 736 371	1 825 875	2 078 889	2 002 689	1 813 037	1 470 547	1 504 590	1 777 198	1 613 644
	Diğerleri	48 871 446	45 119 303	49 442 113	54 406 913	50 770 854	47 181 694	44 241 975	37 922 821	36 918 183	46 121 755

2017 yılına göre yapılmıştır.

İran'ın ekonomik mevzuatı çerçevesinde dış yatırım zorlukları, ekonomik çalışma kültürü, siyasî hesaplaşmalar ve güvenlik algılamaları ticari ilişkileri sıkıntılı hâle getirmektedir. Siyaset gölgesinde bir ekonomik yapıya sahip olan İran, pazarlarında daha güçlü bir Türkiye istememektedir (Keskin, 2009). Ekonomik anlamda daha fazla bağımlı olan tarafın ödeyeceği ekonomik maliyetin büyüklüğü onu siyasal anlamda da bağlayabileceğinden İran'ın sınır komşusu

Türkiye'ye karşı daha fazla bağımlı olmamak için çaba gösterdiği değerlendirilebilir (Ayman, 2012).

Çizelge 3.6. Ülkelere göre yıllık ithalat (en çok ithalat yapılan 20 ülke)

Değer: Bin ABD \$

Sıra	Ülke	Pay (%)									
		2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
	Toplam	233 791 662	198 618 235	207 234 359	242 177 117	251 661 250	236 545 141	240 841 676	185 544 332	140 928 421	201 963 574
1	Çin	23 370 849	25 441 433	24 873 457	24 918 224	24 685 885	21 295 242	21 693 336	17 180 806	12 676 573	15 658 210
2	Almanya	21 302 140	21 474 989	21 351 884	22 369 476	24 182 422	21 400 614	22 985 567	17 549 112	14 096 963	18 687 197
3	Rusya Federasyonu	19 513 833	15 162 386	20 401 757	25 288 597	25 064 214	26 625 286	23 952 914	21 600 641	19 450 086	31 364 477
4	ABD	11 947 281	10 867 793	11 141 462	12 727 562	12 596 170	14 130 546	16 034 121	12 318 745	8 575 737	11 975 929
5	İtalya	11 306 925	10 218 387	10 639 042	12 055 972	12 884 864	13 344 468	13 449 861	10 139 888	7 594 645	10 682 037
6	Fransa	8 070 987	7 364 715	7 597 687	8 122 571	8 079 840	8 589 896	9 229 558	8 176 600	7 091 795	9 022 015
7	İran	7 492 170	4 699 777	6 096 254	9 883 290	10 383 217	11 964 779	12 461 532	7 645 008	3 405 986	8 199 689
8	İsviçre	6 889 907	2 502 961	2 445 864	4 821 031	9 645 289	4 304 864	5 018 977	3 153 702	1 999 386	5 588 439
9	Güney Kore	6 608 894	6 384 242	7 057 439	7 548 319	6 088 318	5 660 093	6 298 483	4 764 057	3 118 214	4 091 711
10	İngiltere	6 548 714	5 320 237	5 541 277	5 932 227	6 281 414	5 629 455	5 840 380	4 680 611	3 473 433	5 258 923
11	İspanya	6 373 036	5 679 305	5 588 524	6 075 843	6 417 719	6 023 625	6 196 452	4 840 062	3 776 917	4 548 182
12	Hindistan	6 126 758	5 757 246	5 613 515	6 898 577	6 367 791	5 843 638	6 498 651	3 409 938	1 902 607	2 457 908
13	BAE	5 546 932	3 701 153	2 008 690	3 253 024	5 384 468	3 596 545	1 649 456	698 421	667 857	691 202
14	Japonya	4 281 638	3 943 604	3 140 055	3 199 915	3 453 190	3 601 427	4 263 730	3 297 796	2 781 971	4 026 764
15	Hollanda	3 747 588	3 000 336	2 914 359	3 517 164	3 363 585	3 660 634	4 004 955	3 156 000	2 543 073	3 056 340
16	Belçika	3 728 849	3 200 764	3 146 936	3 863 892	3 843 376	3 690 309	3 959 279	3 213 606	2 371 516	3 150 747
17	Polonya	3 445 936	3 244 193	2 977 662	3 082 128	3 184 533	3 058 078	3 496 189	2 620 956	1 817 093	1 977 852
18	Malezya	3 138 562	1 996 955	1 339 168	1 160 993	1 230 783	1 278 247	1 567 503	1 124 036	960 938	1 512 361
19	Vietnam	3 048 086	1 735 856	1 756 262	2 009 894	1 666 812	1 213 957	1 009 484	751 327	456 660	443 118
20	Çek Cumhuriyeti	2 828 163	2 561 652	2 218 334	2 420 199	2 627 288	2 005 342	1 755 452	1 327 672	1 028 650	1 303 955
	Diğerleri	68 374 414	54 360 250	59 384 732	73 078 219	74 230 073	69 628 095	69 475 798	53 895 347	41 138 321	58 266 517

2017 yılına göre yapılmıştır.

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

En fazla ithalat yapılan ülke sıralamasında (2017 yılına ait ihracat sıralaması) ise 7.49 milyar dolar ile İran 7. sırada bulunmaktadır (Çizelge 3.6). İlk üç sırayı ise sırasıyla Çin, Almanya ve Rusya Federasyonu oluşturmaktadır.

2008-2017 yılları arasında Türkiye-İran arasında gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamları ile dış ticaret hacmi Çizelge 3.7'de yer almaktadır. Dış ticaret dengesi bariz bir farkla İran lehinedir. Bunun başlıca sebebi enerji ihtiyacını kendi yer altı kaynakları ile karşılamayan Türkiye'nin İran üzerinden ithal ettiği ürünlerin ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaz üzerine yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. En iyi dış ticaret dengesi 2012 yılında yakalanmıştır. Toplam dış ticaret hacmi 22 milyar dolara yaklaşmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı da %80'leri aşmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda bu oranlar yakalanamamıştır. Bununla birlikte, ambargonun kalkmasıyla İran'a ihracat 2016 yılında da artışa geçmesine rağmen 2017 yılında yine düşüş eğilimine girmiştir. En fazla ihracat yaptığımız 2012 yılına ait verinin yakalanması uzun dönem olacaktır.

Çizelge 3.7. Türkiye'nin İran ile ticareti (Bin \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Toplam Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2008	2 029 760	8 199 689	10 229 449	-6 169 929	24,75
2009	2 024 546	3 405 986	5 430 532	-1 381 439	59,44
2010	3 044 177	7 645 008	10 689 185	-4 600 831	39,82
2011	3 589 635	12 461 532	16 051 167	-8 871 898	28,81
2012	9 921 602	11 964 779	21 886 381	-2 043 176	82,92
2013	4 192 511	10 383 217	14 575 728	-6 190 705	40,37
2014	3 886 190	9 833 290	13 719 480	-5 947 099	39,52
2015	3 663 760	6 096 254	9 760 014	-2 432 494	60,09
2016	4 966 176	4 699 777	9 665 952	+ 266 399	105,66
2017	3 259 995	7 492 170	10 752 165	- 4 232 175	43,51

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Türkiye'nin tüm ülkelerle yaptığı toplam dış ticaret grafiği (Çizelge 3.2) ile (Çizelge 3.7) karşılaştırıldığında ihracatın ithalatı karşılama oranının tüm ülkelerle yapılanda %67 iken İran'la yapılan ticarete ise %43 civarında olduğu görülmektedir. Bu da İran'la yapılan ticaretin dengesizliğin Türkiye aleyhine daha fazla olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin yıllık ihracatın %2,1'i İran'a yapılmakta iken (%9,6 ile Almanya birinci), Türkiye'nin yaptığı toplam ihracat içinde İran'a yaptığı ihracat en iyi 2012 yılında gerçekleştirilmiştir (Çizelge 3.8). %6,5 seviyesine çıkan ihracat oranı hiçbir dönemde gerçekleşmemiştir. En yakın oran ise 2016 yılı itibariyle gerçekleşen %3,5 oranıdır. Son 10 yılın ortalaması %2,8'dir. Ortalamanın üstünde ihracat oranına 2012 yılı hariç ambargoların kalktığı 2016 yılında ulaşılmıştır (%3,5). Bu iki yılın ihracat oranları kaldırıldığına %2,3 ihracat oranına ulaşılır ki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında komşu ülke için düşük bir oran olduğu tespit edilecektir.

Çizelge 3.8. Ülkelere göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)

Sıra	Ülke	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
	Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1	Almanya	9,6	9,8	9,3	9,6	9,0	8,6	10,3	10,1	9,6	9,8
2	İngiltere	6,1	8,2	7,3	6,5	5,8	5,7	6,0	6,4	5,8	6,2
3	BAE	5,8	3,8	3,3	3,0	3,3	5,4	2,7	2,9	2,8	6,0
4	Irak	5,8	5,4	5,9	6,5	7,9	7,1	6,2	5,5	5,0	3,0
5	ABD	5,5	4,6	4,4	4,0	3,7	3,7	3,4	3,3	3,2	3,5
6	İtalya	5,4	5,3	4,8	4,5	4,4	4,2	5,8	5,7	5,8	5,9
7	Fransa	4,2	4,2	4,1	4,1	4,2	4,1	5,0	5,3	6,1	5,0
8	İspanya	4,0	3,5	3,3	3,0	2,9	2,4	2,9	3,3	2,8	3,1
9	Hollanda	2,5	2,5	2,2	2,2	2,3	2,1	2,4	2,2	2,1	2,4
10	İsrail	2,2	2,1	1,9	1,9	1,7	1,5	1,8	1,8	1,5	1,5
11	İran	2,1	3,5	2,5	2,5	2,8	6,5	2,7	2,7	2,0	1,5
12	Belçika	2,0	1,8	1,8	1,9	1,7	1,5	1,8	1,7	1,8	1,6
13	Romanya	2,0	1,9	2,0	1,9	1,7	1,6	2,1	2,3	2,2	3,0
14	Polonya	2,0	1,9	1,6	1,5	1,4	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2
15	Çin	1,9	1,6	1,7	1,8	2,4	1,5	1,8	2,0	1,6	1,1
16	Bulgaristan	1,8	1,7	1,2	1,3	1,3	1,1	1,2	1,3	1,4	1,6
17	Rusya Federasyonu	1,7	1,2	2,5	3,8	4,6	4,4	4,4	4,1	3,1	4,9
18	Suudi Arabistan	1,7	2,2	2,4	1,9	2,1	2,4	2,0	1,9	1,7	1,7
19	Mısır	1,5	1,9	2,2	2,1	2,1	2,4	2,0	2,0	2,5	1,1
20	Cezayir	1,1	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,3	1,7	1,2
	Diğerleri	31,1	31,7	34,4	34,5	33,4	30,9	32,8	33,3	36,1	34,9

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

İran'la yapılan ihracatta önceki yıla göre değişimde oransal olarak artma değil, azalma eğilimi mevcuttur (Çizelge 3.9). İran'la ilgili 2016 ihracat verisi bir önceki yıla göre yüksek bir artış oranı gösterse de yaptırımların kaldırılmasıyla gerçekleşen ilk tepki olarak görülmelidir. Kaldı ki oransal olarak yüksek çıkan veri aslında miktar bakımından yeterli büyüklük göstermemektedir. Avrupa Birliği üye ülkelere, BAE, Irak, ABD, İsrail ve Rusya gibi ülkelere yapılan ihracattaki artışa rağmen, yanı başımızdaki komşumuz İran'a yönelik ihracatın düşüş göstermesine devam etmesi düşündürücüdür.

Çizelge 3.9. Ülkelere göre yıllık ihracat, önceki yıla göre değişim (%)

Sıra	Ülke										
		2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
	Toplam	10,2	-0,9	-8,7	3,8	-0,4	13,0	18,5	11,5	-22,6	23,1
1	Almanya	8,0	4,3	-11,4	10,5	4,4	-5,9	21,5	17,2	-24,4	8,0
2	İngiltere	-17,8	10,7	6,6	12,7	1,1	6,7	12,7	21,9	-27,2	-5,4
3	BAE	69,8	15,5	0,5	-6,2	-39,3	120,5	11,2	15,1	-63,7	146,1
4	İrak	18,6	-10,7	-21,5	-8,9	10,4	30,2	37,7	17,8	30,8	37,7
5	ABD	30,7	3,6	0,9	12,4	0,6	22,3	21,8	16,1	-24,6	3,1
6	kalya	11,8	10,1	-3,6	6,3	5,4	-18,8	20,7	10,5	-24,7	4,5
7	Fransa	9,4	3,0	-9,6	1,4	2,9	-8,9	12,4	-2,5	-6,1	10,8
8	İspanya	26,4	5,2	-0,2	9,6	16,6	-5,1	10,8	25,5	-30,4	-11,6
9	Hollanda	7,6	13,8	-80	-2,2	9,0	0,0	31,8	15,7	-32,3	4,1
10	İsrail	15,4	9,5	-8,8	11,4	13,7	-2,6	15,0	36,6	-21,3	16,7
11	İran	-34,4	35,5	-5,7	-7,3	-57,7	176,4	17,9	50,4	-0,3	40,8
12	Belçika	23,9	-0,4	-13,0	14,2	9,1	-3,7	25,0	9,2	-15,4	22,3
13	Romanya	17,6	-5,1	-6,4	15,0	4,8	-13,3	10,7	18,0	-44,8	9,4
14	Polonya	15,9	13,8	-3,0	16,7	11,1	5,4	16,9	13,8	-16,7	10,5
15	Çin	26,1	-3,6	-15,6	-20,5	27,1	14,9	8,7	41,8	11,3	38,3
16	Bulgaristan	17,7	42,2	-17,9	3,5	17,0	3,8	8,4	8,1	-35,6	4,4
17	Rusya	57,9	-51,7	-39,6	-14,7	4,2	11,5	29,5	45,1	-50,8	37,2
	Federasyonu										
18	Suudi Arabistan	-13,8	-8,7	14,0	-4,5	-13,2	33,0	24,6	25,4	-19,7	48,1
19	Mısır	-13,7	-12,5	-5,2	3,0	-13,0	33,3	22,6	-13,4	-82,2	58,0
20	Cezayir	-1,3	-4,9	-12,2	3,8	10,5	23,3	-2,3	-15,3	10,1	31,0
	Diğerleri	8,3	-8,7	-9,1	7,2	7,6	6,6	16,7	2,7	-20,0	35,7

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Türkiye'nin İran'a ihracatında önem arz eden başlıca ürün grupları; altın, çelik profil, lif levha, otomotiv yan sanayi ürünleri, tütün ürünleri, sentetik iplik, inşaat aksamı, plastik levha ve elektrik motorları başta olmak üzere çok çeşitli sanayi ürünleri sayılabilir. En dikkat çekici ihracat kalemi 2015'de mücevherci eşyası ve aksamının 857 milyon dolardan 2017'de 46 milyon dolara gerilemesi; 2016'daki 1,3 milyar dolar altın ihracatının 2017'de 111 milyon dolara gerilemesidir. Türkiye ve İran arasında 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA) kapsamında, ülkemiz İran'dan 125 sanayi ürününde taviz almış olup, 140 tarım ürününde İran'a tercihli tarife uygulamaktadır. Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği ürünler Çizelge 3.10'da sunulmuştur.

Çizelge 3.10. Türkiye'nin İran'a ihrac ettiği ürünler

Türkiye'nin İran'a İhrac Ettiği Ürünler (İlk 25) (1.000\$)	2015	2016	2017
Ağaçtan veya diğer odunsu maddelerden lif levhalar	112.939	113.383	143.834
Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	83.850	139.775	124.369
Altın (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	32.092	1.306.600	111.583
Kıvılcım ile ateşlemeli içten yanmalı motorlar (patlamalı motor)	39.658	85.734	102.492
Sentetik devamsız liften iplik (dikiş ipliği hariç) (toptan)	37.513	71.776	88.469
Çinko cevherleri ve konsantreleri	16.479	25.704	71.485
Binek otomobilleri ve esas itibarıyla insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar	234	20.745	67.022
Homonize edilmiş tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari ve esansları	54.621	107.635	64.269
Sadece veya esas itibarıyla 84.07 veya 84.08 pozisyonlarındaki motorların aksam ve parçaları	24.665	28.279	61.459
Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri vb. hijyenik eşya	82.852	60.929	56.861
Dokunmamış mensucat	27.603	49.338	50.365
Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı (anahtarlar, röleler, sigortalar, fişler)	44.795	44.455	46.178
Mücevherci eşyası ve aksamı	857.622	397.006	46.169
Kâğıt, karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	40.269	41.867	44.304
Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi (ray, makas dilleri, makas göbekleri, gergi)	8.333	29.662	40.601
Sentetik filament demetleri	24.102	29.593	38.006
Adi metallerden donanım, tertibat vb. eşya (mobilya, kapı, pencere, bavul, askılık vb için)	32.115	31.604	37.379
Sentetik filament ipliklerinden dokunmuş mensucat	48.803	50.403	37.017
Plastikten diğer plakalar, levhalar, yapraklar, filmler, föyleler	31.267	43.675	36.638
Diğer müstahzar tutkallar, yapıştırıcılar	41.420	43.006	36.551
Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu cihazlar	25.482	33.789	32.811
Sentetik devamsız lifler (taranmış, ileri işlem görmüş)	19.930	20.053	31.982
Transmisyon milleri, kranklar; yatak kovanları ve mil yatakları; dişliler ve sistemleri; vidalar	13.388	13.292	26.919
Dokunmuş halılar ve diğer yer kaplamaları	7.701	46.055	25.938
Sentetik devamsız lifler (işlem görmemiş)	16.297	16.005	25.727
Genel Toplam	3.663.760	4.966.176	3.259.995

Kaynak: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler>

İran üzerindeki yaptırımların kaldırılması öncelikle tüketici talebini artıracak, müteakip aşamada ise sanayinin modernleşmesini sağlayacaktır. Bu nedenle Türk şirketler ihracat faaliyetlerini makine, tekstil, metaller ile kimyasallar ve alışımlı maddeler olmak üzere başlıca dört sektöre odaklanmalıdırlar (DEİK, 2016:57).

İran, Türkiye'nin toplam ithalatı (Çizelge 3.11) içinde 2017 verilerine göre %3,2 paya sahibidir. İran, 2017 yılında en çok ithalat yaptığımız 7. ülke konumundadır (%10,0 ile Çin birincidir). İran ile oluşan Dış ticaret dengesi Türkiye aleyhinedir. Son 10 yılın ithalat ortalaması ise %3,7'dir. 2010-2014 yılları arasında ortalamanın üstüne ithalat rakamlarına ulaşılmıştır.

Çizelge 3.11. Ülkelere göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%)

Sıra	Ülke	Değişim (%)									
		2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
	Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1	Çin	10,0	12,8	12,0	10,3	9,8	9,0	9,0	9,3	9,0	7,8
2	Almanya	9,1	10,8	10,3	9,2	9,6	9,0	9,5	9,5	10,0	9,3
3	Rusya Federasyonu	8,3	7,6	9,8	10,4	10,0	11,3	9,9	11,6	13,8	15,5
4	ABD	5,1	5,5	5,4	5,3	5,0	6,0	6,7	6,6	6,1	5,9
5	İtalya	4,8	5,1	5,1	5,0	5,1	5,6	5,6	5,5	5,4	5,3
6	Fransa	3,5	3,7	3,7	3,4	3,2	3,6	3,8	4,4	5,0	4,5
7	İran	3,2	2,4	2,9	4,1	4,1	5,1	5,2	4,1	2,4	4,1
8	İsviçre	3,0	1,3	1,2	2,0	3,8	1,8	2,1	1,7	1,4	2,8
9	Güney Kore	2,8	3,2	3,4	3,1	2,4	2,4	2,6	2,6	2,2	2,0
10	İngiltere	2,8	2,7	2,7	2,4	2,5	2,4	2,4	2,5	2,5	2,6
11	İspanya	2,7	2,9	2,7	2,5	2,6	2,5	2,6	2,6	2,7	2,3
12	Hindistan	2,7	2,9	2,7	2,8	2,5	2,5	2,7	1,8	1,4	1,2
13	BAE	2,4	1,9	1,0	1,3	2,1	1,5	0,7	0,4	0,5	0,3
14	Japonya	1,8	2,0	1,5	1,3	1,4	1,5	1,8	1,8	2,0	2,0
15	Hollanda	1,6	1,5	1,4	1,5	1,3	1,5	1,7	1,7	1,8	1,5
16	Belçika	1,6	1,6	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7	1,6
17	Polonya	1,5	1,6	1,4	1,3	1,3	1,3	1,5	1,4	1,3	1,0
18	Malezya	1,3	1,0	0,6	0,5	0,5	0,5	0,7	0,6	0,7	0,7
19	Vietnam	1,3	0,9	0,8	0,8	0,7	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2
20	Çek Cumhuriyeti	1,2	1,3	1,1	1,0	1,0	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6
	Diğerleri	29,2	27,4	28,7	30,2	29,5	29,4	28,8	29,0	29,2	28,9

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

İran'dan yapılan ithalat inişli çıkışlı seyir izlemektedir. Bu duruma özellikle İran üzerinde uygulanan ambargonun etkisi olduğu değerlendirilmektedir. 2016 yılından itibaren kaldırılan ambargo neticesinde İran'ın ithalatında ciddi yükselme kaydedilmiştir (Çizelge 3.12). 2017 yılında bir önceki yıla oranla %59,4'lük bir artış meydana gelmiştir. Önümüzdeki yıllarda da ithalat oranının artacağı kıymetlenmektedir. Türkiye açısından değerlendirilmesi gereken husus ihracatın artırılması olmalıdır. Aksi takdirde dış ticaret dengesinin daha da Türkiye aleyhine olacağından hiç şüphe bulunmamaktadır.

Çizelge 3.12. Ülkelere göre yıllık ithalat, önceki yıla göre değişim (%)

Sıra	Ülke	Değişim (%)									
		2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
	Toplam	17,7	-4,2	-14,4	-3,8	6,4	-1,8	29,8	31,7	-30,2	18,8
1	Çin	-8,1	2,3	-0,2	0,9	15,9	-1,8	26,3	35,5	-19,0	18,3
2	Almanya	-0,8	0,6	-4,5	-7,5	13,0	-6,9	31,0	24,5	-24,6	6,5
3	Rusya Federasyonu	28,7	-25,7	-19,3	0,9	-5,9	11,2	10,9	11,1	-38,0	33,4
4	ABD	9,9	-2,5	-12,5	1,0	-10,9	-11,9	30,2	43,6	-28,4	46,7
5	İtalya	10,7	-4,0	-11,8	-6,4	-3,4	-0,8	32,6	33,5	-28,9	9,5
6	Fransa	9,6	-3,1	-6,5	0,5	-5,9	-6,9	12,9	15,3	-21,4	14,9
7	İran	59,4	-22,9	-38,0	-5,3	-13,2	-4,0	63,0	124,5	-58,5	23,9
8	İsviçre	175,7	2,3	-49,3	-50,0	124,1	-14,2	59,1	57,7	-64,2	6,1
9	Güney Kore	3,5	-9,5	-6,5	24,0	7,6	-10,1	32,2	52,8	-23,8	-6,4
10	İngiltere	23,1	-4,0	-6,6	-5,6	11,6	-3,6	24,8	34,8	-34,0	-4,0
11	İspanya	12,2	1,6	-8,0	-5,3	6,5	-2,8	28,0	28,1	-17,0	4,7
12	Hindistan	8,0	2,6	-18,6	8,3	9,0	-10,1	90,6	79,2	-22,6	6,9
13	BAE	49,9	84,3	-38,3	-39,6	49,7	118,0	136,2	4,6	-3,4	47,0
14	Japonya	8,6	25,6	-1,9	-7,3	-4,1	-15,5	29,3	18,5	-30,9	8,7
15	Hollanda	24,9	3,0	-17,1	4,6	-8,1	-8,6	26,9	24,1	-16,8	15,1
16	Belçika	16,5	1,7	-18,6	0,5	4,1	-6,8	23,2	35,5	-24,7	9,8
17	Polonya	6,2	9,0	-3,4	-3,2	4,1	-12,5	33,4	44,2	-8,1	20,1
18	Malezya	57,2	49,1	15,3	-5,7	-3,7	-18,5	39,5	17,0	-36,5	20,7
19	Vietnam	75,6	-1,2	-12,6	20,6	37,3	20,3	34,4	64,5	3,1	41,7
20	Çek Cumhuriyeti	10,4	15,5	-8,3	-7,9	31,0	14,2	32,2	29,1	-21,1	11,5
	Diğerleri	25,8	-8,5	-18,7	-1,6	6,6	0,2	28,9	31,0	-29,4	22,5

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği ürünlerden (Çizelge 3.13) fasıl olarak birinci sırayı etilen polimerleri, işlenmemiş çinko ve alüminyum, azotlu minareler veya kimyasal gübreler ile propilen grubu ürünler yer almıştır. İşlenmemiş çinko ve alüminyum ile taze/kurutulmuş meyvelerin ithali son üç yıldır artış göstermektedir.

Çizelge 3.13. Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği ürünler

Türkiye'nin İran'dan İthal Ettiği Ürünler (1.000\$) (ilk on)	2015	2016	2017
Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	270.156	218.341	270.521
İşlenmemiş çinko	88.435	94.118	206.636
Azotlu mineral veya kimyasal gübreler	100.425	41.465	136.643
İşlenmemiş alüminyum	44.902	71.331	135.667
Propilenve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	164.306	144.069	135.524
Stiren polimerleri (ilk şekillerde)	18.221	28.435	68.375
Demir veya alaşımsız çelikten yan mamuller	3.619	60.068	47.226
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş)	5.804	15.128	32.923
Asiklik alkoller ve sülfolanmış veya nitrozalanmış türevleri	81.976	51.037	32.796
Bakır döküntü ve hurdaları	16.340	24.101	32.593
Genel Toplam	6.096.254	4.699.777	7.492.170

Kaynak: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler>

Türkiye-İran arasındaki ticaret hacminin siyasi ilişkilerin yoğunlaştığı dönemlerde arttığı söylenebilir. Düşük düzeyde olduğunu söyleyebileceğimiz İran ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin 5 yıl içerisinde 30 milyar dolara çıkması hedeflenmiştir. Eylül (2010) ayında gerçekleştirilen Türk – İran İş Forumunda önümüzdeki 5 yıl içerisinde Türkiye-İran arasındaki ticaret hacminin 30 milyar dolara ulaşılması konusunda çalışılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2011 yılının Şubat ayında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın davetlisi olarak İran'a yapmış olduğu ziyaretin ortak basın toplantısında söz konusu hedef Ahmedinejad tarafından da ifade edilmiştir (Tehran Times, 2011). Ayrıca 10.06.2014 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen Türkiye-İran İş Forumu'na İran'ın 18 yıl sonra "cumhurbaşkanı" düzeyinde Ankara'ya resmi ziyaret gerçekleştirmesi ilişkilerin geldiği nokta açısından önemli bir olgu olmasına rağmen; yine iki ülke arasındaki ticaret hacmi potansiyelinin 30 milyar dolarların üzerinde olduğu belirtilmesine rağmen; karşılıklı iyi niyetlerin paylaşılmasına, 01.01.2015 tarihinde yürürlüğe giren TTA'nın, ticaret rakamlarında rekor seviyelere ulaşılmasına katkı sağlayacağına beklenmesine rağmen realitede durum farklıdır. 2015, 2016 ve 2017 yıllarındaki ticaret hacmi 10 milyar doların altındadır ve beklenen hedefin çok uzağındadır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye-İran İş Forumunda problemlerin kaynağını şu sözlerle ifade etmiştir (<http://www.milliyet.com.tr/-turkler-ile-iranlilar-siyaset-1895286/>, erişim tarihi 24.02.2018):

Türkler ile İranlılar çok konuşuyorlar, anlaşıyorlar, çok güzel hedefler koyuyorlar ama bunu uygulamaya geçiremiyorlar. Bu intibayı muhakkak yıkmamız lazım. Bu intibayı yıkmamız için sizin bu ziyaretinizin önemli bir dönüm noktası olacağına inanıyorum. Çünkü neredeyse kabinenizin tamamıyla birlikte geldiniz... Dolayısıyla bu intibayı, anlayışı yıldıktan sonra meşru bir şekilde herkesin kazancını da saygıyla karşılamamız lazım. Bu, karşılıklı 'kazan-kazan' ilkesi çerçevesi içinde olacaktır muhakkak.

Aslında problemin algıda olduğu, engellerin eğer niyet varsa kolaylıkla çözülebileceği minvalinde söylenen bu ifadeler en üst perdeden ifade edilmiştir.

İki ülke arasındaki ticarete yaşanan en büyük problemlerden bir diğeri de taşımacılıktır. Hem ikili hem de transit geçişlerde Türk taşımacılardan 750 dolara varan yakıt farkı alınması ikili ticarete sekte vurmaktadır. Taşımacılıktaki problemler ile İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması önemine Türkiye-İran İş Forumunda vurgu yapılmıştır (<https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=19531&Ist=MansetListesi>, erişim tarihi 24.02.2018).

İran bürokrasinin şüpheli ve ideolojik yapılanması, Türkiye-İran ekonomik ilişkilerinin gelişmesindeki diğer sorunlardan biridir. Ayrıca Türkiye'nin enerji alanındaki yatırımlarını İran'a kaydırmak istemesi buna karşın, İran'ın Türkiye'nin taleplerini karşılayamaması ikili ilişkilerin gelişmemesindeki bir başka sorun kaynağıdır (Elik, 2014:22-23). Sorunların çeşitliliği ve kaynağının derinlerde bulunması Türkiye-İran ilişkilerinin sürekli olumlu yönde gelişme sağlayamayacağını göstermektedir.

Tüketim harcamalarını ve talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesi de ticarete yön vermesi bakımından önemlidir. Çünkü hedef ülkeye yapılacak ihracatta önemli avantajlar sağlayacaktır. Bu bağlamda İran'da tüketim harcamalarını ve talebini etkileyen faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz (DEİK, 2017):

- Nüfusun yaklaşık %60'ı 30 yaşın altındadır.
- Genç nüfus eğitilidir ve dünya piyasalarını takip etmektedir.
- Uzun yıllar devam eden ambargolar; ekonominin daralmasına (ulusal sanayinin gelişmemesine, orta sınıfın zayıflamasına, gelir dağılımının bozulmasına, işsizliğin artmasına, enflasyon nedeniyle satın alma gücünün düşmesine) yol açmıştır.
- Kırsal alanlardan kentlere yaşanan göç, çarpık kentleşme ve kayıt-dışı ekonomi sorunlarını da beraberinde getirmektedir.
- Uluslararası ambargoların kalkmasıyla, gelirin artması, dolayısıyla iç piyasa ve tüketimin gelişmesi beklenmektedir.
- İthal mallara talep artmaktadır.

İran, ekonomik büyüme hedefine ulaşabilmek için yabancı yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, İran hükümeti üç kritik nokta üzerinden yabancı yatırımları değerlendirmektedir (Ankara Ticaret Odası, 2016): İlk olarak, İran'ın ekonomik büyüme ve teknoloji transferi anlamında başarıya ulaşabilmek için mutlaka desteğe ihtiyacı bulunmakta ve bu da yaklaşık 250 milyar dolarlık yabancı yatırım anlamına gelmektedir. İkinci olarak, İran'ın teknolojik altyapı eksikliği dikkate alındığında, teknoloji ve bilgi birikimi transferinde güçlü ülkelerin bu yarıştan galip çıkma şansı daha fazladır. Son olarak da, İranlıları istihdam edecek yabancı yatırımcıların şansı daha fazla görünmektedir.

İran'ın Türkiye için karşılıklı ticaret kadar önemli bir diğer özelliği de, Orta Asya ülkelerine olan ticaretin İran üzerinden gerçekleştiriyor olmasıdır. Orta Asya enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara açılmasında coğrafi açıdan en uygun ülke aslında İran'dır. Dolayısıyla karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi her iki ülkenin kazançlı olmasını sağlayacaktır.

Önümüzdeki dönemde daha fazla Türk markasının İran pazarında görüleceği değerlendirilmektedir. İran'da artan konut ihtiyacı, havalimanları, demiryolları yapımlarının da göz önüne alınacak olması durumunda inşaat sektöründe işbirliği imkânları Türkiye açısından önem arz etmektedir. Bunlara ilave olarak, başta otel yapımı ve işletmesi olmak üzere turizm sektöründe önemli yatırım imkânları da bulunmaktadır. Perakendecilik alanında ise market zincirleri için İran'da büyük

fırsatlar mevcuttur ve bu sektörde önümüzdeki dönemde hızlı bir büyüme beklenmektedir (DEİK, 2016).

Ticari Anlaşmazlıkların Çözümü (Tahran Tahkim Merkezi) Yabancı firmaların İran'da ticari faaliyetleri esnasında İranlı firmalarla yaşadıkları uyuşmazlıkların mahkeme aşamasından önce çözülebilmesini sağlamak amacıyla İran Ticaret Odası bünyesinde oluşturduğu bir Hakemlik Mekanizması bulunmaktadır. Bu da ilişkilerin gelişmesine katkı yapan bir husustur. Örneğin; İran'la imzalanan Tebriz-Erzurum doğalgaz boru hattının antlaşması üzerinde değişiklik yapma yoluna gidilmiştir.

Ayrıca, İranlı ve yabancı firmalar arasındaki ticari anlaşmazlıkların çözümü amacıyla 21 Mart 2017 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Tahran Ticaret ve Sanayi Odası nezdinde bir Tahkim Merkezi oluşturulmuştur.

Müteakip dönemlerde İran ile olan ticaretimize ışık tutması açısından Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'ın Konya'da 16 Nisan 2016 tarihinde gerçekleşen Türkiye – İran İş Forumu'nda dile getirdiği konular geleceğe dair öngörülere ışık tutmaktadır (DEİK, 2016):

- İş dünyamızın daha rahat ticaret yapma imkânına kavuşması için ticaretin kolaylaştırılması yönünde çalışma yapıldığı,
- Karşılıklı yatırımların artırılması gerektiği,
- İki ülkenin odaları arasında tahkim mekanizması oluşturma hedefi olduğu,
- Özellikle ambargolar döneminde en fazla sıkıntı yaşanan alanlardan biri olan bankacılık konusunda ilişkileri geliştirme ve yeni döneme uyarlama hususunda mutabakata varıldığı (İran'ın Millet Bankası'nın (Bank Mellat) artık bütün bankacılık işlemlerini gerçekleştirebilecek pozisyona geldiği),
- Milli paralarımızla ticaretin başladığı ve devam ettirileceği (İran'la 2015 yılı ticaretin üçte biri milli paralarımızla gerçekleşmiştir),
- Borsa İstanbul ve Tahran borsası arasında ortak ilişkiler geliştirmek istenildiği,

- Türkiye ile İran arasında ortak bir sanayi bölgesi oluşturma vizyonu olduğu,
- KOBİ'lerle ilgili mutabakat kapsamında eylem planı hazırlığı yapıldığı,
- Sınırdaki her iki ülkenin avantajlarını da kullanarak rahat bir şekilde alışveriş yapılabilecek, iki ülkenin mukayeseli üstünlüklerini bir araya getiren ve rekabet gücü oluşturan bir alan konusunda çalışmaya devam edileceği,
- Gümrük kapıları İran-Türkiye ticaretinde etkin kullanılmadığı, bu maksatla yeni çalışmaların yapılacağını,
- Turizm konusunun iki ülke açısından çok önemli olduğu,
- Üniversiteler arası iş birliğinin de önemli bir konu olduğu, alt yapıların da bu doğrultuda geliştirmesi gerektiği, eğer iki ülke arasında bilimsel iş birlikleri devamlı gelişirse, ticaretin de o ölçüde gelişeceği dile getirilmiştir.

İran iş yapmanın zor olduğu bir pazardır. Bu nedenle yabancı şirketlerin İran'a özgü iş ortamına ve kültürüne adapte olabilecek bir strateji geliştirmeleri gerekmektedir. Yatırım yapmak isteyenleri bekleyen bazı zorluklar şunlardır (DEİK, 2016:65).

- Şeffaf olmayan, ağır vergi yükleri ve karmaşık vergi yapısı bulunmaktadır.
- Yerli işçi çalıştırma mevzuatı nedeniyle şirketlerin kendi personellerini görevlendirme seçenekleri sınırlıdır.
- Tüm faaliyetlerin yakından takip edildiği ve zorlu mevzuatların uygulandığı bir ülkedir.
- Ülkede ticaret özel şirketlerden ziyade devletin hâkimiyetinde olduğundan gerekli izinlerin alınabilmesi oldukça zaman almaktadır.
- Şeffaf olmayan şirket ortaklığı yapısı mevcuttur.
- Özellikle aile şirketlerinde aile fertlerinin kararlara müdahil olmasının getirdiği verimsizlik, üst düzey yöneticilerin tüm kararlara karışması ve delegasyon eksikliği gibi sorunlar yaratmaktadır.
- İran muhasebe standartları IFRS sistemine kıyasla daha zayıftır ve şirket hesaplarına sadece Farsça olarak erişilebilmektedir.

- Bazı veri tabanları yıllardır güncellenmemekte ve merkez bankası ile bakanlıklar gibi pek çok kaynaktan çelişkili veriler gelmektedir.
- Derecelendirme kuruluşlarının eksikliği nedeniyle yatırım riskleri ölçülememektedir.

3.2. Türkiye'den İran'a En Fazla İhraç Edilen Ürünler

2016 Ocak-Ağustos dönemi itibariyle Türkiye'den İran'a en fazla ihraç edilen ürün, İran'a yapılan toplam ihracatın %39,3'ünü oluşturan kıymetli veya yarı kıymetli taşlar ve metaller olmuştur ki, bu ürün grubunda ihracat, 2015 yılının aynı dönemine göre %122,4 artış ile 1,3 milyar dolara ulaşmıştır.

Bu dönemde 268 milyon dolar ihracat değeri ve %8 pay ile makine, nükleer reaktör ve kazanlar en fazla ihraç edilen ikinci ürün grubu olmuştur. Plastikler ve mamulleri ürün grubu ise yaklaşık 120 milyon dolar ihracat değeri ve %3,6 pay ile üçüncü en fazla ihraç edilen ürün grubu olmuştur, aynı zamanda İran'a yapılan toplam ihracatın %8,6'sını tekstil ve hammaddeleri ihracatı ve %6,5'ünü ise hazır giyim ve konfeksiyon ürünleri ihracatı oluşturmaktadır.

3.3. İran'dan Türkiye'ye En Fazla İthal Edilen Ürünler

2016 Ocak-Ağustos dönemi itibariyle Türkiye'nin İran'dan en fazla ithal edilen ürün, İran'a yapılan toplam ithalatın %72,7'sini oluşturan mineral yakıtlar ve mineral yağlar olmuştur ki, bu ürün grubunda ithalat, 2015 yılının aynı dönemine göre %38,2 düşüşle 2,1 milyar dolara gerilemiştir.

Bu dönemde 280 milyon dolar ithalat değeri ve %9,5 pay ile plastikler ve mamulleri ürün grubu en fazla ithal edilen ikinci ürün grubu olmuştur, aynı zamanda bakır ve bakırdan eşyalar ürün grubu ise yaklaşık 176 milyon dolar ithalat değeri ve %5,9 pay ile üçüncü en fazla ithal edilen ürün grubu olmuştur ve İran'dan yapılan toplam ithalatın %0,2'sini tekstil ve hammaddeleri ithalatı ve %0,001'ini ise hazır giyim ve konfeksiyon ürünleri ithalatı oluşturmaktadır.

3.4. Türkiye'nin Tekstil Ve Hammaddeleri İthalatında İran'ın Yeri

2016 Ocak-Ağustos döneminde Türkiye'nin tekstil ve hammaddeleri ithalatı yaptığı 145 ülke arasında İran 55'inci sırada yer almakta olup, İran'dan tekstil ve hammaddeleri ithalatı 2015 Ocak-Ağustos dönemine göre bu dönemde %52 oranında gerileyerek yaklaşık 7 milyon dolara gerilemiştir ve İran'dan yapılan tekstil ithalatının Türkiye toplam tekstil ithalatındaki payı %0,1 olmuştur.

3.5. Yıllar Bazında İran İle Tekstil Ve Hammaddeleri Dış Ticareti

İran ile Türkiye arasındaki tekstil ve hammaddeleri ticareti 2015 yılı sonunda yaklaşık 356 milyon dolar olmuştur ki, bu ticaretin; 338 milyon dolarını İran'a tekstil ve hammaddeleri ihracatı, 17 milyon dolarını ise tekstil ve hammaddeleri ithalatı oluşturmaktadır.

2010 yılında 278 milyon dolar değerinde olan İran'a tekstil ve hammaddeleri ihracatında; 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla %17,1 ve 12,4 oranlarında düşüş yaşanmış, 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise İran'a tekstil ve hammaddeleri ihracatı %6,3 oranında artmış ve yaklaşık 289 milyon dolara ulaşmıştır, aynı zamanda, İran'dan tekstil ve hammaddeleri ithalatı, 2010-2015 yılları arasında 2011 yılında %10,5, 2014 yılında %22,6 ve 2015 yılında %43,5 oranlarında gerilemiş ve diğer yıllarda ise %18,4 ve %48,6 arasında değişen oranlarda artış kaydetmiş, 2010 yılında ise yaklaşık 20 milyon dolar değerinde olan İran'dan tekstil ve hammaddeleri ithalatı, 2015 yılında 17 milyon dolar değerinde gerçekleşmiş ve 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalat değeri %52 oranında gerilemiş, yaklaşık 7 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir.

3.6. Türkiye'den İran'a En Fazla İhraç Edilen Tekstil Ürünleri

2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde Türkiye'den İran'a en fazla ihraç edilen tekstil ve hammaddeleri ürünlerinin başında 5509 GTP başlıklı dikiş ipliği hariç sentetik devamsız liflerden iplik gelmektedir ki, bu ürün grubunda %113,8 oranında artış ile 43 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir ve bu ürün grubunun Türkiye'den İran'a yapılan toplam tekstil ihracatında payı %14'9 olmuştur.

5603 GTP başlıklı dokunmamış mensucat, İran'a tekstil ve hammaddeleri ihracatında ikinci en fazla ihraç edilen ürün grubu olmuş, 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde İran'a söz konusu ürün grubunda %119,7 oranında artış ile 34 milyon dolarlık ihracat yapılmış ve bu ürün grubunun İran'a toplam tekstil ve hammaddeleri ihracatında payı %11,9 olarak hesaplanmıştır, aynı zamanda İran'a en çok ihraç edilen üçüncü tekstil ürünü 5407 GTP başlıklı sentetik filament ipliklerden dokunmuş mensucat olmuş, 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde söz konusu ürün grubu ihracatı %11,1 oranında artışla yaklaşık 32 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir.

3.7. Türkiye'den İran'a Ürün Grupları Bazında Tekstil ve Hammaddeleri İhracatı

2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde İran'a tekstil ve hammaddeleri ihracatı ürün grupları bazında en yüksek ihracat değerinin yaklaşık 58 milyon dolar ile dokuma kumaş grubunda olmuş, bu dönemde İran'a dokuma kumaş ihracatı bir önceki yıla göre %10,5 artmıştır, İran'a tekstil ve hammaddeleri ihracatında ikinci önemli ürün grubu, 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde ihracat değeri %57,3 oranında artan ve yaklaşık 56 milyon dolar olarak gerçekleşen iplik ürünü oluşturmaktadır.

Teknik tekstiller, İran'a 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde en fazla ihraç edilen üçüncü büyük tekstil ürün grubu olmuştur ki, bu dönemde İran'a teknik tekstil ihracatı %87,1 oranında artarak yaklaşık 51 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir.

3.8. İran'dan Türkiye'ye En Fazla İthal Edilen Tekstil Ürünleri

2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde İran'dan en fazla ithal edilen tekstil ve hammaddeleri ürünlerinin başında %57,6 pay ile 5402 GTP başlıklı, dikiş ipliği hariç sentetik filament iplikleri gelmektedir ki, bu ürün grubunda 10,2 oranında artış ile yaklaşık 3,8 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir.

5503 GTP başlıklı işlem görmemiş sentetik devamsız lifler İran'a tekstil ürünleri ithalatında %22,5 pay ile ikinci en fazla ithal edilen ürün grubu olmuş,

2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde İran'dan söz konusu ürün grubunda %22 gerileme ile 1,4 milyon dolar ithalat yapılmıştır. İran'dan en çok ithal edilen üçüncü tekstil ürünü 5804 GTP başlıklı tüller ve diğer işlemler ürün grubu olmuştur ki, 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde söz konusu ürün grubunda ithalat %44,5 artışla 350 bin dolara yükselmiştir.

3.9. İran'dan Türkiye'ye Ürün Grupları Bazında Tekstil ve Hammaddeleri İthalatı

2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde İran'dan tekstil ve hammaddeleri ithalatı ürün grupları bazında en yüksek ithalat değeri yaklaşık 4 milyon dolar ile iplik grubunda kaydedilmiştir ki, bu dönemde İran'dan iplik ithalatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %4,8 oranında artış olmuştur.

İran'dan tekstil ve hammaddeleri ithalatında ikinci yeri, 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde ithalat değeri %73,5 oranında gerileyen ve 1,5 milyon dolar olarak gerçekleşen elyaf oluşturmaktadır.

Teknik tekstil, İran'dan 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde en fazla ithal edilen üçüncü büyük tekstil ürün grubu olmuştur ki, bu dönemde İran'dan iplik ithalatı %58,1 oranında gerileyerek 823 bin dolar değerinde gerçekleşmiştir ve bu dönemde İran'dan gerçekleştirilen tekstil ürünleri ithalatında en fazla gerileyen ürün grubu %73,5 gerilemeyle elyaf, ithalatta artış görülen tek ürün grubu ise %4,8 gerilemeyle iplik olmuştur.

3.10. Türkiye'nin Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatında İran'ın Yeri

İran, 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde Türkiye'nin hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı yaptığı 200'ü aşkın ülke arasında onuncu sırada yer almış, 2015'in aynı dönemine göre İran'a hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı %248,4 oranında artış ile 218 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye hazır giyim ihracatında ilk on ülke arasında ihracat oranının en fazla yükseldiği ülke %248,4 oran ile İran yer almıştır.

İran, 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde Türkiye'nin hazır giyim ve konfeksiyon ithalatı yaptığı 137 ülke arasında 103'üncü sırada yer almış, 2015 yılının aynı dönemine göre İran'dan hazır giyim ve konfeksiyon ürünleri ithalatı %93,7 oranında gerileyerek yaklaşık 15 bin dolara düşmüştür.

3.11. Türkiye ve İran Ticari İlişkileri Kapsamında Sınır Ticareti

Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret rejimidir. Sınırın iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngörür. Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında, yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinden kaçınmak düşüncesi gelmektedir. Normal ihracat ve ithalat işlemlerine uygulanan pek çok formalite sınır ticaretinde uygulanmaz (Öztürk, 2006:109).

Türkiye'de ilk kez 1978 yılında artan petrol talebini ucuz yolla karşılamak üzere İran'la sınır ticaretine başlanmıştır. Ancak sınır ticaretinin yoğun olarak yapılmaya başlanması VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında düzenlenmesiyle olmuştur. Kalkınma planı çerçevesinde 1986 yılından itibaren birçok sınır ilinde yapılmaya başlanmış olup, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde uygulanmaya başlayan özel bir dış ticaret biçimidir (Tomanbay, 2001:17).

Komşu ülkelerle bu yolla kurulan ticari ilişkiler, bölgelerarası gelişmişlik farkını kapatmayı sağlamakta ve istihdamı artırmaktadır. Dış ticareti sınırlayıcı bürokrasiyi azaltırken, bölgesel dış ticaret potansiyelini artırmaktadır. Aynı zamanda girişimcilik bilincinin oluşmasına etki etmektedir (Kara, 2005:69-76). Sınır ticaretinin ekonomiye etkisinin yanında sosyal etkileri de söz konusudur. Ancak, sınır ticareti olumlu yanlarının yanında olumsuz bir takım etkileri de bulunabilmektedir.

Sınır ticareti kontrolsüz yapıldığı zamanlarda tarım sektöründe olumsuz etkileri görülmüştür. Örneğin Sınır ticaretiyle ithal edilmiş ürünlerden birisi İran fıstığıdır ve İran'dan getirilen fıstık iç piyasada satılarak yerli üretimi olumsuz etkilemiştir. İran'dan günde 10-15 kamyon kivi getirildiği, bunların sınır şehirde

değil İstanbul Hali'nde satıldığı belirlenmiştir. İran karpuzu Nisan ayında olgunlaşmakta, ayrıca İran'da bir dekar karpuzun üretim maliyeti Türkiye'den yaklaşık 5 kat daha ucuz olduğundan bazı yıllar İran karpuzu yüzünden üreticiler ürünlerini hasat etmeden tarlada bırakmışlardır. Sınır ticareti hayvancılığımız üzerinde de olumsuz etkilerde bulunmuştur. Özellikle Doğu Anadolu'da İran üzerinden yurda sokulan hayvanların kontrolsüz girişleri sonucu hayvan hastalıkları yayılmıştır. Sınır ticaretinin kayıtlı akaryakıt ve akaryakıt dağıtım sektörlerine de olumsuz etkileri olmuştur. Kayıtsız, vergisiz ve denetlenemeyen, sağlıksız akaryakıt girişi olmuştur (Öztürk, 2006:114-119). Sınır ticareti; güvenlik, kaçakçılık ve iç piyasayı bozduğu gerekçesiyle 2000 yılından itibaren aşamalı biçimde daraltılmıştır.

İran'ın ülkemizle yaptığı dış ticaret rakamlarına baktığımızda, 1996 ve 2016 döneminde sadece 2001 ve 2003 yılları arasında önemli bir sıçrama yaptığı, daha düşük bir hareketliliğin ise 2005 ve 2007 yılları arasında yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu gelişmenin, ülkeye uygulanan ekonomik ambargonun bir sonucu olduğu söylenebilir. Öte yandan İran'ın sınır ticaretinin gelişmesi için başlangıçta çok istekli olmasına rağmen ilerleyen süreçte herhangi bir çaba göstermediği de bilinmektedir. Çünkü İran, Türkiye'nin uyguladığı sıfır gümrük vergisini uygulama girişiminde bulunmamaktadır (Büyükakin, 2017:91-92).

İran'la yapılan sınır ticaretinde başlangıçta "karşılıklılık" ilkesi benimsenirken ardından bu kural unutulmuş, sınır ticareti sınırsız ticarete dönüşmüş ve Türkiye'ye her türden tarım ürünü ve motorin getirip sadece sınır illerinde değil ülkenin her yerinde bunları satma mekanizmasına dönüşmüştür (Öztürk, 2006:107). Ancak iyi bir kontrol mekanizması kurulduğu takdirde olumsuz etkiler en aza indirilebilecektir. Çünkü sınır ticaretini işlerlik ve esneklik kazandırılması sınır bölgeleri için oldukça önemlidir. İran'la sınır ticareti alışverişinde bulunan 120 mükellefe ulaşarak anket uygulaması yapılmış ve elde edilen bulgular doğrultusunda problemlerin bir an önce çözüme kavuşturulması gerekliliği ortaya koyulmuştur (Nas ve Toprak, 2016).

3.12. İnan ve Türk Ticaret İlişkilerinde Petrol ve Doğalgazın Rolü

Ekonomisi temelde petrol ve doğalgaza bağlı İnan OPEC'in Suudi Arabistan'dan sonra 2., dünyada 4. büyük petrol üreticisi konumundadır. Oyleki, İnan dünya petrol rezervinin yüzde 10'una sahiptir. Doğalgazda ise Rusya'nın ardından dünyanın en büyük doğalgaz rezervine sahiptir. İnan dünya gaz rezervinin yüzde 17'sine sahiptir. Bu rnlerin fiyatlarının artması ülke ekonomisini canlandırmaktır. Bu sebeple 1990'lı yıllarda ülke ekonomisinde yaşanan daralmanın ertesinde bu ürünlerin fiyatlarındaki artış ekonominin genişlemesini sağlamıştır. Dalgalanan petrol fiyatlarına karşı duyarlıdır, kırılığandır (Berik ve Yıldırım, 2011:34).

İnan, deniz yoluyla taşınan petrolün yüzde 40'ının naklini sağlayan Hürmüz Boğazı'nı denetlemektedir ki, bu onun elindeki önemli bir ekonomik ve stratejik kozdur. Tahran, Batı ile ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde bazen Hürmüz Boğazı'nı kapatabileceği yönünde açıklamalar yapmaktadır. Ancak, böyle bir karar, ekonomik olarak İnan'ın kendisini de vuracağından, dahası en büyük müşterileri olan Çin ve Japonya'nın da tepkisini çekeceğinden, hayata geçirilmesi çok zor bir karardır. İnan ekonomisi küresel ölçekte ülkenin iddialarını destekleyecek gte rekabetçi bir ekonomi değildir (Doster, 2012:56).

İnan doğalgazda ikinci büyük ithal ülke iken, Türkiye'ye yaptığı petrol ihracatında üçüncü konumda bulunmakta ve petrol arzının %17,32'sini karşılamaktadır (izelge 3.14). İnan'dan sadece ham petrol ithal edilmektedir. Buna karşın İnan'a 12.736,305 ton havacılık yakıtı ve 2.471,337 ton denizcilik yakıtı olmak üzere 2016 yılı için toplam 15.207,642 ton petrol ürünü ihraç edilmiştir. Bu da toplam ihraç payının % 0,16 gibi çok cüz'i miktarına tekabül etmektedir.

Çizelge 3.14. Ükelere göre ithalat miktarları (ton)

Ülke	Toplam	Pay (%)
Irak	9.251.527,72	23,09
Rusya Federasyonu	7.764.158,44	19,38
İran	6.939.096,54	17,32
Hindistan	3.986.816,82	9,95
Kuveyt	2.527.031,85	6,31
Suudi Arabistan	2.412.763,23	6,02
İsrail	1.708.998,26	4,27
Bulgaristan	894.763,80	2,23
İtalya	733.843,68	1,83
İspanya	726.292,92	1,81
Yunanistan	694.707,29	1,73
Kazakistan	600.386,72	1,5
Hollanda	468.385,31	1,17
Belçika	281.023,84	0,7
Mısır	206.700,56	0,52
Romanya	190.145,02	0,47
Birleşik Arap Emirlikleri	127.267,52	0,32
A B D .	117.737,95	0,29
Fransa	69.848,12	0,17
İngiltere	57.284,58	0,14
Bahreyn	42.993,51	0,11
Çeşitli	41.821,82	0,1
Azerbaycan	32.664,10	0,08
Portekiz	31.396,84	0,08
Malta	29.860,62	0,07
Ukrayna	29.814,49	0,07
Cezayir	26.842,94	0,07
Çin	25.912,08	0,06
İsveç	17.981,16	0,04
Almanya	11.527,04	0,03
Danimarka	6.000,00	0,01
İsviçre	4.723,00	0,01
Estonya	2.976,66	0,01
Polonya	511,114	0
Türkiye	126	0
Panama	35,395	0
İrlanda	34,041	0
Toplam	40.064.000,96	100

Kaynak: <http://www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Dogalgaz/YayinlarRaporlar/Yillik>

Sahip olduğu avantajlar nedeniyle kullanım oranı ve alanları gittikçe artan doğal gazın, mevcut ve potansiyel kullanımının karşılanmasında yurt içi rezerv ve üretim miktarlarının oldukça sınırlı düzeylerde kalması neticesinde Türkiye için doğal gaz ithalatı zorunluk haline gelmiştir. İlk olarak Rusya ile 1986 yılında imzalanan anlaşmayla doğalgaz alımına başlanmış, artan tüketim ihtiyacının karşılanması amacıyla diğer alım anlaşmaları onaylanmıştır. Bu bağlamda; sırasıyla Rusya (İlave Batı Hattı), İran ve Rusya (Mavi Akım Hattı),

Azerbaycan'dan uzun dönemli doğal gaz alım anlaşmaları kapsamında boru hatlarıyla doğal gaz ithalatı gerçekleştirilmektedir. Cezayir'den ve Nijerya'dan da Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) İthalatı alımına başlanmıştır.

Çizelge 3.15. 2006-2016 yılları arasında doğal gaz ithalat miktarları (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya		Diğer*		Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
	Yıllar	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar		
2006	19.316	63,9	5.594	18,51	0	0	4.132	13,67	1.100	3,64	79	0,26	30.221	-
2007	22.762	63,5	6.054	16,89	1.258	3,51	4.205	11,73	1.396	3,89	167	0,47	35.842	18,6
2008	23.159	62	4.113	11,01	4.580	12,26	4.148	11,11	1.017	2,72	333	0,89	37.350	4,21
2009	19.473	54,3	5.252	14,65	4.960	13,83	4.487	12,51	903	2,52	781	2,18	35.856	-4
2010	17.576	46,2	7.765	20,41	4.521	11,89	3.906	10,27	1.189	3,13	3.079	8,09	38.036	6,08
2011	25.406	57,9	8.190	18,67	3.806	8,67	4.156	9,47	1.248	2,84	1.069	2,44	43.874	15,35
2012	26.491	57,7	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	1.322	2,88	2.464	5,37	45.922	4,67
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	1.274	2,81	892	1,97	45.269	-1,42
2014	26.975	54,8	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	1.414	2,87	1.689	3,43	49.262	8,82
2015	26.783	55,3	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	1.240	2,56	2.493	5,15	48.427	-1,7
2016	24.540	52,9	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	1.220	2,63	2.124	4,58	46.352	-4,28

Kaynak: <http://www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Dogalgaz/YayinlarRaporlar/Yillik>

Çizelge 3.15'den de görüldüğü üzere; ülkemizin, doğal gazda önemli ölçüde ithalata ve ithalatta da büyük ölçüde Rusya'ya bağımlılığı söz konusudur. Bu bağımlılıktan kurtulmak için başta İran olmak üzere tedarik kanallarında kaynak ülke çeşitliliğe gidilmiştir. İthalattaki çeşitlilik ve Spot LNG ithalatının artmasıyla birlikte Rusya'dan yapılan ithalatın toplam ithalattaki payı, yıllar içinde %64'lerden %53'lere düşmüştür. İran'dan tedarik edilen pay ortalama %16-17'ler civarındadır.

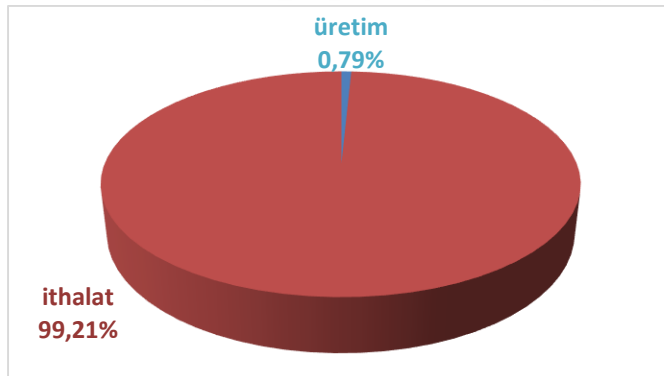
Ülkemizde doğal gaza olan talep her geçen gün artmakta ve yurt içi rezerv ve üretim miktarları da bu talepleri karşılamak için yeterli olmamaktadır. 2007'de 35 milyar sm³ doğal gaz tüketilirken, bu miktar 2016 yılında 46 milyar sm³ olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 3.16).

Çizelge 3.16. Yıllara göre toplam doğal gaz tüketim miktarları (Milyon Sm³)

Yıl	Tüketim (milyon sm3)	Bir önceki yıla göre değişim (%)
2007	35.395	14,24
2008	36.865	4,15
2009	35.219	-4,47
2010	37.411	6,22
2011	43.697	16,8
2012	45.242	3,53
2013	45.918	1,5
2014	48.717	6,1
2015	47.999	-1,47
2016	46.395	-3,34

Kaynak: <http://www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Dogalgaz/YayinlarRaporlar/Yillik>

Şekil 3.1'de de ifade edildiği gibi 2016 yılında ülkemizin toplam doğal gaz arzının % 0,79'u Türkiye'de üretilen doğal gaz ile geri kalan % 99,21'lik kısmı da yurt dışından ithalat lisansı sahibi şirketler tarafından değişik kaynaklardan gerçekleştirilen ithalat ile karşılanmıştır. Dolayısıyla doğalgaz arama çalışmaları yapılarak mevcut üretim artırılmalı, ayrıca güvenlik maksadıyla kaynak ülke çeşitliliği sağlanmalıdır.

Kaynak: <http://www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Dogalgaz/YayinlarRaporlar/Yillik>

Şekil 3.1. 2016 yılı toplam doğal gaz arzının karşılandığı kaynakların payları (%)

Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması maksadıyla İran ile olan doğalgaz ithalatın artacağı veya en azından aynı seviyede devam edeceği değerlendirilmektedir. Sıvılaştırılmış petrol gazları (LPG) olarak ise İran'dan 2009 yılından beri ithalat yapılmamaktadır.

Türkiye İran'a olan enerji bağımlılığını azaltma yolunda bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunlar arasında en dikkat çekicileri doğalgazla elektrik üretiminin

sınırlandırılmasına yönelik adımlar, kömürden doğalgaz üretimi; hidroelektrik, rüzgâr, güneş, jeotermal ve biokütle türünde yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi ile enerji maliyetlerini azaltmak için doğalgaz alınan ülke sayısında çeşitliliğe gidilmesidir (Boğaziçi Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi, 2018; Enerji Enstitüsü, 2018; Karagöl ve Kavaz, 2017). Türkiye'nin en büyük rafinerisi Tüpraş'ın rafineri yetkililerinin, İran petrolüne bağımlılığını azaltabilmek için Suudi Arabistan yetkilileriyle görüşmeye hazırlandıkları belirtilmektedir (<http://www.pressmedya.com/?ArticleID=6185&aType=haber>, erişim tarihi, 27.02.2018). Ancak son dönemde Suudi Arabistan ile yaşanan gelgitli dış politika ile bu görüşmelerin akamete uğratıldığı değerlendirilmektedir.

3.13. İş Yapma Kolaylığı açısından Türkiye ve İran Ticari İlişkileri

Bir ülkedeki yatırım ortamının uygunluğunun değerlendirilmesi amacıyla “İş Yapma Kolaylığı Endeksi” kullanılmakta olup bu endeks, ülkelerin yatırım ortamının kalitesini belirlemeye çalışan bir endekstir. Başka bir ifadeyle, bu endeks dünya ülkelerini, iş yapmak/iş kurmak için uygun ekonomik ortama sahip olma ölçütlerine göre sıralamakta olup bu sıralama, her yıl farklı isimler alan raporlarla yayımlanmaktadır (Koç vd., 2017:18). Bir diğer ifade ile İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi, endüstriyel veya ticari bir işletmenin/firmanın resmi olarak faaliyete başlaması için gerekli tüm işlemleri veya prosedürleri, bu işlemleri tamamlamak/yürütmek için gerekli zaman ve maliyetleri kaydederek bir ülkede bir iş kurmanın veya işe başlamanın kolaylık derecesini ölçmektedir.

Endeks, dünyada iş yapma kolaylığında; bir yandan bulunduğunuz yeri göstermekte, diğer yandan hangi alanlarda reformlar yapmanızın, bürokrasiyi azaltmanızın gerekli olduğunu ortaya koymaktadır (Arolat, 2016). İş Yapma Kolaylığı Endeksi, Dünya Bankası tarafından yayımlanmakta olup, ilk rapor 2004 yılı raporudur ve 2003 yılına ait verileri içermektedir. İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi kapsamında değerlendirilen ülkelerin üst sıralarda bulunması bu ülkedeki yatırım ortamının bir kuruluş kurma veya işletme için uygun olduğu anlamına gelmektedir.

Dünya Bankası tarafından 15 yıldır yayımlanan "İş Yapma Kolaylığı (Easy of Doing Business- DB)" 2018 yılı raporunu da yayımlamıştır. Uygulanan kamu politikalarının; KOBİlerin kurulması ve büyümesinde belirleyici bir rol oynadığı ve ülkeler arasında yapılacak ticarete yön verdiği düşünüldüğünde raporun önemi göz ardı edilemez. Raporun şeffaf ve halka açık olması sayesinde yatırım yapacak firmalar için, hükümetlerin atacakları adımları destekleyecek objektif verileri gözlemlemek maksadıyla daha fazla "iş yapma kolaylığı" raporuna yönelildiği görülmektedir.

Türkiye'ye, 10 ayrı kritere göre yapılan değerlendirme sonucunda 100 tam puan üzerinden 69,14 puan verilen rapora göre (Çizelge 3.17), bu puanla Türkiye, geçen yıla kıyasla 9 basamak yükselerek 190 ülke arasında en kolay iş yapılan 60. ülke olmuştur (<http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/turkey>, erişim tarihi 22.02.2018.). Türkiye'nin geçen yıla göre 9 basamak yükselmesinin nedenleri, "metodoloji değişikliği, çeşitli reformlarla iş hayatını düzenlemede görülen iyileşme ve veri setlerindeki revizyonlar" olarak gösterilmiştir. Türkiye en büyük iyileşmeleri "kredi temini" ve "mülkiyet tescili" kriterlerinde kaydetti. Krediyeye erişim kolaylığında puanını 45'ten 55'e çıkartan ve bu kritere göre sıralamada 77. ekonomi olan Türkiye, mülkiyet tescilinde ise 1,67 puanlık artışla puanını 74,67'ye yükseltti ve 46. sırada yer aldı.

Çizelge 3.17. Türkiye'nin iş yapma kolaylığı (2018)

Endeks Bileşenleri (Konular)	DB 2018 Sıralaması	DB2018 Endeksi	DB2017 Endeksi	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim
Genel	60	69.14	67.98	↑1.16
İş Kurmak	80	87.59	86.83	↑0.76
İnşaat İzinleri	96	67.26	66.83	↑0.43
Elektrik Temini	55	81.02	80.58	↑0.44
Mülkiyet Tescili	46	74.67	73.00	↑1,67
Kredi Temini	77	55.00	45.00	↑10.00
Azınlık Yatırımcıların Korunması	20	71.67	71.67	...
Vergi Ödeme	88	72.40	72.36	↑0.04
Sınır Ticareti	71	79.71	79.71	...
Sözleşmenin Uygulanması	30	68.87	68.87	...
İflasların Çözümü	139	33.26	34.98	↓1.72

Kaynak: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/turkey>

Türkiye en iyi performansını ise "azınlık yatırımcıların korunması" kriterinde göstererek 190 ülke arasında 20. sırada yer alırken, "sözleşmelerin uygulanması"

ve "elektrik temini" kriterlerinde sırasıyla 30. ve 55. oldu. Geçen seneye göre tek puan kaybını "iflasların çözümü" kriterinde gösteren Türkiye, 33,26 puanla 139. sırada yer aldı. Söz konusu düşüşün OHAL kapsamında alınan iflas erteleme başvurularının askıya alınması kararından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Yatırım ortamını iyileştirmek için 2001 yılından bu yana yaptığımız çabaların, reform düzenlemelerinin iş yapma kolaylığını artırma, bürokrasiyi azaltma yönünde yeterli olmadığını, yeni reformlar yapmamız gerektiğini Dünya Bankası Raporu bize göstermektedir. Özellikle KOBİ'lere dönük yeni bir dizi reformu hayata geçirmemiz gerektiği bu rapor ile bir kez daha karşımıza çıkıyor.

Yeni Zelanda üst üste iki yıl dünyanın en kolay iş yapılan ülkesi olurken, rapora göre iş yapmanın en zor olduğu ülke 190. sıradaki Somali olmuştur. İran'ın "İş Yapma Kolaylığı-2018 (DB 2018)" raporu incelendiğinde genel sıralamada 190 ülke arasında 124. Olduğu görülmektedir (Çizelge 3.18). En büyük değişim kredi temininde sağlanmıştır. Bunun sebebinin ise ambargoların kaldırılması ile İran'ın diğer ülkelerden daha kolay kredi temin ettiği değerlendirilmektedir.

Çizelge 3.18. İran'ın iş yapma kolaylığı (DB 2018)

Endeks Bileşenleri (Konular)	DB 2018 Sıralaması	DB 2018 Endeksi	D B 2017 Endeksi	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim
Genel	124	56.48	56.22	↑0.26
İş Kurmak	97	85.16	85.05	↑0.11
İnşaat İzinleri	25	78.07	78.50	↓0.43
Elektrik Temini	99	68.43	69.15	↓0.72
Mülkiyet Tescili	87	64.16	64.17	↓0.01
Kredi Temini	90	50.00	45.00	↑5.00
Azınlık Yatırımcıların Korunması	170	33.33	33.33	...
Vergi Ödeme	150	56.57	56.57	...
Sınır Ticareti	166	46.11	46.11	...
Sözleşmenin Uygulanması	80	59.07	59.07	...
İflasların Çözümü	160	23.93	25.25	↓1.32

Kaynak: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/turkey>

Ancak "iş yapma kolaylığının" Türkiye'ye nazaran daha zor olduğu görülmektedir (Çizelge 3.19). Özellikle azınlık yatırımcıların korunması, vergi ödeme, sınır ticareti ve iflasların çözümü, şirketlere zorluk çıkartılacak konular olduğu değerlendirilebilir. İran'ın Türkiye'den iyi olduğu tek konu inşaat izinleri konusudur.

Çizelge 3.19. İran-Türkiye iş yapma kolaylığı 2018 karşılaştırması

Endeks Bileşenleri (Konular)	İran	Türkiye
Genel	124	60
İş Kurmak	97	80
İnşaat İzinleri	25	96
Elektrik Temini	99	55
Mülkiyet Tescili	87	46
Kredi Temini	90	77
Azınlık Yatırımcıların Korunması	170	20
Vergi Ödeme	150	88
Sınır Ticareti	166	71
Sözleşmenin Uygulanması	80	30
İflasların Çözümü	160	139
NOT: 190 ülke sıralaması arasında		

3.14. Türkiye-İran Ticaret Anlaşmaları

İran ve Türkiye arasında yakın dönemde imzalanan üç önemli anlaşma mevcuttur (DEİK, 2016). Bunlar aşağıda sıralanmakta ve açıklanmaktadır.

3.14.1. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

2005'te Türkiye ve İran arasındaki Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması onaylandı. Bu anlaşma iki taraf için de yatırımlar için teşvik ve yeterli koşulların sağlanması, yatırımcıların kamulaştırma ve istisnaya karşı haklarının korunması, serbest sermaye ve kâr akışı konularını kapsıyor. Anlaşma aynı zamanda Türkiye'den bir yabancı yatırımcıyla ilgili İran'da (ya da tam tersi) bir anlaşmazlık çıkması durumunda uzlaşma koşullarını da belirliyor.

3.14.2. Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması

2006'da iki ülke arasında Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması uygulamaya alındı. Bu anlaşma ile Türk vatandaşlarının İran'da kazandığı gelir sadece Türk devletince vergilendirilebiliyor. Bu vergiler gelir vergisi, kurumlar vergisi ve bu vergilerden alınan fon paylarını kapsıyor. İran'da ise İran Dolaysız Vergi Kanunu'nun kapsadığı gelir vergisi sadece İran devleti tarafından alınabiliyor.

3.14.3. Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA)

Türkiye ve İran'ın imzaladığı Tercihli Ticaret Anlaşması, 1 Ocak 2015'te yürürlüğe girdi. Bu anlaşmanın amacı, Türkiye ve İran arasındaki gümrük vergisi oranlarını azaltmak, iki ülke arasındaki ticari sınırları ortadan kaldırmak, adaletli rekabete uygun koşullar yaratmak ve iki ülke arasındaki ticareti artırıp çeşitlendirmektir.

Türkiye ve İran arasındaki Tercihli Ticaret Anlaşmasının önemli sonuçları mevcuttur:

- ✓ Türkiye'ye ithal edilen, İran menşeli 140 farklı tarım ve hayvancılık ürünüde gümrük vergisi indirimi ve kota artışı uygulanacak.
- ✓ İran'a ithal edilen, Türk menşeli 125 farklı üründe (ilaç, tekstil, demir, çelik, beyaz eşya, vb.) gümrük vergisi indirimi uygulanacak.
- ✓ İki tarafın malları da, bir ülkeden diğerine ithal edildiğinde satılmaları, alınmaları, taşınmaları, dağıtılmaları ya da kullanılmalarının tabi olduğu kanun ve yönetmelikler bakımından yerli mallarla eşit muamele görecektir.
- ✓ İki taraf da anlaşmanın maddeleri konusunda bir ihtilaf söz konusu olduğu durumda işbirliği yapacaktır.

3.14.4. Diğer Anlaşma ve Protokoller

İki Ülke arasında imzalanmış diğer anlaşma / protokoller (Çizelge 3.20) aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 3.20. Diğer anlaşma ve protokoller

Diğer Anlaşma / Protokol / Mutabakat Zaptı	İmza Tarihi	RG Tarih & Sayısı
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	12.05.1980	7.06.1980 (17010)
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	9.03.1982	
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu 2 Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	1.05.1984	30.01.1985 (18651)
Ticaret Anlaşması	21.12.1996	11.06.1997 (23016)
Deniz Ticaret Seyrüsefer Anlaşması	21.12.1996	15.06.1997 (23020)
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması	21.12.1996	25.02.2005 (25738)
Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması	22.11.2000	01.08.2001 (24480)
Türk Eximbank-İran İhracat Garanti Fonu (EGFİ) Mutabakat Zaptı)	14.06.2001	
Türkiye- İran 16. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.12.2001	
Cifte Vergilendirmeyi Önleme (CVÖ) Anlaşması	17.06.2002	09.10.2003 (25254)
Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zaptı	26.09.2002	
Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması	2.10.2002	
Türkiye-İran 19. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	21.02.2007	
Ortak Ticaret Komitesi 3. Dönem Toplantısı	13.12.2007	
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 4. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	31.05.2008	
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 5. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	12.10.2008	29.04.2009 (27214)
Enerji Mutabakat Zaptı	17.11.2008	
Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.11.2008	
Türkiye-İran 4. Dönem Ortak Ticaret Komitesi Mutabakat Zaptı	27.04.2009	
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 6. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	72.009	
Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	3.02.2010	24.08.2011 (28035)
Çevre Alanında Mutabakat Zaptı	28.04.2010	28.05.2011 (27947)
Türkiye-İran 5. Dönem Ortak Ticaret Komitesi Mutabakat Zaptı	19.01.2014	
Tercihli Ticaret Anlaşması: (TTA)	29.01.2014	4.11.2014 (29165)
Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Toplantısı Protokolü	26.02.2014	05.07.2014 (29051)
24. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	16.04.2014	11.12.2014 (29202)
25. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	9.04.2016	
Hayvan Sağlığı ve Veterinerlik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı	26.10.2016	12.5.2017 (30064)
TC Merkez Bankası-İran Merkez Bankası Arasında İşbirliğini Geliştirme Mutabakat Zaptı	21.09.2017	
TC Merkez Bankası-İran Merkez Bankası Arasında Yerel Paralarla İlişkili Ticareti Desteklemeye Dair SWAP Anlaşması	9.10.2017	
26. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.11.2017	

4. BÖLÜM

AMBARGODAN SONRA İRAN EKONOMİSİ

4.1. İran da Ambargonun Etkisi

İran'daki siyasi otoriteler(makamlar)her ne kadar ısrarla, 14 Kasım'daki ikinci yaptırım dalgasının başlamasından bu yana İran ekonomisinin durumunda hiçbir değişiklik olmayacağına ve ABD'nin geçtiğimiz aylarda İran'a istediği baskıları yaptığını da savunsalar da, yine de Ekonomik aktivizmlerin işlerin daha da kötüye gideceği düşüncesini değiştirmiyor.

Bu durum, döviz bürolarındaki kur tablolarında ABD dolarının yaptırımların ardından çok yakın zamanda yine en yüksek dalgası haline geleceğine ilişkin endişeleri ölçmenin bir göstergesi olarak görülebilir.

4.1.1. Ekonominin Yakası Ambargonun Elinde

Ancak, bu politik-habercilik kaygıların ötesinde, İran'daki siyasi otoritelerin(makamların) dediği gibi, yeni yaptırımların ardından, yeni değişikliklerin gerçekleşmesi beklenmiyor mu ve İran ekonomisinde aynı topun etrafında dönecek mi?

Bu soruyu cevaplamadan önce, ekonomik yaptırımların nasıl çalıştığını anlamak için İran ekonomisinin yaptırımlardan nasıl etkilendiğini düşünmemiz gerekiyor?

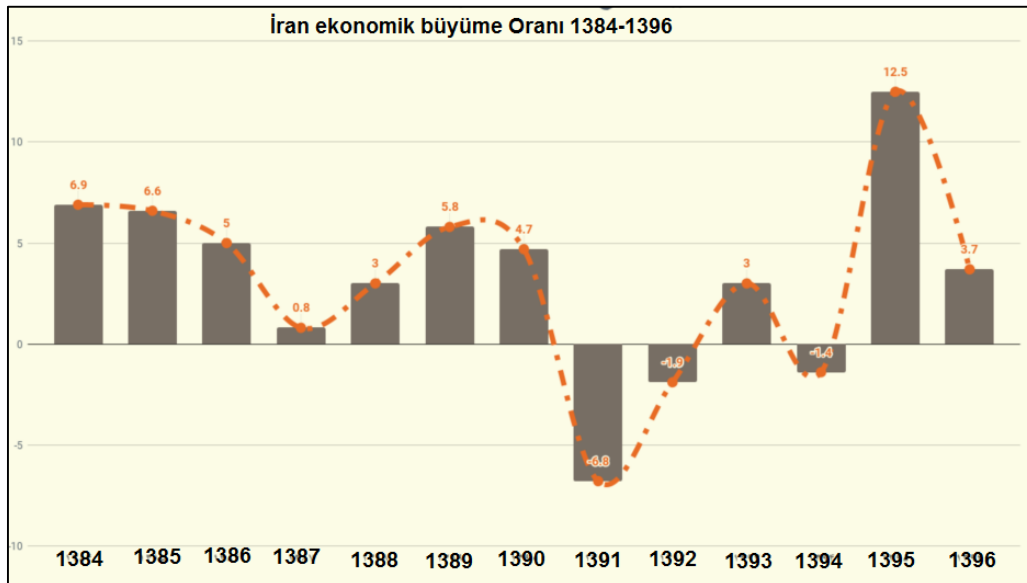
İran ekonomisi petrol gelirlerine bağlı olmaya devam ettiğinden, yaptırımların en önemli etkisi petrol gelirlerindeki düşüş ve bu sektöre ürün ve ilgili ürünlerin ihracatındaki düşüş üzerinde olacaktır.

Finansal kısıtların ve artan döviz kuru maliyetinin varlığı, yatırım risklerinde bir kayma ve ekonominin geleceği veya olası krizlerin ortaya çıkması endişesi ve nihayetinde dış ticaretin normal seyri sınırlaması, İran ekonomisine uygulanan yaptırımların etkisinin ana kanallarıdır.

Yaptırımların İran ekonomisi üzerindeki etki alanlarının her biri, İran ekonomisine sorun ve engel teşkil eden davranışlar ve normlar yaratmakta ve nihayetinde farklı alanlarda ve sektörlerde çeşitli ekonomik göstergelerde ortaya çıkan ekonominin maliyetlerini kaplamaktadır. .

İran ekonomisine ne gibi yeni yaptırımların uygulanacağını ve ne gibi sonuçların elde edileceğini tahmin etmek için, ilk olarak 1391 ve 92'de, o yıllar ki ekonomik yaptırımların abluka edilmesinin daha sıkı olduğu ve İran ekonomisinin boğazı her zamankinden daha da sıkı sıkıya alındığı yıllar boyunca İran ekonomisi için neler olduğuna bakmalıyız. Bir kez daha tekrarlanabilirler. (İran ekonomisine ne gibi yeni yaptırımların uygulanacağını tahmin etmek için, ilk olarak 1391 ve 92'de, ekonomik yaptırımların abluka edilmesinin daha sıkı olduğu ve İran ekonomisinin rakamlarının sıkıldığı yıllar boyunca İran ekonomisi için neler olduğuna bakmalıyız. Bir kez daha tekrarlanabilirler.)

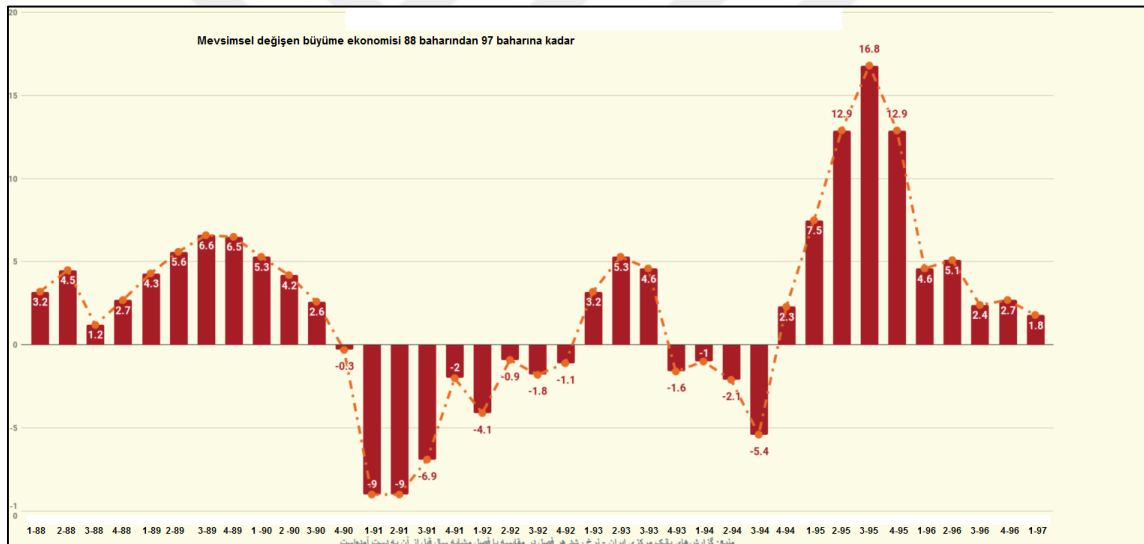
Ekonomik kayma ve eğilimlerin sonucu olarak ekonomik büyüme oranı, herhangi bir ekonomideki en iyi gösterge veya göstergedir; İran'ın ekonomik büyüme oranı, bu iki yılda İran'a 91 ve 92 yıllarından önce yaklaşık% 5 Aralığında değişen dalgalanma göstermektedir. Negatif aralığa düşmüş ve hatta yüzde yedi negatif seviyeye düşmüş, genel olarak İran ekonomisi iki yılda, yaptırımların zirvesinde yüzde 9 civarında bir büyüme göstermiştir.

Şekil 4.1. İran ekonomik büyüme oranı (1384-1396)

4.1.2. Ambargonun Dondurucu Mevsiminde Buz Tutan İran Büyüme Ekonomisindeki Etki

94'teki anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki 91 ve 92 yıllardaki yaptırımlar döneminde mevsimsel ekonomik büyümenin gözden geçirilmesi, yaptırımların gerçekleşmesi ve uygulanmasının İran ekonomisini etkilemesine rağmen, yaptırımların gelişip gitmesinin İran ekonomisini etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, bu süre zarfında hükümeti ve parlamentoyu değiştirmek için kullanılabilir diğer birçok faktörle de ilgilidir. Fakat Mahmud Ahmedinejad'ın yönetimi ile Hassan Rouhani'nin hükümeti arasındaki en önemli fark, iki hükümetin dış dünya ile müzakere ve nükleer müzakereleri konusuna tamamen farklı ve hatta zıt bir yaklaşım olmasıydı.

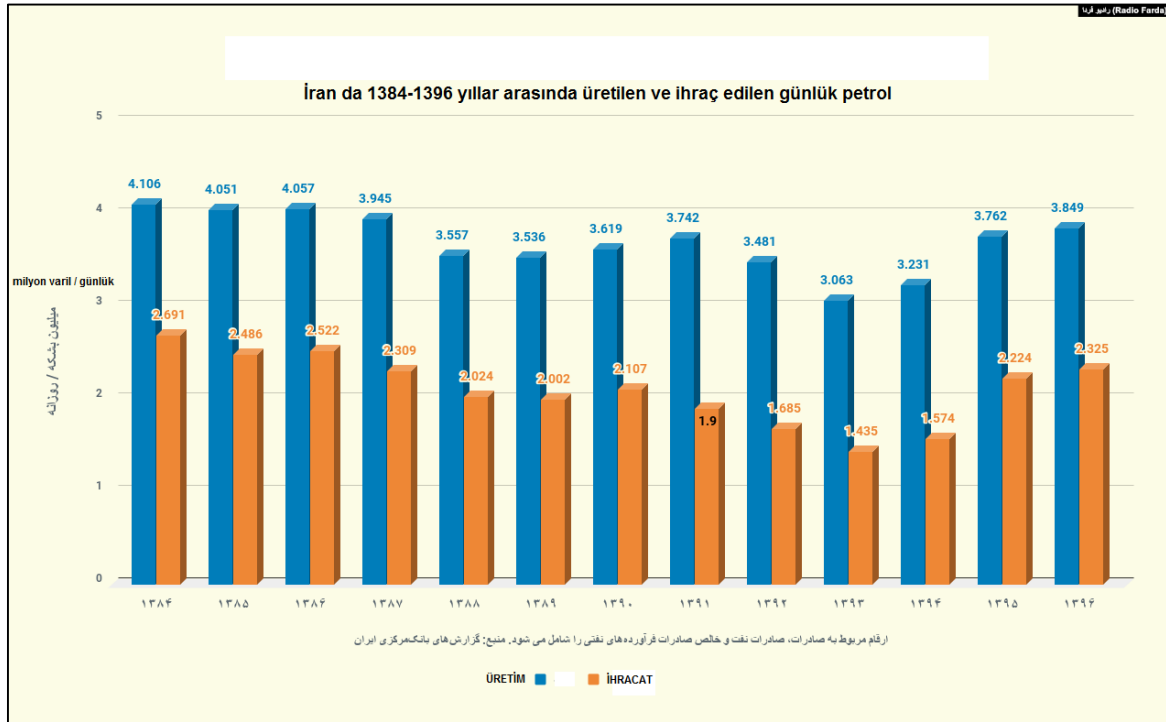
Şekil 4.2. Mevsimsel değişen büyüme ekonomisi 88 baharından 97 baharına kadar

4.1.3. Derdim Petrolden Ancak Dermanım da Petrol

İran ekonomisi bir petrol ekonomisidir ve bunun sonucunda petrol ve gaz sektöründeki gelişmeler İran ekonomisi üzerinde en önemli etkiye sahip olacak, öte yandan, İran petrol endüstrisi İran ekonomisinin dış dünyası ile en üst düzeyde bir uyum ve dayanışma oranına sahip olacak ve bu nedenle amaç ilk olarak, İran'ın ekonomik yaptırımları petrol ve gaz sektörüdür.

91 ve 92 yılında ki yaptırımların etkisi petrol ve doğal gaz sektörünü herhangi bir başka bölümlerden daha hızlı etkiledi, İran üretim bölgesine petrol ihracatında sınırlamaya ulaştı. İhracat ve üretim kapasiteleri bir devreden diğerine elimine edildi ve petrol ve gaz sektörü sürekli yatırım ve teknoloji transferi gerektirdiğinden, bu sektör tüm yollardan olumsuz yönde etkilendi.

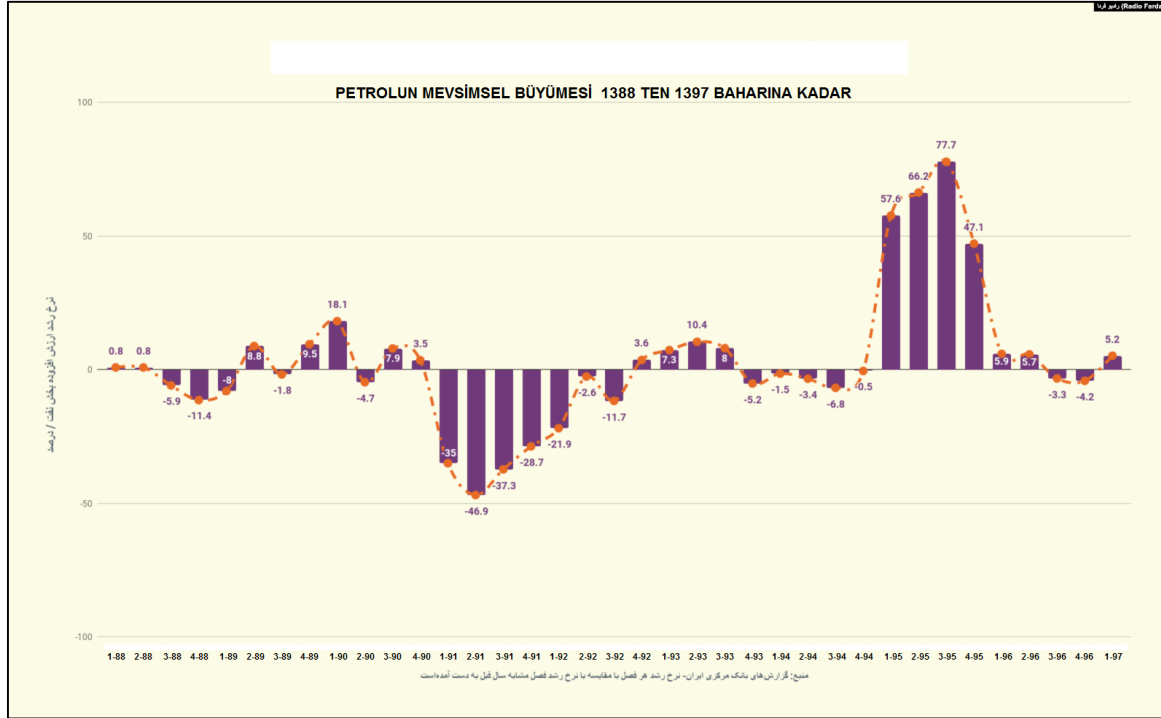
İran'ın petrol ve doğalgaz ihracatını 91 ve 92 yıllarında azaltmak, 1995'te yaptırımların geçişi ile birlikte, yaptırımlar öncesindeki düzeye ve gerçekte yörüngeye bırakılan kapasiteler geri döndü.

Şekil 4.3. İran'da 1384-1396 yıllar arasında üretilen ve ihraç edilen günlük petrol

4.2. Petrolün Sönen Ateşi

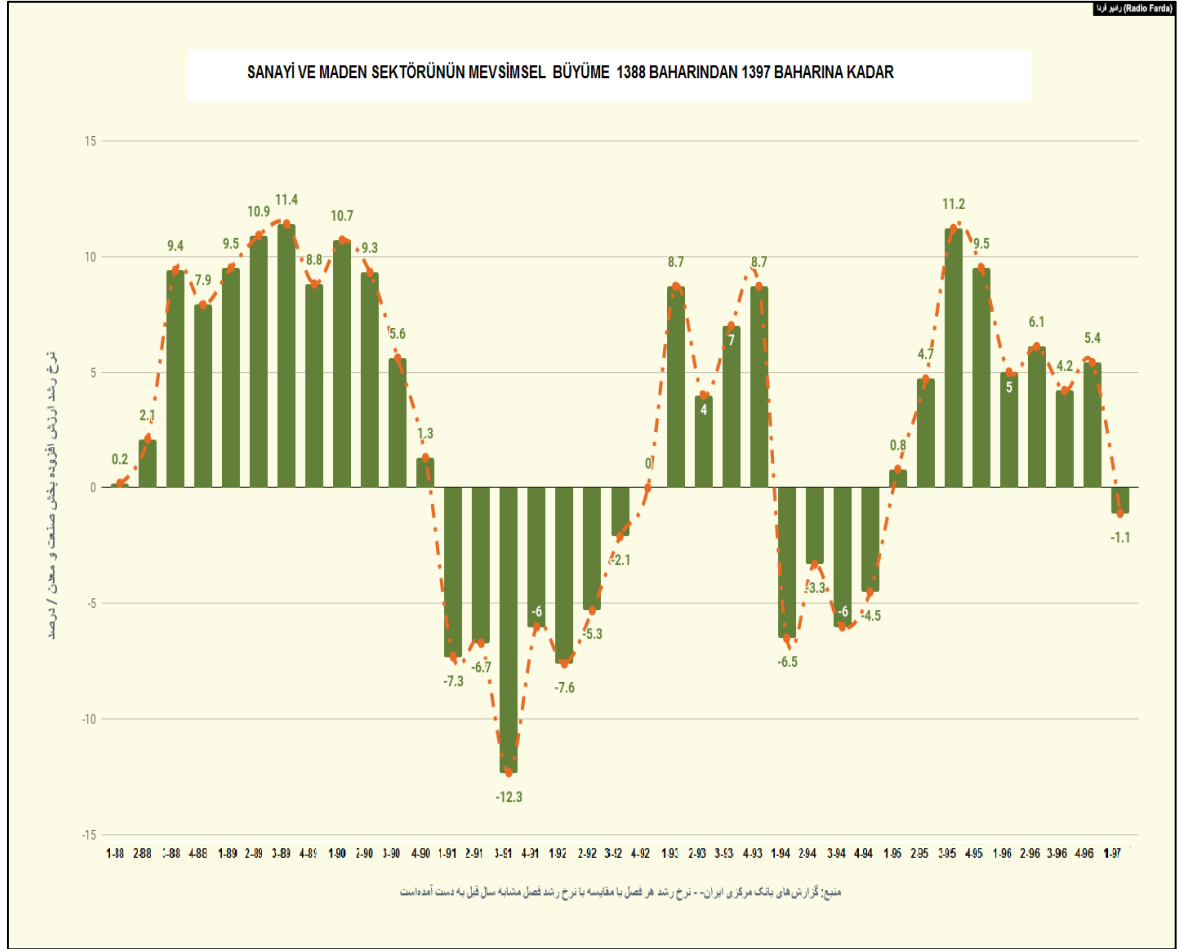
Boykotun tüm mevsimlerinde, 91 ve 92'nin iki yılında, petrol sektörü olumsuz bir büyüme yaşadı, petrol ve doğal gaz ihracatındaki düşüşün yanı sıra yatırım yasağı ve büyük uluslararası şirketlerin bu sektörde bulunması, yaptırımların İran petrol ve gaz sektörünün performansı üzerindeki ana etkileri oldu.

Şekil 4.4. Petrolün mevsimsel büyümesi 1388'den 1397 baharına kadar

4.3. Sanayi de Ambargonun Tesirleri

İran ekonomisindeki sanayi sektörü de çeşitli nedenlerden dolayı yaptırımların etkilerinden etkilendi. Sanayi sektörlerinin, özellikle de sermaye mallarının, araçların ve makinelerin ithali ile ilgili endüstrilerin ve yabancı ortakların yaptırımlar yoluyla ortaklarının performansı, "motorlu taşıtlar, römork ve dorseler inşaatı" ve "diğer ulaştırma ekipmanlarının yapımı" bölümlerinin etkinliği düştü ve ", katma değer endüstrisinin ve madenciliğin genel büyüme hızı olumsuz bir menzile yol açtı.

Şekil 4.5. Sanayi sektörünün mevsimsel büyüme 1388 baharına kadar

4.4. Bankacılıktan Önceki Ticaret

Ticaret, İran ekonomisinin yaptırımlara daha fazla tepki veren gerçek sektörlerinden biri ve bu sektörün termometresindeki yaptırımlar sekmesi hızla ortaya çıktı.

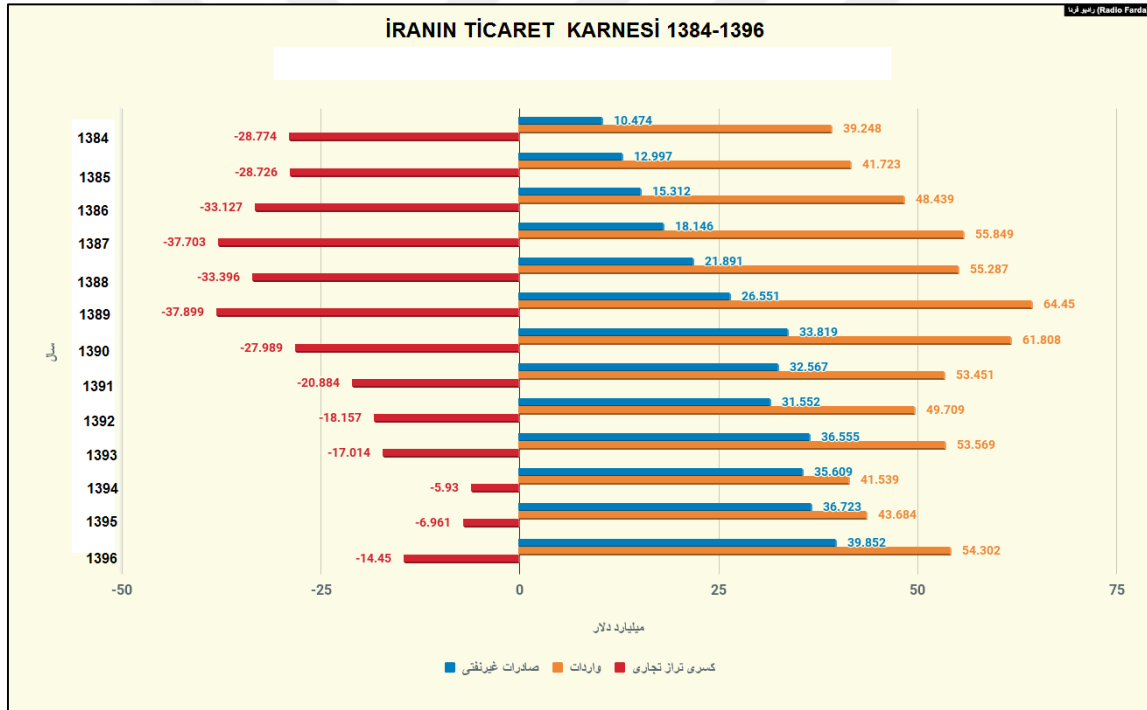
Bir yandan ulusal para biriminin değerindeki düşüş, borsalarda ve banka ödemelerinde karşılaşılan sorunlar ve hali hazırda 91 ve 92 yıllarında ithalat ve ihracat kısıtlamaları getirilmesi, İran dış ticaretinin toplam hacmini de etkilemiştir.

İran'ın toplam ithalatının yaklaşık yüzde 75'i üretim, makine ve sermaye malları için ihtiyaç duyulan ara mallar ve malzemelerle ilgili olduğundan, ithalattaki bu düşüş yerel üretimi de etkiledi.

4.5. Ticaretin Kapanan Kapıları

Genel olarak ticari sektörün işleyişi, sanayi, madencilik, tarım ve dış ticaret sektörlerinin işlevlerine bağlıdır; tüm bu değişiklikler, bankacılık için bir hizmet platformu ve yaptırımlar bağlamında ciddi kısıtlamalar yaşayan parasal ve finansal borsalar ağını gerektirir. Alırlar

Ticari sektördeki durgunluk 91 ila 94 yıl sürdü ve o zamandan beri ticari sektör, özellikle dış ticaret, yaptırımlar öncesi rejim ile normale dönebildi. Öte yandan, ulusal para biriminin devalüasyonunun yanı sıra İran'ın sınırlı sayıda ülkeyle ticaret yapmak zorunda kalması da bu sektörün oynaklığını etkileyecektir.

Şekil 4.6. İran'ın ticaret karnesi

Yukarıdaki sektörlerdeki gelişmeler dışında, tarım ekonomisi, binalar ve hizmetler gibi İran ekonomisindeki diğer önemli sektörler de geçmiş yıllardaki yaptırımları doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir.

Bir yandan, dış yatırımların tarım ve inşaat sektöründen yoksun bırakılması ve bir yandan dünya teknolojisinin devredilmesi bir yandan da kamu sektörü

yatırımının ve hükümetin talep yaratma ve inşaat projelerinin uygulanmasındaki önceliklerini değiştirmek, yaptırımların etkilerinden biriydi.

Benzer şekilde, yerli yatırımcıların yeni yatırımlara ilişkin endişeleri veya bu ekonomik sektörlerde önceden belirlenmiş planların devam etmesi, yaptırımların yoğun olduğu yıllar boyunca ve hatta bu sektörlerde hayal kırıklığı yaratan deneyimlere yol açmıştır.

Diğer sektörlerdeki diğer gelişmelerden etkilenen hizmet sektörü, olumsuz ekonomik büyüme yıllarında uygun koşullara sahip değildi.

4.6. Yaptırımlar

Geçmişteki yaptırımların resmi ile birlikte, İran ekonomisinin kaderinin İran'a karşı yeni ABD yaptırımlarının getirilmesini beklediği tahmin edilebilir.

Elbette, bu sefer daha önce ABD, Avrupa Birliği ve Güvenlik Konseyi arasında fikir birliği ve fikir birliği tarafından uygulanan yaptırımlar, Avrupa Birliği ve Güvenlik Konseyi arasında uygulanan yaptırımlar ile önemli farklılıklar var, ancak bu sefer İran ekonomisine karşı yaptırımlar ABD hükümeti için geçerli olsa da Beyaz Saray, bu yaptırımların eski ABD yönetimi ile uygulanmasının ciddiyetinde önemli farklılıklar göstermektedir.

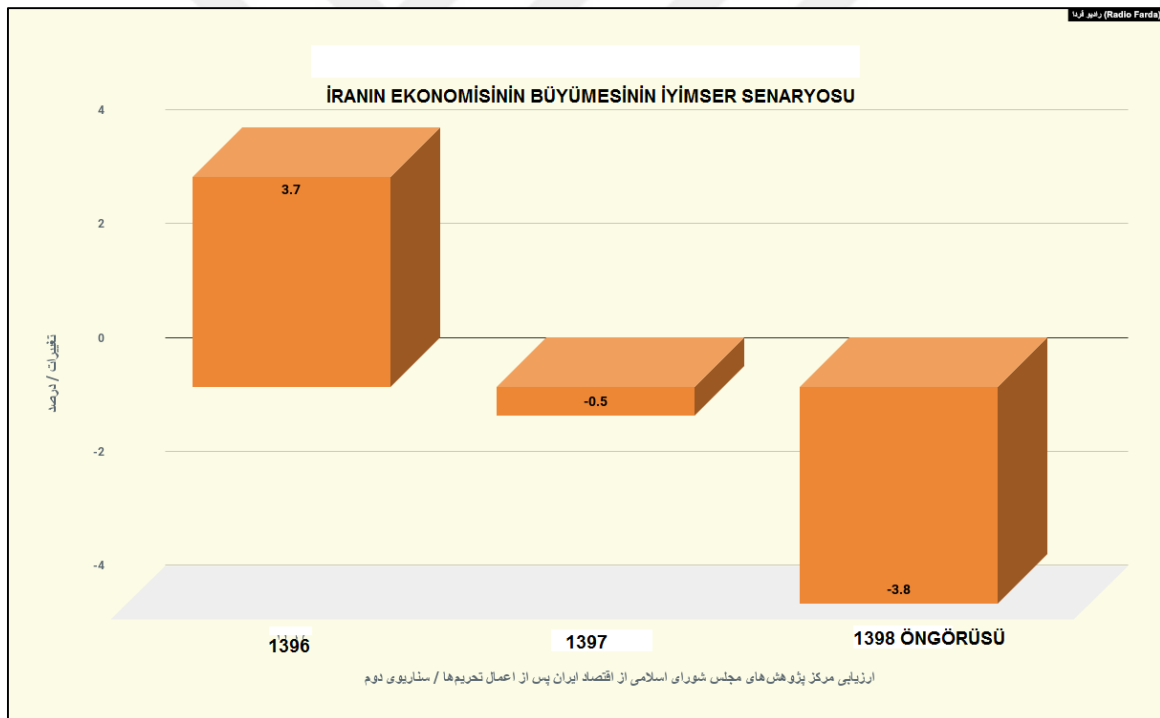
Bu faktörler farklı güçler ve faktörlerle farklı şekillerde mücadele ediyorlar, bu nedenle sonuçta, bu denemeler İran ekonomisinden çok daha önce veya daha kolay, ancak mevcut yaptırımlarla yapılan önceki yaptırımların farklılıklarından ve benzerliklerinden bağımsız olarak daha fazla bürokratik yaptırımlara yol açacaktır. İslam Danışma Meclisinin Araştırma Merkezi yakın zamanda iki iyimser ve karamsar senaryoda yaptırımlar uyguladıktan sonra İran'ın geleceğini öngördü ve değerlendirdi.

4.6.1. İyi ve Kötü Senaryo

Majlis Araştırma Merkezi'nin bu iki iyimser ve karamsar senaryodaki varsayımları, Avrupa Birliği'nin ABD kısıtlamalarına uyması ve devletin bu yaptırımlara karşı önlem ve önlemleri kadardır.

4.6.2. % 0.5 Yörüngede İyimserlik

İyimser varsayımlara göre, İran'ın ekonomik büyüme hızı 1997 yılında % 0,5 oranında azalacak. Bu senaryoda, bir sonraki güneş yılında ekonomik büyüme oranı % 3,8'e düşecek ve bu da İran'ın yaptırımları sürdürmedeki ekonomik sorunlarını yoğunlaştıracaktır.

Şekil 4.7. İran'ın ekonomik büyümesinin iyimser senaryosu

Bu iyimser senaryoda, İran'ın petrol ihracatı günde 500.000 varile düşecek ve petrol fiyatlarındaki artış yüzde 10'a yükselecek.

Sanayi sektörü ayrıca, Avrupa'nın ABD ile göreceli olarak uyumlaştırılması ve İran'ın yaptırımlarla mücadelede etkili tedbirler alması, petrokimya ürünleri, baz metaller ve gıda endüstrisi hariç, diğer sektörlerde % 22,5 düşüş, diğer sektörlerde

ise% 2,5 düşüş Sonunda bu sektörün katma değerinde yüzde 97 oranında bir artışa yol açacak.

4.6.3. Kötü Senaryo

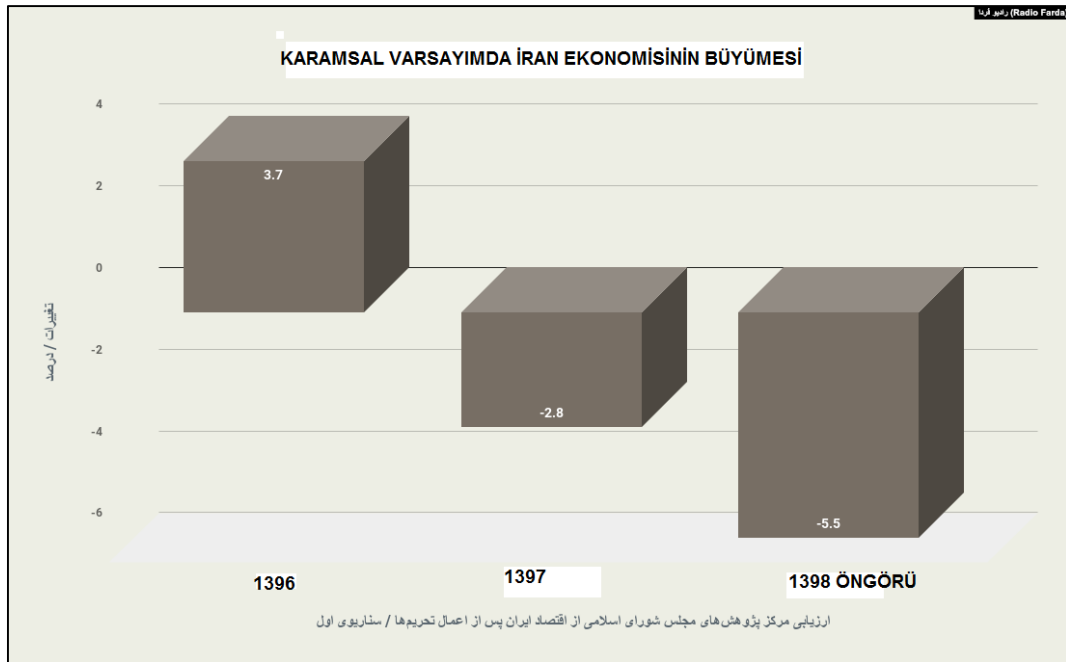
Bu öngörüdeki karamsar hipotez, Avrupa'nın ABD'yle İran ekonomisi üzerindeki varsayımlarına ve baskılarına sempati duyduğu ve hükümetin yaptırımlara karşı önlemlerinin etkili olmadığıdır.

4.6.3.1. Karamsarlar; olumsuz yüzdelerdeki molozların altında

Bu karamsar varsayımda, İran'ın ekonomik büyümesi, 1398'de% 5.5'lik bir olumsuzluktan, 1997'de% 2.8'dir.

Bu senaryoda, İran'ın petrol ihracatı günde bir milyon varil düşecek ve sonuçta petrol sektörünü% 18 oranında olumsuz yönde etkileyecektir.

Bu karamsar senaryoda, imalat sektörü, otomotiv ürünlerinde% 45 düşüş ve petrokimya, petrokimya, metal endüstrisi dışındaki diğer sektörlerde% 5 düşüş ve otomotiv ürünlerinde% 5 düşüş (% 3 düşüş) yaşıyor. Uygulanacak.

Şekil 4.8. Kavramsal varsayımda İran ekonomisinin büyümesi

Bu senaryoların her biri, İran ekonomisini etkileyen çok sayıda iç ve dış faktör göz önüne alındığında, İran'ın makroekonomik endeksleri için farklı rakamlar ve rakamlar kaydedecektir.

Takvimlerin 14 Kasım'da yapılması planlanıyor, böylece ertesi günden itibaren İran ekonomisinin kaderi yeni gelişmelere karşı ölçülecek.

Her ne kadar İran hükümet yetkilileri, uygulamada İran'a karşı tüm ABD'nin ekonomik yaptırımlarının uygulamaya konulduğunu ve 14 Kasım'da herhangi bir niyet bulunmadığını yinelemiş olsalar da, bu tarihi tarihin önemini azaltmıyor.

4.7. İran'ın Petrolünün Tam Ambargo Halinde, İran Yaşam Standartlarını ve Tarzını Nasıl Değiştirir?

İran petrol alımlarıyla ilgili yaptırımlar 12 Nisan'da tamamlanacak. ABD hükümetinin yakın tarihli bir açıklamasına göre, İran'ın sınırlı petrolünü satın alma izni verilen sekiz ülkenin 6 aylık muafiyeti, İran'ın petrol ihracatını sıfırlamak amacıyla 2 Mayıs'ta iptal edildi.

İran'ın petrol ambargosu tamamlandığında, ülkeye petrol ve petrol ürünleri ihracatı günde bir milyondan az varile ulaşacak. Yaklaşık bir yıl önce, bu rakam günde 2,6 milyon varil oldu.

Böylece, bir yıl içinde İran hükümetinin döviz kazancı yüzde 65'ten fazla düşecek. Ayrıca, İran'ın yaptırımların azaltılması yöntemini kullanarak satacağı petrol ve gaz yoğunlaşan parçalarının satışı ile döviz transferinin geçmişten daha zor olması bekleniyor.

İran'daki makroekonomik politika üzerinde yadsınamaz etkilerin yanı sıra, hükümetin telafi edici politikalar benimsemesi nedeniyle, mikro düzeyde, kamu alım gücü, geçim kaynakları ve yaşam tarzları İranlıların önemli bir bölümünü etkileyecektir. Ama nasıl?

4.7.1. İnan'ın Tam Petrol Ambargosunun Ekonomik Sonuçları - Dolar Ne Kadar?

Uzmanlar, hükümetin beş vergi reformu grubundaki açığı finanse etme planlarını, döviz kuru değişikliklerini, daha büyük ithalat kısıtlamalarını, kamu malları ve hizmetleri için azaltılmış sübvansiyonları ve bütçe hatlarının tasarrufunu ve yerinden edilmesini istedi.

Vergi reformunun amacı, vergi kaçakçılığını azaltmak ve devlet gelirini artırmak için vergi tabanlarını artırmaktır. Elbette finansal uzmanlar, kapsamlı vergi bilgi sisteminin uygulanmasını durdurarak vergi kaçakçılığını azaltmanın zor olduğunu düşünüyorlar. Belki de bu nedenle, boş konutların ve birden fazla konutun sahiplerinin vergilendirilmesi de dahil olmak üzere vergi tabanlarının artırılması için plan yeniden başlatılmıştır.

Konutların fiyat şokunu daha da arttırabilecek bir hareket. İnan Konut ve Kentsel Gelişim Bakanlığı'na göre, 1397 yılında Tahran'da metrekareye düşen ortalama konut fiyatı% 95 artarak 11 milyondan fazla kişiye ulaştı.

4.8. İnan, ABD'nin Yakın Zamandaki Siyasi ve Ekonomik Baskılarıyla Başa çıkabiliyor mu?

Öte yandan, İnan hükümeti, geçtiğimiz Temmuz ayına göre 1.400'den fazla ürünün ithalatına yasak getirerek İnan ithalatında 10 milyar doları açmayı başardı. Otomobiller, ev aletleri, müzik aletleri, yerli ve gereksiz yerli ve benzeri eşyalar, ayakkabı ve konfeksiyon gibi eşyalar yasaklanan başlıca gruplar arasındadır.

1397'nin 11 ayında, 1396'nın 11 ayında, İnan'a yapılan ithalat 10.5 milyar dolar düşerek 38.5 milyar dolar oldu. Bu rakam, gaz yoğuşmaları hariç, petrol dışı ihracattan hala 1,5 milyar dolar daha fazla. Bu nedenle, döviz kıtlığı, malların İnan'a ithalatını daha da azaltacaktır.

İnan, temel ve ara mallar dışındaki ana mallar arasında, otomobil parçaları için yaklaşık 2,5 milyar dolar ve 1397'nin 11 ayında 711 milyon dolar aldı. Dudak

kozmetik ithalatı 4.200.000 \$ 'dan fazla olmuştur. Aynı dönemde İran'a yaklaşık bir milyon bebek geldi.

Hükümet eleştirmenleri, toplamda yaklaşık 8 milyar dolarlık gereksiz malın her yıl İran'a ithal edildiğini ve bunun da ülkeye para kısıtlamaları altında girmesinin engellenmesi gerektiğini söyledi. Yılda 30 milyar dolarlık ithalatın 14 milyar dolar değerinde olduğuna, 16 milyar dolarlık sermaye mallarına ve İran ekonomisi için gerekli aracılıkların yeterli olduğuna inanıyorlar.

Buna göre, İran halkının önemli bir kısmı, belirli malların girilmesini ve ülkeye kaçakçılığa benzer fiyatların artmasını yasaklayarak yaşam tarzlarını değiştirmek zorunda kalacak.

4.8.1. İran'ın Ekonomik Yaptırımları Çökertmek İçin mi?

İthal araç parçalarının ithalatının durdurulması, ithal giyim eşyalarının ve kozmetik ürünlerinin kıtlığı ve maliyeti ile İran dışında üretilen gıda maddelerinin elde edilmesinin zorluğu, daha pahalı ikilemler için tüketim sepetini değiştirecek ve hükümetin gelir açığını telafi etmeye devam etmesi durumunda Açık piyasada daha pahalı petrodollar satmak, normal bir desit ortası sepeti ve daha düşük gelir kazancı, fiyatlar yükseldikçe her gün daha da yükselecek.

Çünkü tüm emtiaların küresel ortalama fiyatlara uyumu, doların ABD dolarına karşı zayıflamasıyla devam edecektir. 1397 yılında rakiplerin değerinin% 170'indeki düşüşün tüm mal ve hizmetlerin fiyatına etkisi henüz tam olarak aktarılmamıştır ve gıda maddelerinin ve hatta konutların büyük bir bölümünde fiyatların ayarlanması devam etmektedir.

İran hükümeti bir sıçramanın hızından kaçmak için fiyat seçmek istiyorsa, mevcut bütçe harcamalarından tasarruf etmek veya kalkınma bütçesinin bir kısmını değiştirmek zorunda kalacaktır. Aslında yükselen fiyatlar ile artan ekonomik gerileme ve işsizlik arasında bir seçim olan bir eylem.

Devletin politik ekonomisinden ve hükümetin yaklaşımından kaynaklanan sosyal destek miktarından etkilenen seçim

4.8.2. Yaptırımların Makroekonomi Üzerindeki Etkileri

(1999-2003) İran-Libya yaptırımlar kanunu ve İran bankalarının ve yaptırımlar listesinde Devrim Muhafızlarına bağlı bir dizi kurum ve şirketin ismiyle yürürlüğe girdi. Dördüncü turda (Aralık 2010 başında), nükleer enerji büyümesini azaltma, İran petrol ihracatını boykot etme, İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası'nı boykot etme ve temel ve temel malların ithalatına daha ciddi yaptırımlar uygulama hedefi en önemli yaptırımlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin ayrılmasından sonra başlayan beşinci turda, Birleşik Devletler hedeflerine ulaşmak için İran'ı baltalamak için elinden geleni yapıyor. Bu arada, Avrupa, bu yaptırımların İran üzerindeki etkilerini en aza indirmek için şartlar sağlamak için İran pazarına ulaşmaya çalışıyor; Avrupa akıldan biraz uzak.

Ekonomik analistlere göre, İran ekonomisi önümüzdeki yıllarda iyi durumda olmayacak. Kesin olan, İran'ın ekonomisinin ABD'nin yaptırımlarına maruz kalması, AB'nin işbirliği yapmaması durumunda (ki bu AB'nin İran'la işbirliği yapamayacağı gibi) krizde olacağı ve bu kez kaçması kolay olmayacağı kesin. Petrol üretimi elbette olumsuz bir büyüme ile karşı karşıya kalacak ve net olan şey, petrol politikasının hükümetin diğer ülkelerde ele alacağı bir şey olduğu. Elbette, hükümetin doları gerçek değerine yaklaştırma politikası göz önüne alındığında, İran'ın yerel üretime dayalı ihracat hacmi artarak, petrol üretiminde bir miktar negatif büyümeyi kapsayacaktır. İran'ın ekonomik büyümesi için kabul edilenler, yaklaşık% 1.5'lik en iyimser büyüme tarzında.

Ne yazık ki, enflasyon bağlamında, ülke yine çift haneli bir enflasyon görecektir. Endişe verici bir konu, ülkenin durgunluk dönemine dönmesi, bunun hükümetin artan ihracat politikasından korunmasının tek umutlu noktası. Bilinen şey, gıdada enflasyonun% 25 civarında olması ve enflasyonun% 17 civarında olması bekleniyor.

Tabii ki, Çin ve Hindistan'ın en yüksek İran petrol alım seviyesine sahip olduğu ve İran'da petrol üretiminde düşüşe yol açan yaptırımların etkisiyle ABD'de petrol üretiminin yükselen petrol fiyatları ile haklı çıkacağı dikkat çekmektedir; ABD hükümeti, petrol piyasasında yerel ve Suudi üretiminin artmasıyla denge kurmaya

çalışıyor. Ayrıca, Uluslararası Finans Enstitüsü'ne (IIF) göre, İran'ın 2008'den bu yılki cari hesabı her zaman gelişen ve olumlu bir trend olmuş, 2010 yılında cari işlemler dengesi en yüksek seviyede kalmıştır ve GSYİH'nın% 10'u kadardır. 2015 yılında Batılı yaptırımlar nedeniyle cari işlemler dengesi 2008 yılının başından bu yana en düşük seviyesine ulaşmış ve GSYİH'nın yaklaşık% 0,2'sine ulaşmış olup, 2020-2018 dönemindeki cari işlemler dengesi raporunun ortalama 2020-2018 Yılda yaklaşık% 4,5 olacaktır.

İkinci turda, Irak'ın İran işgali (1362-74) ile birlikte, İran'a ikili kullanım yoluyla askeri teçhizat ihracatı, ABD mallarının ve ürünlerinin İran'a ihracatı yasağının kabul edilmesi, ABD Kongresi'nde yasaklanması, İran'da petrol endüstrisinin gelişmesi için, İran ile ABD arasında ithalat, ihracat ve yatırım yasağı ile Şam Kanununun kabulü en önemli ikinci tur yaptırımlardı.

4.8.3. ABD Yaptırımlarının İran Ekonomisine Etkisi Altı Çizelgede Anlatılıyor

Amerika Birleşik Devletleri'nden çekilme ile birlikte Donald Trump, İran'ın yaptırımlarını iade etti ve İran'ın politikalarında değişiklik yapma çağrısında bulundu, ancak İranlı yetkililer önceki pozisyonlarında ısrar etmeye devam ediyor.

Şimdiye dek yaptırımların İran üzerinde büyük etkisi oldu.

Uluslararası Para Fonu uyardı: Enflasyon oranı İran'da% 50 arttı

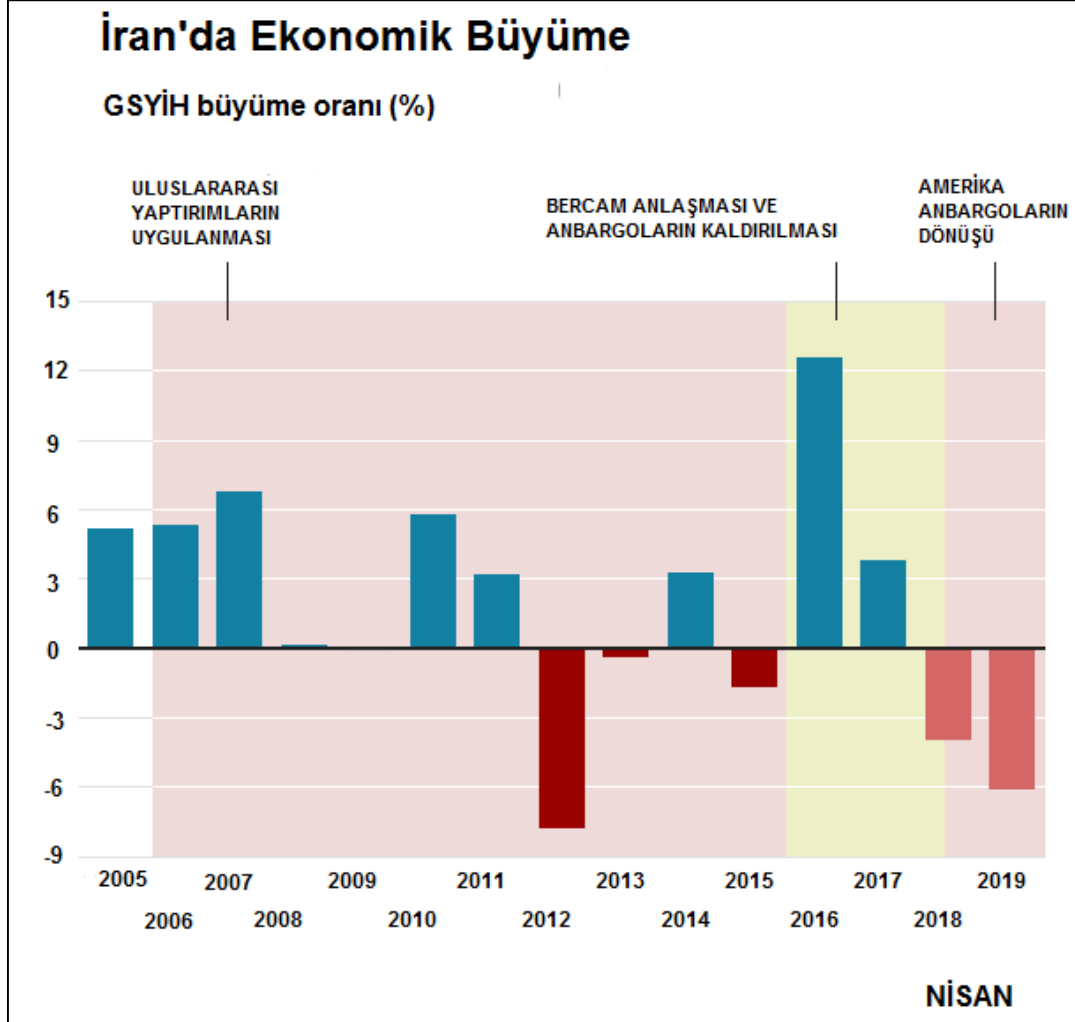
Etten sonra, hükümet para birimi diğer bazı temel kalemler için durdu.

İran'ın lideri: yaptırımlar ülkenin çıkarına olabilir

4.8.3.1. Büyük buhran

İran'ın nükleer programına yönelik uluslararası yaptırımların ardından, Hassan Rouhani hükümeti yaptırımların kaldırılmasına rağmen, nükleer programı sınırlandırmak için ABD ve diğer beş dünya gücü ile müzakere etmeyi kabul etti.

Ertesi yıl, petrol ve doğal gaz ihracatının artmasıyla birlikte ekonomik büyüme İran'a döndü.

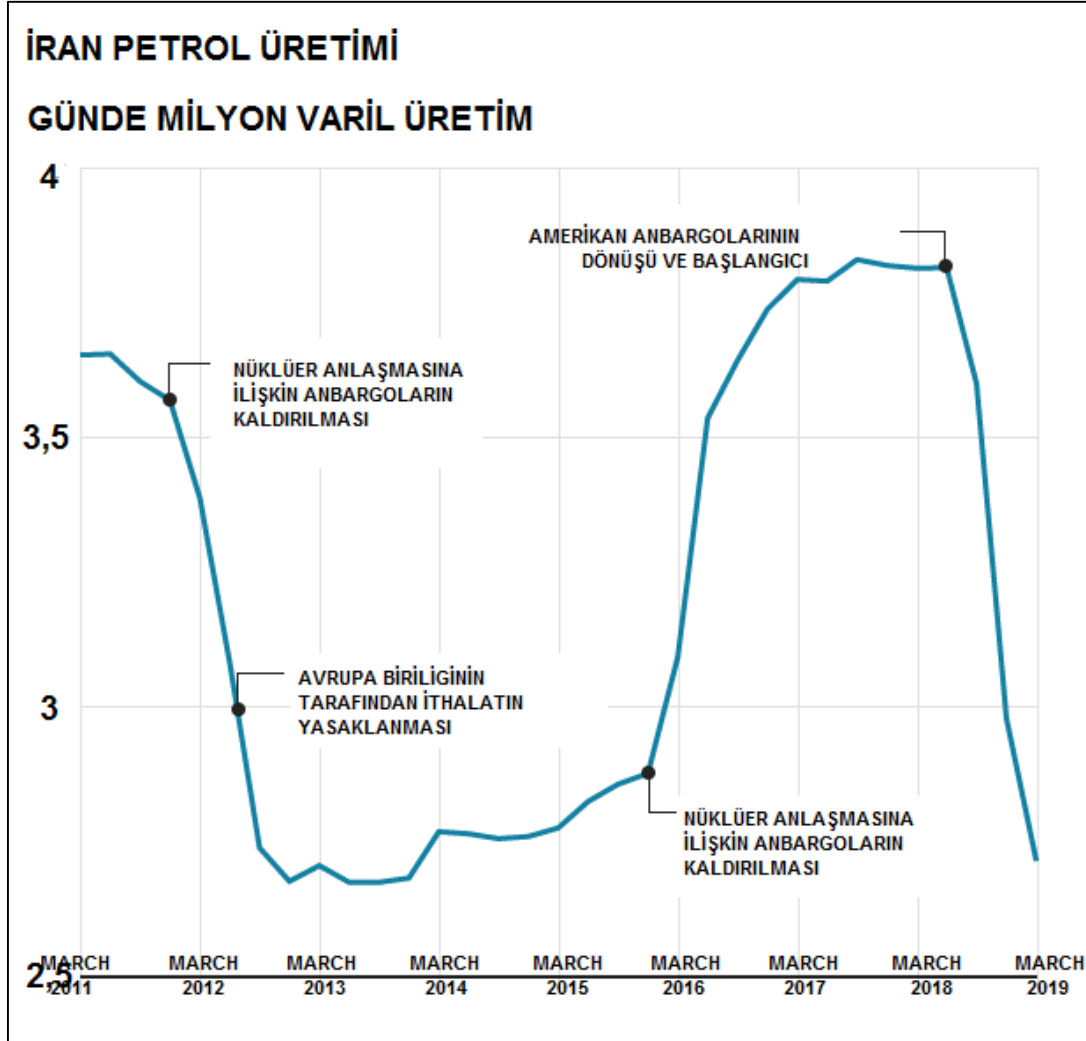
Şekil 4.9. İran'da ekonomik büyüme

Ancak geç saatlere kadar ekonomik durumdan memnuniyetsizliğin İran'ın çeşitli şehirlerinde yaygın protestolara yol açması değildi.

ABD yaptırımlarının iadesiyle, yabancı yatırımcılar ve müşteriler İran pazarından geri çekilecek.

4.8.3.2. Petrol ihracatının yarıya düşmesi

Geçen yılın başında, İran'ın petrol üretimi günde 3.8 milyon varile ulaşmıştı. İran bu dönemde günde yaklaşık 2.3 milyon varil ihraç ediyordu.

Şekil 4.10. İran petrol üretimi

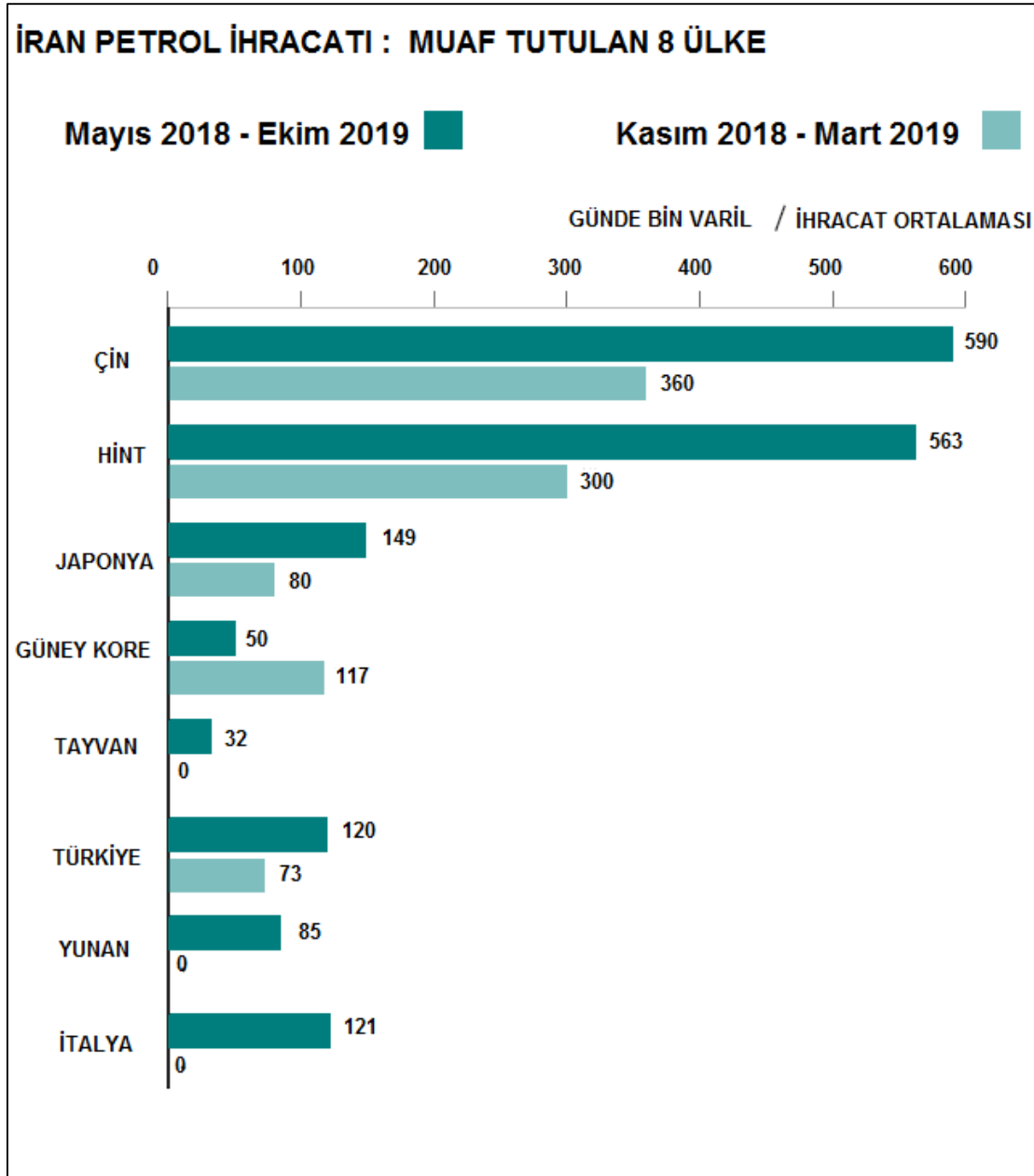
ABD'nin yaptırımlara başlamasından sonra sekiz büyük İran petrol müşterisi yaptırımlardan muaf tutuldu: Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Türkiye, Yunanistan ve İtalya.

Altı ayın muafiyetinde, bankaları, İran Merkez Bankası veya İran'daki diğer herhangi bir banka ile yapılan petrol anlaşmasıyla ilgili finansal transferleri ABD'nin tehlikeleriyle tehdit etmeden yapabilirler.

Sonuç olarak, Mart 2019'da İran'ın petrol ihracatı günde 1,1 milyon varile ulaştı.

Tayvan, Yunanistan ve İtalya, İran'dan petrol alımını tamamen durdurdu ve iki büyük alıcı olan Çin ve Hindistan, alımlarını sırasıyla% 39 ve% 47 düşürdü.

Amerikalı bir yetkiliye göre, İran yaklaşık 10 milyar dolar gelir kaybetti.

Şekil 4.11. İran petrol ihracatı: muaf tutulan 8 ülke

4.8.3.3. Riyal çöküşü

Hassan Rouhani, rakibin değerini dört yıl boyunca sabitleyebildi, ancak bir yıl içinde, riyal dolar karşısında değerinin yüzde 60'ını kaybetti. Her dolar 14 bin dolara ulaştı.

İran'ın tasarruflarının değerinin imhası ile ilgili kaygısı ve riyalı dolar ile değiştirmeye teşebbüsü endişenin düşmesi için atfedilen faktörlerden biri.

İran merkez bankası, piyasaya daha fazla para enjekte ederek ve doların 19 bin tomana kadar yükselen krizin zirvesini azaltarak kontrol etmeyi başardı.

Şekil 4.12. Erbest piyasada İran Rialinin ABD Dolarına karşı değeri

4.8.3.4. Yaşam maliyeti çok yüksek

Hasan Rouhani, birkaç yıl süren enflasyondan sonra enflasyonu% 10'un altına çıkarabildi, ancak enflasyonun geçen yıl İran'da% 30 olacağı tahmin edildi. Rial değerinin çöküşü, yalnızca ithal edilen mallara değil aynı zamanda yerli üretimi de arttırdı.

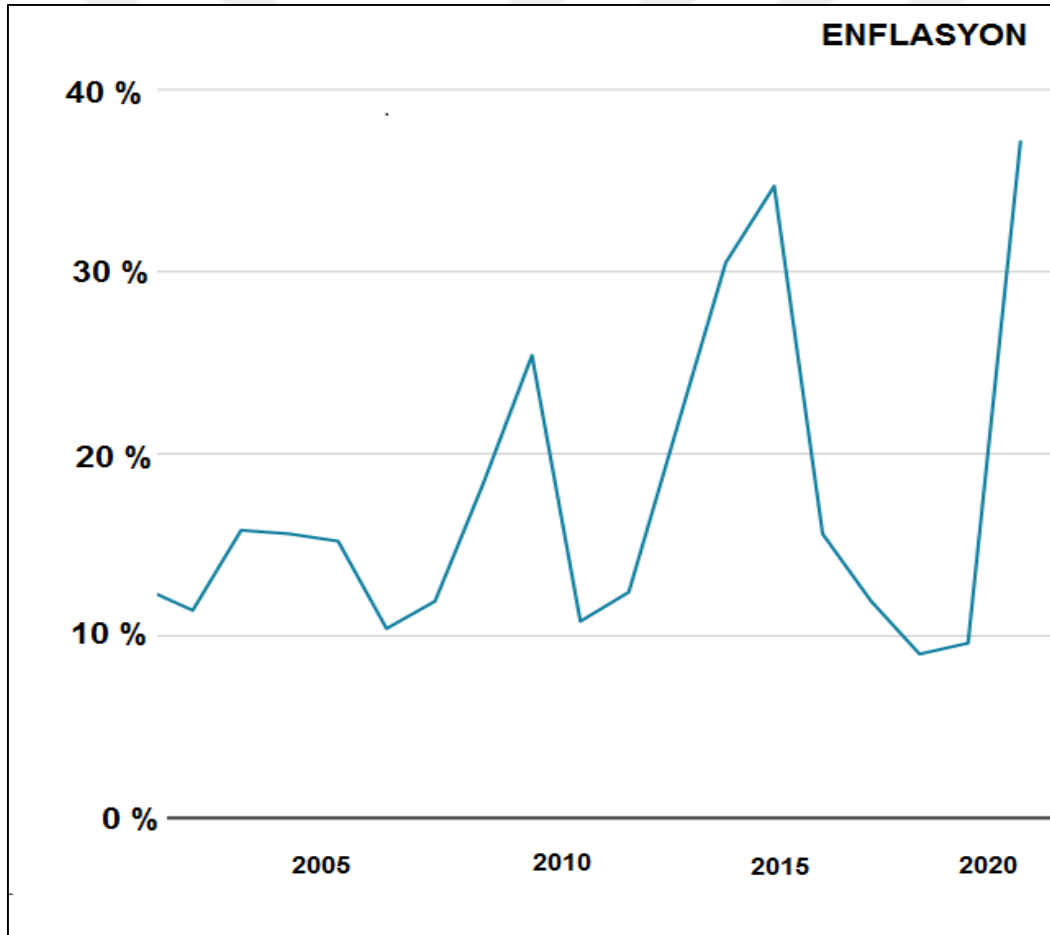
Geçtiğimiz yıl kırmızı et ve tavuk% 57 artarken, süt, peynir ve yumurta fiyatları% 37 artarken, sebzeler% 47 büyüdü.

4.8.3.5. Fiyatlarda çok fazla dalgalanma

Pahalı zamanların ortasında, devlete ait malların dağılımı, en popüler olanı et rütbeleri olan uzun kuyruklara neden olmuştur.

Hükümet fiyatları kontrol etmek için hayvancılık ihracatını yasakladı ve hayvancılık ithalatını artırdı.

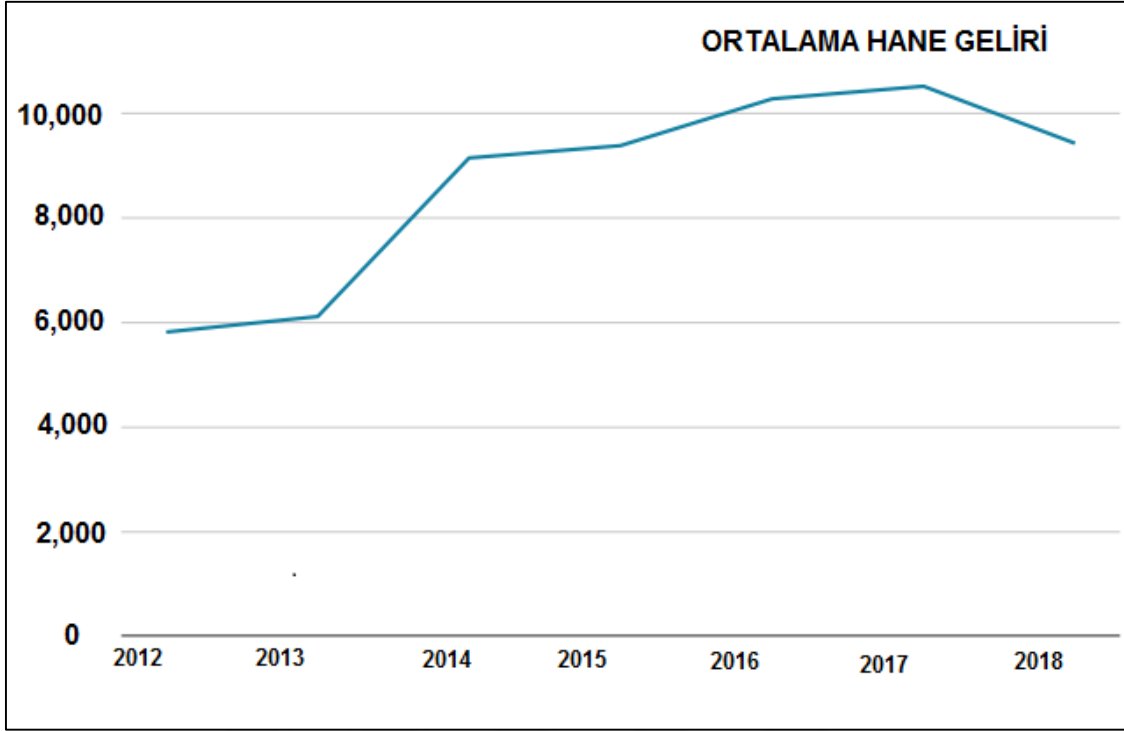
Elektronik kuponların dağıtımı, insanlara yardım etmesi gereken programlardan biridir.

Şekil 4.13. İran'da enflasyon

4.8.3.6. Gelirler azalmış

Bu arada, konut ve tedavi maliyetlerinde% 20'lik bir artış, daha düşük gelir gruplarını etkilemiştir.

Şekil 4.14. İran'da ortalama hane geliri

SONUÇ

ABD'nin Irak'a yerleşmesi, Irak'ın Kuzeyi'ndeki Kürtlerle teması, PJAK'ın İran'a karşı kullanılması, İran'daki yoğun Türk nüfusu, İran politikalarının Türkiye'ye yaklaşımını değiştirmeye sebep olmuştur. 1997'den günümüze kadar İran-Türkiye ilişkileri en fazla güvenlik ve ekonomi alanında gelişmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer'in 2002'de İran'a yaptığı ziyaret Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olmuştur. Bu ziyaretle birlikte her iki taraf diğerini olduğu gibi kabullenmeye başlamış ve ideolojik farklılıklarını bir kenara koyarak ikili ilişkilerin, özellikle de ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini hedeflemişlerdir.

Her iki ülkede bölgede siyasi, askeri ve ekonomik güç unsurları olarak birbirleriyle rekabet halindedirler. İran ve Türkiye'nin ilişkilerinde bölgesel rekabete dayalı bir güven bunalımının olduğu bilinse de bunu husumete çevirecek girişimlerden kaçınmaktadırlar.

İran halkının ve bunun içerisinde de Türkçe konuşan nüfusun Orta Doğu'daki halk hareketlerinden ve demokrasi yolunda örnek gösterilen Türkiye'den etkilenmemesi mümkün değildir. Ortadoğu'da yaşanan dönüşüm sancıları karşısında bu rekabet artarken Irak ve Suriye krizi ile Türkiye ile İran kendilerini rekabetin husumete kayabileceği hassas bir zeminde bulmuşlardır.

İki komşu ülke, komşuluk ilişkilerini geliştirme yolunda özellikle siyasi ve ekonomik konularda önemli adımlar atmaktadır. Ancak, bu yakınlaşmaya rağmen, iki ülke arasındaki ilişkilerde güven ortamının tesis edildiğini söylemek doğru olmayabilir. Türkiye-İran ilişkilerinde tansiyon ve gerginlik dönemleri geride kalmışsa da, çok boyutlu bir işbirliğinden söz etmek için vakit henüz erkendir. Öncelikle karşılıklı olarak güvenlik ve bilinçaltında hala var olan ideolojik kaygıların bertaraf edilmesi gerekmektedir.

Türkiye 1990'ların ortalarından beri İran ile ticaretinde açık vermektedir. 2001 yılının sonunda doğalgaz ithalatının başlaması ile bu ticaret açığı daha da büyümeye başlamıştır. Türkiye'nin bu açığı kapatmak için bütün gayretlerine ve

aradan geçen onca yıla rağmen bu oranda pek bir değişiklik olmamıştır. 2017 verileriyle 3,3 milyar dolar ihracata karşılık 7,5 milyar dolar ithalat yapılmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı %43,5'e gerilemiştir. Türkiye hem İran'a karşı bu ticaret açığını kapatmalı hem de İran ile ekonomik işlemlerin hacmini artırmalıdır. Gerek Türkiye tarafı gerekse İran tarafından yetkililerin hedef olarak verdikleri iki ülke arasındaki ticaret hacminin 30 milyar dolara çıkarılması pek de gerçekçi görülmemektedir.

Aynı kültür, aynı geçmiş, aynı coğrafyada bulunma, akrabalık ilişkileri, komşuluk ilişkileri kriterleri iki ülkenin ticaret ilişkisini belirlemede yeterli olmadığı 2017 dış ticaret verileri bize ispat etmektedir. Aynı kriterlere sahip Irak ile yaptığımız ihracat 9,1 milyar dolar iken, İran 3,3 milyar dolarda kalmıştır. Bu ortak yönlerden ekonomide gerçek anlamda bir itici güç olarak faydalanılmamıştır.

İran'a yapılan ambargoların etkisinin devam ettiğini düşünmek de yanıltıcı olacaktır. Nitekim 2016 yılından itibaren kaldırılan yaptırımlara rağmen; 2016 yılında 4,9 milyar dolar olan İran'a ihracatımız 2017 yılında 3,3 milyar dolara düşmüştür. Üstelik İran'dan yapılan ithalat sırasıyla 4,7'den 7,5 milyar dolara fırlamıştır. Ambargoların kalkması Türkiye'ye değil aslında İran'a yaradığı söylenebilir. Çünkü yeraltı kaynaklarını kısıtlama olmadan ihraç etme yeteneğine sahip olmuştur. Önümüzdeki yıllarda da dış ticaret dengesinin İran lehine açılacağı değerlendirilmektedir.

Enerji ihtiyacından dolayı Türkiye'nin ithalatının artması beklenebilir. Ancak bu durumda ihracat artışı neden gerçekleştirilemiyor sorusu gündeme gelmektedir. Acaba Türkiye'yi rakip gören İran Türkiye'nin bölgede kendisine güç olabilecek bir rakip olmasını istemediğinden İran pazarına Türklerin girişini örtülü olarak engellemeye mi çalışmaktadır? Yoksa bilinçaltında hala var olan ideolojik kimliği onların bu tür eylemlere mi zorlamaktadır? Veya her ikisi mi? Veya başka nedenler mi? Bu soruların cevabı bulunduğu takdirde Türk İran ilişkilerinde gerek siyasi gerekse ticari ilişkilere yön verilebilecektir.

Türkiye'nin komşu ülkesiyle yaptığı ticarete diğer ülkelere nazaran gittikçe azalmaktadır. Oysaki İskandinav ülkelerine bakıldığında dış ticaretlerinde %40

civarında Baltık denizi çevresini kullandıkları görülür. Gelişmiş ülkelerin dış ticaretinde komşu ülkelerin yüksek payına karşılık dış ticaretimizde komşularımızın aldığı küçük pay, ihracatımızı komşular yönünde artırılmasını gerekli kılmaktadır.

Türkiye Türk işadamlarını İran'da yatırım ve iş yapmaya teşvik etmektedir. İki ülke ekonomik ilişkilerini olumsuz etkileyen iki faktör öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi İran'ın "korumacı" ekonomi politikalarıdır. Özellikle yüksek gümrük vergileri Türkiye'nin İran'a ihracatını sınırlamaktadır. İran tarafı müteaddit defalar bu sorunu çözeceğine dair teminatlar vermiş, taraflar arasında protokoller imzalanmış olmasına rağmen somut bir sonuç elde edilememiştir.

ABD ve Birleşmiş Milletler ambargoları Türk İran ticari ilişkilerin gelişmesine engel olduğu bir gerçektir. Ancak İran'ın yüksek gümrük vergileri ve gerekli güveni vermemesi en büyük engeldir. Bunun en basit örneği yaptırımların kalmasına rağmen halen yüksek gümrük vergilerin devam ettirildiğidir.

Ambargoların Türkiye-İran ekonomisine olumsuz etkisi özellikle bankacılık alanında ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi uluslararası yaptırımlardan kaynaklanan korkudur. Hem ambargoların kalması hem de 2016 yılında Türkiye İran arasında imzalanan anlaşmalarla bu sorunun ortadan kalktığı söylenebilir. Ancak, İran bankacılık sektörünün küresel bankacılık sistemi ile entegrasyonunun gecikmesi, ambargo sonrası yeni dönemde hızlı ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve dış ticaretin gelişmesini engelleyebileceği de unutulmamalıdır.

Petrol varil fiyatının günümüzde 65-70 dolar arasında istikrar kazanması, yaptırımların kalkması ve yeni sahaların da devreye girmesiyle beklenen petrol ve doğalgaz üretim ve ihracat artışının ekonomisinin hızlı büyümesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede özellikle enerji sektöründe inovasyona yönelik yeni teknoloji yatırımlarına öncelik verileceği değerlendirilmektedir.

IMF'nin 2017 yılı Şubat ayında yayınladığı ülke raporunda, 2016 yılında artmaya başlayan enerji (petrol+gaz) ihracat gelirin mütteakip yıllarda da

yükselmeye devam edeceği öngörülmektedir. Bu da İran'ın ekonomisinin canlanacağını ve büyüyeceğini göstermektedir.

Yatırımların kalkması ile Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmayan en büyük ekonomi olan İran'ın küresel ekonomiye, özellikle batı pazarlarına entegrasyonunun Türkiye üzerinden olması beklenmektedir. Bölgede ticareti ve yatırımları etkileyecek büyük çapta bir jeopolitik risk oluşmadığı sürece, Türkiye bu sürecin en önemli oyuncusu olacak, Türk şirketleri ticaret, yatırımlar ve hizmetler kanalıyla İran'ın sunduğu iş potansiyelini kârlı yatırımlara dönüştürebileceklerdir.

Bürokrasisi ve koruyucu yapısıyla İran, iş yapmak için zorlu bir pazar konumundadır, bu nedenle yabancı şirketlerin İran'a özgü iş ortamını ve kültürünü dikkate alarak strateji geliştirmesi gerekmektedir. Lobcilik faaliyetlerine önem verilmelidir. Yüksek katma değerli ürünler ihraç etmeye odaklanılmalıdır. Hükümetler arası anlaşmalar imzalamak ve Tercihli Ticaret Anlaşması'nın kapsamını genişletmek de İran ile Türkiye arasındaki karşılıklı ticareti hızlandırabilir.

İran, Türkiye'ye Orta Asya'ya karayolu ulaşımı fırsatı sunarken, Türkiye İran için Avrupa'ya açılan bir kapı konumundadır. Bu yüzden Türkiye ve İran arası mevcut taşımacılık sorunları giderilmelidir. Önümüzdeki dönemde gerek Türkiye'nin İran'la ticareti, gerekse İran'ın batı ülkeleriyle ticaretinde Türkiye'nin üstlenebileceği transit ülke rolü için lojistik alanında politikalar belirlenmeli ve adımlar atılmalıdır.

Ayrıca yatırım stratejisinin; özellikle vergi yükü, lojistik/tedarik zinciri yönetimi, izin ve onay süreçleri ve teknolojiye erişim konuları dikkate alınarak daha ilk aşamalarda detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Yüksek sermaye gerektiren büyük çaplı yatırımlar söz konusu olduğunda, enerji sektörünün hala devlet güdümünde işlediği, İran'ın karmaşık karar alma mekanizmalarına ve bazı zorluklara sahip olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye, genel olarak İran'dan petrol, doğal gaz gibi rekabet gücünün olmadığı ara malları ithal ettiği için yüksek rekabet gücüne sahip olduğu makineler,

ulaşım araçları, kimyasal maddeler, demir-elik sektörü ürünleri gibi malların ihracatına ağırlık vermesi iki ülke arasında dış ticaretinin dengelenmesinde etkili olacaktır. Yaptırımların kalktığı bu süreçte İran'ın çok daha hızlı büyüyeceği beklenmeli ve Türk girişimciler ile Türkiye Cumhuriyeti devletinin bu duruma hızlı reaksiyon göstermesi bilinci oluşturulmalıdır.

Birçok lke şu an İran pazarıyla ilgili çalışmalar yapıyor ama onlar arasında en avantajlı olan Türkiye'dir. Geçmişten getirdiği bağlarla, kültürel tarihi üstünlükleriyle en hızlı şekilde ekonomik ilişkileri geliştirilebilecektir. Ancak duygusallıktan öte stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde son 10 yıldır kayda değer bir yükselmenin olmayışını veya aynı kültürel ve komşuluk ilişkilerine sahip olan Irak ile yapılan ihracatın neden İran'dan 3 kat fazla olduğunu anlatabilmek mümkün değildir.

Sınır ticaretinin amaçlardan birisi de karşılıklılıktır. Oysa uygulamada bu amacın sürekli ihmal edildiği, ucuz yoldan ithalat ve gelir elde etmenin ön plana çıktığı görülmektedir. Komşularına oranla ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan Türkiye'nin sınır ticareti aracılığı ile en azından sınır ticareti kapsamında yapılan ithalatı karşılayacak düzeyde ihracatını artırma yolları aranmalıdır.

Türkiye İran'dan petrol ve doğalgaz ithalatına Rusya'ya olan enerji bağımlılığını ortadan kaldırma, kaynaklarını çeşitlendirme stratejisinin bir parçası olarak başlamıştır. Doğalgaz ve petrol konusunda her iki ülke için güvenlik boyutunda tehlikeye düşürecek bağımlılığının azaltılması yönünde kaynak ülkenin çeşitlendirilmesi stratejisine devam edilmelidir.

Enerjide dışa bağımlılık özellikle enerji ihtiyacının çok büyük kısmını dışarıdan ithal eden Türkiye açısından ekonomik ve güvenlik bağlamında bir engel oluşturmaktadır. Bu bakımdan yenilenebilir enerjiye yönelecek politikalar geliştirilmelidir. Yenilenebilir enerji yatırımları açısından yüksek kaynak potansiyeline sahip olan Türkiye, bu potansiyeli değerlendirmek için çeşitli altyapı ve üstyapı çalışmalarına önem vermelidir. Türkiye'nin önümüzdeki dönemlerde petrol ve doğalgaz arama projelerini hızlandırması, kömür ve kaya gazı arama çalışmalarına önem vermesi ve bir an önce ekonomiye kazandırması

gerekmektedir. Ayrıca barışçıl amaçlarla nükleer enerji konusunda girişimlerde bulunmalıdır.

Ekonomik anlamda Türkiye-İran ilişkilerinin ivme kazanması daha çok İran'ın iradesine bağlı görünmektedir. Çünkü Türkiye bu bağlamda açık politika uygulamasına rağmen, İran'ın güvenlik ve ideolojik yaklaşımı onu ilişkilerin geliştirilmesinde bariyer koymaktadır. Enerjiye bağımlı Türkiye'nin konumunu bilen İran'ın ambargo döneminde dahi dış ticaret dengesi kendi lehlerine olmuştur. Dolayısıyla ticari ilişkiler bağlamında eli kuvvetlidir. Buna rağmen güvenlik ve ideolojik kimlik boyutunda her iki ülke güven telkin ettikleri takdirde ilişkilerini ekonomiye kaydırabilirler ve "kazan-kazan" prensibiyle bölgede kenetlenebilirler. Aksi takdirde rekabetin husumete dönüşme ihtimalinin de göz önünde durduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Akal, M. (2008). Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 271-296.
- Akbaş, Z. ve Baş, A. (2013). *İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları, History Studies, A Tribute to H. İnalçık*, 5(2), 21-44.
- Altay, O. (2010). Türkiye'de Liberal Politikaların Bankacılık Sektörüne Etkileri (1847-1979), *Ege Akademik Bakış*, 10(1), 319-350.
- Altun, F. (2017, 12-17 Eylül). Ricardian Klasik Dış Ticaret Teorisinin Alternatifi Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Endüstri İçi Ticaret, 1. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi, Kongre Kitabı*, Gazi Üniversitesi, Priştine, Kosova, 279-291.
- Arı, T. (2004). *Irak; İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Berik, T. C. ve Yıldırım, A. K. (2011). İran'a Yönelik Uluslararası Ekonomik-Finansal Yaptırımlar ve Bankacılık Sektörümüz, *Bankacılar Dergisi*, (79), 21-39.
- Blaug, M. (1985). *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge University Press, Forty Edition, Cambridge.
- Bocutoğlu, E. (2017). Kuruluşunun 20. Yılında Sürdürülebilir Kapsayıcı Büyüme Açısından D-8 İktisadi İşbirliği Örgütü Üye Devletlerinin Mevcut Durumu: Dünya Ekonomik Forumu Verileri ile Bir Değerlendirme, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(15), 186-212.
- Büyükakın, F. (2017). 2000'li Yıllarda Bölgesel Kalkınmada Sınır Ticaretinin Önemi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(Özel Sayı 1), 72-98.
- Costinot, A., ve Donaldson, D. (2012). Ricardo's theory of comparative advantage: old idea, new evidence. *American Economic Review*, 102(3), 453-58.
- Çelikkanat, E. (2007). 11 Eylül Sonrası ABD-İran İlişkileri ve Siyasi Boyutta Türkiye'ye Etkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(6), 133-134.
- Çeştepe, H. (2012). Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 23-43.
- Çiçek, R. (2009). *Koruma Politikası Aracı Olarak Dış Ticarete Vergiler*. Mesleki Uygulama Bitirme Ödevi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı, Bursa.
- Deardorff, A. V. and Robert. M. S. (1997). Measurement of Non-Tariff Barriers, *OECD Economic Department Working Papers*, Paris, 179.

- Dilek, K. (2007). *Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran'ın Orta Asya Politikaları*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, (7).
- Doster, B. (2012). "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Analiz*, 4(44), 44-51.
- Due, J. .F. (1975). *Custom Duties in Developing Countries. Readings on Taxation in Developing Countries*, Third Edition, Ed: Richard M. Bird ve Oliver Oldman, The John Hopkins Press, Baltimore.
- Dunn, R. M. ve John H. M. (2004). *International Economics*, Routledge Taylor and Francis Group, 11 New Fetter Lane, London.
- Ekinci, A. (2009). *Celalifer İran Nükleer Krizi*, Ankara: USAK Yayınları, 22.
- Elik, S. (2014). Türkiye-İran İlişkileri Tahlillerine Kuramsal ve Yöntemsel Bir Yaklaşım, *Bilge Strateji*, 6(11),15-28.
- Han, E. ve Kaya A. A. (2007). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, (ed. E. Kutlu), Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1575, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 831.
- Hazari, B. R. ve Pasquale M. S., *International Economics, Finance and Trade*, 1. EOLSS Encyclopedia of Life Support Systems, EOLSS.
- International Monetary Fund (IMF) Country Report No. 17/62, ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN, February 2017.
- İnternet: Ankara Ticaret Odası, "İran Ülke Raporu", Temmuz 2016, <https://www.atonet.org.tr>, Son Erişim Tarihi: 22.02.2018.
- İnternet: Arolat, O. (2016). *Dünya Bankası'nın İş Yapma Kolaylığı İndeksinde Yerimiz ve Düşündükleri*, 27 Ekim, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/dunya-bankasinin-is-yapma-kolayligi-indeksinde-yerimiz-ve-dusundurdukleri/335318>, Son Erişim Tarihi: 22.02.2018.
- İnternet: Ayman, S. Gülden "Türkiye-İran İlişkilerinde Kimlik, Güvenlik, İşbirliği ve Rekabet", <http://www.academia.edu/21922761>, Son Erişim Tarihi: 26.02.2018.
- İnternet: Boğaziçi Enstitüsü Teknoloji Transfer Ofisi (2018). "Kömürden Doğalgaz Üretimi İçin Düşmeye Basıldı" <http://tto.boun.edu.tr/tr/content/komurden-dogalgaz-uretimi-icin-dugmeye-basildi>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
- İnternet: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) *Türkiye - İran İş Forumu Sonuç Raporu*, 9 Nisan 2016, <http://www.deik.org.tr/raporlar-turkiye-iran-is-forumu-sonuc-raporu-9-nisan-2016>, Son Erişim Tarihi: 22.02.2018.

İnternet: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi*, Haziran 2016, s.21, http://www.deik.org.tr/uploads/yayinlar/ambargo_sonrasi_iran_ekonomik_ve_ticari_etki_analizi/HTML/files/assets/basic-html/index.html#1, Son Erişim Tarihi: 28.02.2018.

İnternet: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *İran Ülke Bülteni*, Ekim 2017, <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleleri-turkiye-iran-is-konseyi#bultenler>, Son Erişim Tarihi: 22.02.2018.

İnternet: Faustino, H.C., Silva, J.R. "*Strategic Trade Policy and the New WTO Round*", IV. International Conference on European Economy, CEDIN, Lisbon, May 25-26. 2001. <http://pascal.iseg.utl.pt/~faustino/textos/policy.pdf>, Son Erişim Tarihi: 16.12.2018.

İnternet: Giri, R. (2008). *The Heckscher-Ohlin Model*, http://www.scf.usc.edu/~rgiri/International%20Trade_Fall2008/Lecture%20Notes/Chapter4_IntTrade_Ugrad_Fall2008.pdf, Son Erişim Tarihi: 16.12.2018.

İnternet: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/iran_implementation/information_note_eu_sanctions_jcp_oa_en.pdf, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <http://enerjienstitusu.com/2017/12/06/dogalgaz-santralleri-urettigi-elektrigi-2018de-yari-yariya-azaltabilir/>, Son Erişim Tarihi: 17.04.2019.

İnternet: <http://www.developing8.org/About.aspx>, Son Erişim Tarihi: 17.04.2019.

İnternet: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/turkey>, Son Erişim Tarihi: 17.04.2019.

İnternet: http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/ekonomik_isbirligi_orgutu.html, Son Erişim Tarihi: 17.04.2019.

İnternet: <http://www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Dogalgaz/YayinlarRaporlar/Yillik>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/-turkler-ile-iranlilar-siyaset-1895286/>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <http://www.pressmedya.com/?ArticleID=6185&aType=haber>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141104-2-1.pdf>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/dunya-bankasinin-is-yapma-kolayligi-indeksinde-yerimiz-ve-dusundurduklari/335318>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2017/cr1762.ashx>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası, https://cbi.ir/default_en.aspx, Son Erişim Tarihi 22.02.2018. , Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet: Tehran Times "Iran-Turkey trade to hit \$30b", , Feb. 15, 2011, http://www.tehrantimes.com/index_View.asp?code=235818, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.

İnternet: TİSK Yayınları, Rekabet Dizisi:1, Yeni Ekonomi ve Rekabet. <<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2395>>, 2011, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet:<http://ucebnik-online.com/131/1123.html>, Son Erişim Tarihi: 12.04.2019.

İnternet:<http://ucebnik-online.com/131/162.html>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet:<http://ucebnik-online.com/131/254.html>, Son Erişim Tarihi: 21.03.2019.

İnternet:<https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=19531&lst=MansetListesi>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

İnternet:<https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=7141&lst=Haberler>, Son Erişim Tarihi: 10.04.2019.

Kara, M. (2005). Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 60-79.

Karagöl, E. T. ve Kavaz, İ. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, 19.

Karluk, R. (1998). *Uluslararası Ekonomi*, Genişletilmiş 3.Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Keskin, A. (2009). İran-Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış, *21. Yüzyıl*, Aralık, 45-54.

Kıbaroğlu, M. (2006) *İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri Ve Alınabilecek Tedbirler*, Harp Akademileri Komutanlığı Silahlı Kuvvetler Akademisi, 1-19.

- Koç, E., Kaya, K., ve Şenel, M. C. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik Göstergeler-İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi. *Engineer & the Machinery Magazine*, 58(685).
- Linder, S. B. (1961). *An essay on trade and transformation*, John Wiley and Sons.
- Manisalı, E. (1994). *İktisada Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.
- Nas, Z. ve Toprak, N. (2016). Sınır Ticaretinin Önemi ve Sınır Ticareti Yapan Mükelleflerin Ticari Verimliliğini Etkileyen Faktörler: Van-Kapıköy Örneği, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 234-272.
- Oktay, N. (2009). *Dış Ticarete Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1914. Açıkoğretim Fakültesi Yayın No: 999. Eskişehir.
- Olson, R. (2005). *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik*, (Çev. K. Acar), Ankara: Babil Yayıncılık.
- Öztürk, B. (2012). Avrupa Birliği’nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye’ye Etkisi, *Ortadoğu Analiz*, 4(48), 39-52.
- Öztürk, N. (2006). Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3),107-127.
- Posner, M. V. (1961). International trade and technical change, *Oxford Economic Papers*, 13(3), 323-341.
- Salvatore, D. (2011). *International Economics: Trade and Finance*, 10th Ed., John Wiley and Sons.
- Savaş, V. (2000). *İktisadın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Selen, U. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Devletin Dış Ticaret Politikaları Üzerindeki Rolü*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Bursa.
- Seyidoğlu, H. (2009), *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Gizem Can Yayınları.
- Seymen, A. D. (2000). *Dış Ticarete Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sinkaya, B. (Mart 2011) “Türkiye - İran İlişkileri ve Cumhurbaşkanı Gül’ün Ziyareti”, *Ortadoğu Analiz*, 3(27), 22.
- Suranovic, S. (2010). *International Economics: Theory and Policy*, Flat World Knowledge, 1.0.
- Tomanbay, M. (2001). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*, (3. Baskı). Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Tunç, H. (2004). *Uluslararası Ticaret, Para ve Finans*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Uşaklı, Ali Bülent (Mayıs 2009) Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (13), 110.

Ülger, G. (2000). *Merkantilizm'den Liberalizm'e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi*, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 40, 85-99.

Ünsal, E. (2005). *Uluslararası İktisat*, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 80, 190-207.

Vousden, N. (1995). *The Economics of Trade Protection*, Cambridge University Press.

Yayla, A. (1995). *Liberalizm*, Ankara: Turhan Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : TAGHİZADEH, Sahar
Uyruğu : İran
Doğum tarihi ve yeri : 01.07.1983, Macoo
Medeni hali : Evli
Telefon : 0541 808 42 40
e-posta : sahart01@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi	2019
Lisans	Macoo Uluslararası Üniversitesi	2009
Lise	Laya Lisesi	2001

Yabancı Dili

Türkçe, İngilizce

Hobiler

Kitap okumak

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

